

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

THE TIMES GAZETESİNE GÖRE TANZİMAT DÖNEMİ
(1838 – 1878)

Günseli GÜMÜŞEL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

THE TIMES GAZETESİNE GÖRE TANZİMAT DÖNEMİ (1838 – 1878)

Günseli GÜMÜŞEL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

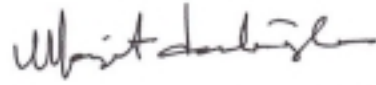
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

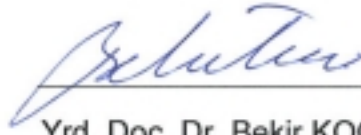
Günseli Gümüşel tarafından hazırlanan "The Times Gazetesine Göre Tanzimat Dönem (1838 – 1878) " başlıklı bu çalışma, 21.09.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (Başkan)

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEN (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Bekir KOÇ (İkinci Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

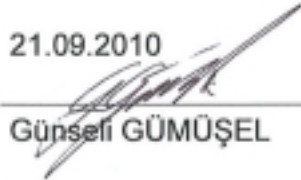
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun ...1... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

21.09.2010

Günseli GÜMÜŞEL

Bu tez çalışmamı ortaöğretimim boyunca daima yanımda olan, beni cesaretlendiren ve ışığıyla yaşamımı aydınlatan Tarih Öğretmenim Sayın Müjgan SEZER'e adıyorum.

Siz olmasaydınız eksik kalırdım.

TEŞEKKÜRLER

Tez çalışmalarım süresince, engin deneyimi, sonsuz sabrı ve bilgi birikimi ile yol haritamın oluşmasını sağlayan, fikirleri ve yol göstericiliği ile çalışmamın gelişmesine imkân tanıyan tez danışmanım Sayın Doç. Dr Mehmet SEYİTDANLIOĞLU'na teşekkürü borç sayıyorum.

Çalışmamın başlangıcında yardımını esirgemeyen, önerileriyle bana bir giriş noktası sağlayan Sayın Prof. Dr Seçil KARAL AKGÜN'e şükranlarımı sunuyorum.

Tüm iş ve eğitim hayatım boyunca hep yanımda olan sevgili kardeşlerim İnci Işıl ve Göksel GÜMÜŞEL'e şükran borçluyum.

Araştırmam bu ilgi, destek ve yardımlar sayesinde gerçekleşebilmiştir. Bununla birlikte araştırmamı tüm hataları ve daha iyi olmaması sorumluluğunun tarafımdan kaynaklandığını belirtmek isterim.

Ankara 2010

Günseli GÜMÜŞEL

ÖZET

Günseli GÜMÜŞEL. *The Times Gazetesine Göre Tanzimat Dönemi (1838 – 1878)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Avrupa'nın teknolojik ve ekonomik üstünlüğü karşısında sürekli olarak toprak ve saygınlık yitirmeye başlamış, XIX. yüzyılda ise dağılma sürecine girmiştir. İmparatorluğu bu süreçten kurtarabilmek adına imparatorluk içinde özellikle askeri alanda bir dizi düzenlemeye ve reforma girişilmiştir. Bunun yanı sıra imparatorluğun ayakta kalabilmesi için yalnızca askeri gücün yeterli olmayacağını görülmesiyle Avrupa devletleri ile “denge politikası” izlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Rus temsilcilerinin 1774 yılında imzaladıkları Küçük Kaynarca Anlaşması Tanzimat Dönemi (1839-1878) için bir başlangıç olma niteliği taşıırken aynı zamanda dış güçleri de iç işlerde söz sahibi haline getirmiştir. Osmanlı devlet adamları ise ancak 1798 yılında Napoleon'un Mısır İşgali sırasında imparatorluğun içinde bulunduğu güç durumun, güçsüzlüğün ve yetersizliğin farkına varabilmişlerdir. Ayrıca Avrupalı bir devletin askeri ve diplomatik desteği olmaksızın imparatorluğun toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumanın imkânsızlığını tam anlamıyla kavrayabilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Tanzimat Dönemi'ne götüren bu süreç Avrupa'da ve özellikle de İngiltere'de basının devletin finansal desteği olmadan ayakta kalabildiği ve özgür bir duruş sergilediği bir döneme denk gelir. Söz konusu gazetelerin en yetkin olanı günlük *The Times* gazetesiydi. 1785'te kurulan gazete, dünyanın ilk gazetelerindendir ve özellikle XIX. yüzyılda dış politika olmak üzere kamuoyu oluşturmada önemli bir role sahipti. Doğal olarak *The Times* gazetesinin XVI. yüzyıl sonlarında ticari amaçlarla başlayan Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren kazandığı siyasi niteliğe kayıtsız kaldığı düşünülemez. Bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkiler ve izlenen politikalar gazetenin imparatorluğa olan ilgisini ve dikkatini doruk noktasına ulaştırdı.

The Times gazetesi gelişen olaylara dair haberleri ve görüşleri detaylı şekilde yayınlamıştır. Tüm gelişmelere dikkatle eğilen ve değerlendirmelerde bulunan gazetenin editör yorumları da olayların o günün bakış açısına ve algısına göre anlamlandırmaya çalışmada fayda sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler

The Times, Tanzimat Dönemi

ABSTRACT

Günseli GÜMÜŞEL. *The Tanzimat Era (1838 – 1878) With The Standpoint Of The Times*, Master Thesis, Ankara, 2010.

Beginning from the first part of the eighteenth century, the Ottoman Empire started to lose territory and prestige constantly in the presence of European supremacy on economy and technology. In the nineteenth century it entered into a disintegration process. In the Ottoman Empire a range of regulations and reforms were proceeded especially in military area with the aim of rescuing the empire from this process. Besides, a balance policy was started to be followed with European states by realizing that military power was not merely sufficient for surviving of the empire.

The Agreement of Kucuk Kaynarca which was signed between the Ottoman Empire and Russian representatives in 1774 was not only a starting point for the Tanzimat Era (1839-1878) but also it had made the external powers arbiters on the internal affairs of the empire. During Napoleon's Egypt invasion in 1798, if the Ottoman statesmen only could realize the fact that the empire was in a difficult position, it was also weak and insufficient. In addition, they exactly conceived the impossibility of saving territorial integrity and independence without any European state's military and diplomatic support.

The process that brought the Ottoman Empire to Tanzimat Era was coincided with a period in Europe, especially in England which the media could keep up itself freely without any financial support. The point at issue newspaper was daily *The Times* which was also the most competent. It was founded in 1785 and it was one of the first newspapers worldwide, most especially in nineteenth century, it had a vital role on shaping the public opinion particularly about political issues. Intrinsically, it is impossible to think that *The Times* had remained indifferent to the relations of England and the Ottoman Empire which

was started with commercial aims in the sixteenth century and then gained a political route in the last years of eighteenth century. The relations of the two states and following policies culminated in the interest and attention of *The Times*.

The Times published the news on events and opinions elaborately. The editorial comments that examined and evaluated for all developing events became efficient on trying to give the meaning of the period's point of views and real perceptions

Key Words

The Times, The Tanzimat Era

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ADAMA SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. Konunun Önemi ve Sınırlandırılması.....	1
2. Konu İle İlgili Çalışmalar.....	7
3. XIX. Yüzyılda Avrupa, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu.....	9
1.BÖLÜM: THE TIMES GAZETESİ.....	14
1.1. The Times'ın Doğuşu ve İngiliz Basın Tarihindeki Yeri	14
1.2. The Times'ın Yayın Politikaları.....	21
2. BÖLÜM : THE TIMES'A GÖRE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE	
DOĞU MESELESİ.....	24
2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Meselesi'ne Kapsamlı Bir	
Bakış	24
2.1.1. Kırım Savaşı (1853 – 1856)	41
2.1.2. Paris Antlaşması (1856).....	60
2.1.3. Berlin Konferansı (1878).....	63
3. BÖLÜM: THE TIMES'A GÖRE OSMANLI İMPARATORLUĞU.....	77
3.1. Osmanlı İmparatorluğu'na Genel Bir Bakış.....	77

3.1.1. The Times’a Göre Tanzimat, Islahat ve Kanun-i Esasi (1839 – 1876)	82
3.1.2. The Times’a Göre Sultan Andülaziz’in Ölümü.....	133
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	148
KAYNAKÇA.....	150
EKLER.....	161

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI:

II. Mahmud'un (1808-1839) ölümü ile tahta Sultan Abdülmecid (1839-1861) geçti. Kendisi tahta geçtiğinde henüz on sekiz yaşındaydı ve doğal olarak bilgisi ve tecrübesi imparatorluğu içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak için yeterli değildi. Sultan Abdülmecid'e babasından kalan "iki pürüzlü problem" sürekli bir çalışma gerektirmekteydi ki bahsedilen problemlerden ilki Mısır Paşası Mehmed Ali Paşa ile yapılmakta olan savaş, diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir düzen sağlayabilmek amacıyla ilanına karar verilen "Tanzimat" idi (Karal,1970, s.169).

Tanzimat kavramı bazen yalnızca Osmanlı İmparatorluğu içindeki hâkim sınıf olan Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin bir evresi olarak düşünülürken, bazen de imparatorluğun Batı medeniyetine girişi olarak görülür. Tanzimat, bu iki ana hedefi tamamen sınırları içine almaktadır ve bu iki yön arasında sıkı ilişkiler vardır. Türkiye'de bu konuda esaslı eserlere rastlamak mümkün değildir ancak Tanzimat Dönemi'nin Türkiye'nin yakın tarihi ve bugünü açısından taşıdığı önemin tam anlamıyla kavranmasıyla döneme ait çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu konuda yapılan eleştirilerde her ne kadar yalnızca yabancı dildeki el kitaplarının tekrarlandığı vurgulansa da, elde edilen bilgilerin Tanzimat Dönemi'ne bazı ışıklar getirerek bizim açımızdan Tanzimat'ı anlaşılır kıldığı da başka bir gerçektir (İnalcık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s.13-14).

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu kapladığı topraklar ve nüfus açısından bakıldığında dünyanın en büyük devletlerinden biriydi. Ancak, sahip olduğu kurum ve kuruluşlar bu büyüklüğün ihtiyaçlarını karşılayabilmekten uzaktı. İmparatorluk, XVII. yüzyıldan itibaren sürekli toprak kayıplarıyla karşı karşıya kalmaya başladı ve saygınlığını yitirdi. Bununla birlikte Osmanlı devlet adamlarının öncelikli amacı İmparatorluğun eski güçlü günlerine geri dönebilmesi ve kaybedilen toprakları geri alabilmek oldu. Bu sebeple XVIII. –XIX. yüzyıllar arasında imparatorluk dâhilinde, kurumlarda, özellikle askeri alana ağırlık verilerek çeşitli düzenlemelere gidildi (Can, 1998, s.1).

Osmanlı devlet adamları düzenlemelere girişildiği tarihten itibaren bir gerçeğin daha farkına vardılar: dağılma sürecine giren imparatorluğun yeniden toparlanabilmesi sadece askeri yönden güçlendirme ile değil, aynı zamanda diplomasiyi etkin bir şekilde kullanım da şarttı. XVIII. yüzyılda Avrupalı devletlerle ilişkilerde “silahın yerini diplomasi” aldı. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’daki rolünün savunma olduğunu ve yeni müttefiklere ihtiyacı olduğunu anladı. Bu gelişmelerin sonucu ise Avrupalıların geleneklerine uyularak İstanbul’da sürekli diplomasi sisteminin kurulması oldu (Sander, 1993, s.149-150).

Osmanlı İmparatorluğu 1798 yılında Napoleon’un Mısır’ı işgalinden itibaren dış siyasetinde bir *denge politikası* izlemeye başladı. Bu politikanın esası, Avrupalı büyük güçlerin çıkar çatışmalarından faydalanarak imparatorluğu ayakta tutmaya çalışmaktı. Osmanlı İmparatorluğu “en uzun yüzyılında” bu politikayı uygularken İngiltere’den destek gördü. İngiltere, dış politikada uyguladığı “Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma” prensibini 1878 yılına kadar terk etmedi. Bu sürede Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilişkiler hem ticari hem de siyasi bakımdan hızla gelişti.

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilişkileri derinleştiren iki temel gelişme vardır. Bunlardan ilki Rusya’nın 1774-1783 yılları arasında Kırım’ı alarak güneye doğru genişlemesi; ikincisi ise İngilizlerin 1757 yılında Hindistan’ı fethetmeleriyle birlikte ortaya çıkan Doğu Akdeniz çıkarlarındaki artıştır. Zira İngiltere’nin denizlerdeki gücü, doğanın kendisine yüklediği zorunlu bir siyasetin sonucudur ve Akdeniz’de Hindistan yolları üzerinde rakip bir devlet olan Rusya’nın ortaya çıkışı İngiltere’nin lehine olmayacaktır (Karadağ,2005, s.94,96). Bu anlamda İngiltere’nin Rusya’ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurması her şeyden önce Hindistan’a giden en kısa ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması zorunluluğuydu. Avrupa’dan bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu ticaret yollarını bloke eden *dev bir* engeldi (Karpas,2006, s. 162). Ayrıca Napoleon’un Mısır işgali sırasında İngiliz yöneticiler Osmanlı İmparatorluğu’nun yolların güvenliğini tek başına karşılayamayacağını anlamışlar; Fransa’nın da Orta Doğu’ya yerleşme ihtimalini de göz önünde bulundurarak Osmanlı Toprak bütünlüğünü koruma politikasını izlemeye başlamışlardı (Ülman, 1972, s.70). İngiltere’nin Mısır’ı işgalinden sonra ise (1882) İngiltere politikalarında önemli bir değişiklik meydana gelecekti ve “Doğu Sorunu” na verilen önem yerini Osmanlı sorunlarına karşı İngiltere kayıtsızlığına bırakacaktı. Öyle ki Rusya’nın Osmanlı topraklarını ele geçirmesi ihtimalinin bile İngiltere açısından bir tehlikesi olmayacaktı (Tuncer 2000: 100).

İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri, 1838 yılında imzalanan Osmanlı-İngiliz ticaret sözleşmesinden sonra ekonomik bakımdan da önem kazandı. Bu sözleşmeden sonra İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ihracat hızla artmıştır, böylece yalnız bir imparatorluğun değil, büyük bir pazarın bütünlüğünü korumak da önemli bir hedef haline geldi (Ülman,1972, s. 70). Ayrıca İngiliz adalarında, müstemlekelerinde ve en beklenmedik şehirlerde bile fahri konsolosluklar açıldı (Kuneralp, 1970, s. 433).

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının çeşitli düzenlemeler ve reformlar yoluyla önlenebileceğine inanan İngiltere bu anlamda Osmanlı devlet adamlarını da destekledi. Bunun sonucunda Osmanlı yöneticileri, Rusya'nın ve Fransa'nın Ortodoks ve Katoliklerin durumunu bahane ederek iç işlerine müdahaleyi engellemek için liberal yönde girişimlere kendilerini zorlayıp 1839 Tanzimat Fermanı ile 1856 Islahat Fermanı'nı ilan ettiklerinde, İngiltere düzenlemelerin, özellikle de askeri gücü artırmak amacıyla yeniden çağdaş gereklere göre yapılmasını istedi (Ülman, 1972, s. 71).

İngiltere'nin bu politikaları 1878 Berlin Kongresi'ne dek sürdü. Bu tarihten sonra, imparatorluğun dağılmasına dair tüm çabaların boşa olacağını anlayan İngiltere, Akdeniz'in güvenliğini Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparıp aldığı topraklarla sağlama yoluna gitti. İngiltere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında geçici olarak Kıbrıs Adası'na yerleşirken, daha sonra 1882 yılında ise kâğıt üzerinde imparatorluğa ait bir eyalet olan Mısır'ı fiilen işgal etti. Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki düşüşte en alt nokta Birinci Dünya Savaşı (1914) oldu.

Anlaşıldığı üzere Tanzimat Dönemi Osmanlı- İngiliz ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile ilgili siyasi ve ekonomik durumuna damgasını vurmuştur. XIX. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu incelenirken bu ilişkileri ve İngiltere'nin gelişmelere dair bakış açısını göz ardı etmek mümkün değildir. Söz konusu bakış açısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Tanzimat Dönemi'ne götüren bu süreç ve sonrası gerek yerel basının gerekse yabancı basının dikkatle üzerine eğildiği bir dönemdir.

Bir dönemin tam anlamıyla tarih olabilmesi için, o dönemi yaşayanların görüş ve ihtiraslarından uzaklaşması gerekir, başka bir deyişle “kapanmış” olmalıdır. Tarafsız ve objektif olabilmek adına her ne kadar tarihi karakterleri kendi ağızlarından konuşturma

tarafı olursa da kişisel ya da toplumsal hükümleri tamamen bir tarafa bırakmak mümkün olmayacaktır; bu anlamda tarafsızlığın da bir sınırı vardır. Yüzyıllar boyu savaş halinde olduğu bir dünya karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşü, fikir hayatımızın günlük siyasi olaylara bağlı, ihtiraslı ve yüzeysel kalmasına neden olmuştur. O döneme dair anlaşılması ve tartışılması gerekenler, çoğunlukla, yakın yıllara ait gazete ve dergi sayfalarıyla “günlük” sorulara cevap vermeye çalışan dar bir çerçeveye sıkışıp kalmıştır (Ülken,1966, s.4). Bu anlamda medya sadece bir devamlılık ve yeniden yatırım olmamalıdır, aynı zamanda dönemin mantığı üzerine bir düşünce geliştirilmesi için de olanak sağlamalıdır (Barbier, 2001, s.15).

Osmanlı İmparatorluğu temellerini sarsan bir sürecin içine “giriverdiğinde” Avrupa dünyaya açılıp zenginleşme dönemindeydi. Keşifler ve açık denizler yoluyla ticaretin Atlantik’e kayması Osmanlı ekonomisi için tehlikeli bir girişimdi. Osmanlı yöneticileri de bu gerçeğin farkında olduklarından, en azından ticaretin bir kısmını koruyabilmek adına Avrupalı devletlere ayrıcalıklar tanıdılar. Bu ayrıcalıklardan faydalanarak belirli Osmanlı limanlarına yerleşen Avrupalı tüccarlar, ülkeyi tanıyan ve onlarla aynı dili konuşan ortak arayışına girdiler; bu ortaklık için Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarları buldular. Ancak bu yeterli değildi. Osmanlı İmparatorluğu'na giren Avrupa, varlığını güçlendirebilmek için “sağlıklı” habere muhtaçtı. Bu gereksinim sonucunda başkentte birçok gazete yayınlandı (Alemdar,1980,s.4). Bu gazeteler Tanzimat Dönemi'ni de kapsayacak şekilde, Türkçe yayınlanan gazeteler ve yabancı dilde yayınlanan gazeteler olarak iki bölümde incelenebilir. Bu gazetelerin belli başlı olanları şunlardır: *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkâr* ile *Bullutein des Nouvelles*, *Gazette Française de Constantinople*, *Spectateur Oriental*, *Le Smyrneen*, *Le Moniteur Ottoman*, *Journal de Constantinople*...

Tanzimat basınının genel karakteri, siyasal ve sosyal konularda yazı yazabilecek bir kadrodan yoksun oluşudur. Bu dönemde gazetelerin içeriğinden çok dil ve edebiyat sorunlarına vurgu yapıldı. Bu nedenle Tanzimat Dönemi'nin edipleri ilk gazetecilerdir; fikirlerinden çok üslupları ağır basmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu siyasal koşullar ve kısıtlanan özgürlükler *eli kalem tutanların* gazete çıkarmalarını bir mecburiyet haline getirmiştir. Bu yönden Tanzimat öncesi ve Tanzimat Dönemi basını Batı ülkelerinin basını ile karşılaştırdığımızda tezatlar apaçık ortadadır (İnuğur, 2002, s. 250-252).

Her ne kadar “yeni bir düzen” arayışına şiddetle ihtiyaç duyulsa da, söz konusu yeni çizginin ortaya konması sürecinde Osmanlı yöneticileri bunun belli kurallar çerçevesinde yapılmasını öngördüler. Bu çizgi padişahın yürütme garantisi ile geleneksel yoldan ayrılınmaması gerektiğini pekiştirmeli ve aynı çizginin uygulayıcıları sadık davranmalıdırlar; yeni çizginin içeriği temelde bu olmalıdır (Koloğlu, 1981,s.100).

Osmanlı devlet adamları sınırlarını net şekilde çizdikleri basından gelebilecek *zararları* önceden görüp, basından gelebilecek zararları önleyebilmek için önlem almaya başladılar. Osmanlı İmparatorluğu’nda basınla ilgili ilk yasaklar 1858 Ceza Kanunu ile görüldü. Söz konusu kanunun 138. Maddesi şöyle der:

“Devleti Aliyye’nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanatı Seniyye, erbabı hükümet ve tebaa-ı Saltanatı Seniyyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrakı muzırta tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin, iptida bastırmış olduğu şeylerin zaptıyla derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapatıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar cezayı nakdi ahz olunur.”

Kanunun 139. Maddesine göre, genel adaba aykırı mizah yazıları ve müstehcen resim basılması yasaktır.

Kanunun 213. Maddesine göre ise, afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç yüklemek yasaktır (Topuz, 2003, s.44).

Basının gücü aynı dönemde kendisini Avrupa’da da farklı şekillerde hissettirmekteydi. Örneğin, 1848 yılında Fransa’da gerçekleşen bir ayaklanma gazetecilerin öncülüğünde oldu. Öyle ki, bu ayaklanmadan sonra geçici bir hükümet kuruldu; basın özgürlüğü ve imtiyazlara kavuştu. Kefalet akçası ve pul vergisi kaldırıldı. Ayrıca *La Reforme*, *Le National* gazetelerinin basımevleri kuruldu, dört ay içinde iki yüz gazete yayınlandı. Ancak 1851’de hükümet darbesiyle iktidara gelen Napoleon, 1852’de kendisini imparator ilan etti ve liberal gazeteleri ortadan kaldırarak özgürlükleri yok eden bir basın rejimi ortaya çıkı.

İngiltere’de basının durumu ise araştırmamızın kapsamı bakımından ayrıca bir öneme sahiptir. İngiltere, Fransız Devrimi’nin Avrupa’da meydana getirdiği kaynaşmaların dışında kalmış bir ülke olduğundan şartları daha farklıydı. 1791 yılında kabul edilen *Libel Act*¹ ile basın, özgürlüğünü kazandı. Büyük gazeteler kurularak hızla gelişti. Ayrıca basın işçileri ve yazarlar özgürlüklerini sağlayan önemli garantilere kavuştu. Her ne kadar 1793 yılında Fransa ile savaş başladığında özel şartlar sebebiyle basın özgürlüğüne kayıtlar konmuşsa da İngiltere’de “basımdan önce sansür” hiçbir zaman uygulanmadı ve bu konuda davalara bakma yetkisi jürilere verildi.

XVIII. yüzyıl sonunda İngiliz basınında ün yapmış üç gazeteci vardır: *John Walter, James Perry, Daniel Stuart*. Bu gazetecilerden John Walter, 1 Ocak 1785’te *Daily Universal Register* adlı günlük gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. *Daily Universal Register* herhangi bir sosyal sınıfa veya siyasi partiye bağlı olmayan fakat herkese hitap eden bir gazetedir. Gazete, 1 Ocak 1788 tarihinde *The Times* adını aldı. John Walter *The Times*’ı oğlu II. John Walter’a devretti. Böylece gazete, iyi bir yönetici olan oğul John sayesinde örnek bir basın kuruluşu haline gelerek İngiliz basınının en önemli temsilcilerinden birisi oldu (İnuğur, 2002, s.98-99).

Kısa sürede İngiliz basınının öncüsü olan *The Times*, Tanzimat Dönemi’nin yansız bir gözle değerlendirilmesine son derece önemli bir adımdır. Tarafsızlığını ve özgürlüğünü tarihsel süreçte böylesine kanıtlayabilmiş bir gazetenin hızla gelişen Osmanlı-İngiliz ilişkilerine kayıtsız kalmadığı gibi, Tanzimat Dönemi’ne dikkatle eğilebilmiş olması araştırmamızın temelini oluşturacaktır.

Araştırmanın önem ve kapsamını açıkladıktan sonra, konunun sınırlarını tespit etmek doğru olacaktır. Bilindiği gibi XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu siyasi bakımdan bir dağılma sürecinin içindeydi. Devletin temel dayanağı olan teokratik askeri güç köklerinden sarsıldı. Arka arkaya gelen yenilgiler yüzünden itibarını kaybeden ordu, devletin otoritesini koruma işlevini yitirdi. Avrupa’da meydana gelen büyük değişiklikler sonucu ortaya çıkan

¹ Haysiyet kırıcı neşriyatı düzenleyen kanun.

milliyetçilik akımı, homojen olmayan Osmanlı halkları arasında kırırdanmalara yol açarak kısa zamanda da bölücü ve parçalayıcı bir unsur halini aldı. Devlet yöneticilerinin menfaat düşkünlükleri ve kayıtsızlıkları yüzünden halkta devlete karşı genel bir güvensizlik oluştu. Devletin dışarıya karşı gösterdiği ayrıcalıklar, imparatorluk içindeki yabancı uyrukluların nüfuzunu arttırdı ve bu karışıklığı gidererek olumsuz havayı dağıtmak amacıyla merkeziyetçi ve bağlayıcı bir devlet prestiji yaratmak istendi, bu ihtiyaç da Tanzimat'ın esas amacı haline geldi (Koray,1991, s.5).

Araştırmamızda Tanzimat Dönemi, belirtilen kapsam çerçevesinde, *The Times* gazete koleksiyonunu temel alarak ve basılmış kaynaklardan yararlanarak ele alınmaya çalışılacaktır.

II. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bilindiği gibi Tanzimat Dönemi (1838-1878) üzerine yapılan çalışmalar daha önceleri oldukça sınırlı sayıda olmasına rağmen son dönemde Osmanlı arşiv kaynaklarına ve yakın dönemde yapılan çalışmalara dayanılarak pek çok araştırma yapılmıştır. Öte yandan bilgisayar ve internet kullanımındaki teknolojik gelişmeler, yeni ve yabancı arşiv kaynakları ile basılı kaynaklara ulaşabilmeyi mümkün kılmıştır. Bu gelişme de Avrupa basınının koleksiyonlarına erişebilmemizi sağlamıştır. Örneğin, araştırmamızın temel dayanağı olan *The Times* koleksiyonları bu gelişmenin sonuçlarından birisidir. Bu açıdan yabancı basın ve Osmanlı İmparatorluğu kapsamında yapılacak araştırmalar orijinal olup, yeni bilgilere ulaşmamıza vesile olacaktır. Bu çerçevede *The Times* gazetesi kullanılarak yapılmış herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu anlamda araştırmamız özgündür. Yine de bir gazetenin tarihini incelemek ve yayınlanan haberler üzerinden çıkarımlarda bulunmak açısından çalışmamıza sınırlı ölçüde örnek teşkil eden çalışmalar vardır.

Bunlardan biri Korkmaz Alemdar tarafından yazılmış olan ***İstanbul (1875-1964) Türkiye’de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*** adlı eserdir.

Gazetelerin toplumsal olayların incelenmesinde kullanılan süreli ve içeriği en zengin belgeler olduğunu savunan Alemdar, gazete sayesinde tarihçilerin olayları günü gününe ve yeniden yaşayabildiğini savunmuştur. Çalışmamızda bu gerçekten yola çıkarak siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamda ve düşüncelerde oluşan değişimleri yansıtmada önemli faydalar sağlayan *The Times* gazetesinin doğuşu ve yayın politikaları üzerinde durulmuştur.

Bunun yanı sıra İngiliz basını ile Türk basınının karşılaştırmasının yapılmasına olanak sağlayan ve Osmanlı basınının önemli bir kilometre taşı olan *Takvim-i Vekayi* gazetesinin tarihini tüm detaylarıyla anlatan ***Takvim-i Vekayi: Türk Basınında 150. Yıl (1831-1981)*** adlı eser Orhan Koloğlu tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserde üzerinde özellikle durulan nokta dünyanın ve şartların değişmesine rağmen gazeteciliğin tarihin derinliklerini karıştırabilmesidir. Ayrıca düşünsel tarihin insanlara yol gösteren yönüne dikkat çekilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi bu tez çalışmasının konusunu teşkil eden *The Times* gazetesine göre Tanzimat Dönemi (1838-1878) konusunda yapılmış hiçbir çalışma yoktur. Bizi bu konuyu tez çalışması olarak ele almaya yönelten ana sebep bu boşluk olmuştur.

Ayrıca önemle belirtmeliyiz ki, çalışmamızın temel amacı 1838-1878 olaylarının tamamını hikâye etmek değil, Tanzimat Dönemi'ni oluşturan olayların devamlılığını ve bütünlüğünü nispeten tarafsız bakış açılarıyla göz önüne sermekten ibarettir.

III. XIX. YÜZYILDA AVRUPA, İNGİLTERE VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

XIX. yüzyılda Avrupa dünyanın en dinamik kıtası konumundaydı ve hiç kuşkusuz aynı zamanda da dünyanın en önemli kıtasıydı. Bu kıtada hüküm süren ilke “güçler dengesi” idi. Avrupa’nın Büyük Güçleri arasındaki güç dengesi, tüm devletlerin yarım yüzyıl için barış içinde varlıklarını sürdürebilmelerine olanak sağladı (Tuncer,2000,s.11). Tam anlamıyla bir Avrupa yüzyılı olan XIX. yüzyılın değişiklik getiren güçleri dünyayı tek bir faaliyet alanı haline getirdi. Söz konusu faaliyet alanı Endüstri Devrimi, liberalizm, milliyetçilik ve emperyalizmin yarattığı etkiler doğrultusunda globalleşme sürecini tamamlayacaktı. Bundan önce de Avrupa, ekonomi ve politika bakımından üstünlük sağlamış durumdaydı. Ancak bu üstünlük *dünya egemenliği* şeklinde olmadı. Avrupa, ilk sömürgecilik faaliyetlerine ve buna bağlı olarak kurulan imparatorluklara rağmen dünyayı tam anlamıyla doğrudan ya da dolaylı olarak yönettiği tek bir birim haline getirmeyi başaramadı.

Doğa bilimlerindeki gelişmelerin ve önemli buluşların tarihinin XIX. yüzyıl öncesine dayandığı doğrudur ancak, XIX. yüzyıl ile birlikte bu buluşlar üretime uygulandı. Bunun sonucunda artan üretim Avrupa devletlerinin ekonomik refah seviyesini yükseltti. Bu yükseliş aynı zamanda silah endüstrisinde de büyük gelişmelere yol açtı. Bu yüzden Avrupa’nın tüm dünya halkları üzerinde egemenlik kurulmasını kolaylaştırdı. Ekonomik yapının değişmesiyle de yeni buluşlara imza atıldı ve özellikle buharlı makinelerin icadı ile doğan makineleşme endüstrisi Avrupa’da sermaye birikimini artırdı (Sander,2000, s. 208-209). Böylelikle kapitalist devletler sayısız sayıda malı piyasaya ucuz fiyatlarla sürebildiler. Üretim öyle arttı ki, piyasa bulmak için yapılan mücadele, ham madde kaynaklarını bulmak için yapılan mücadelenin hararetiyle at başı gitti. Dünyanın paylaşılması konusunda korkunç bir yarış başladı; devlet örgütü boyunduruk altına alındı (Luraghi, 2000, s. 325).

Sonra da Afrika’da saldırı başladı. Bu amansız yarışta İngiltere de yerini alarak aslan payını kaptı. 1815 Viyana kararları ile Avrupa’da Napoleon Savaşları’nın sona ermesi ve Avrupa haritasının yeni bir şekil alması sebebiyle İngiltere, Hollanda’nın elinden Güney Afrika’yı aldı. 1882’de Mısır’ı işgal etmesi ile de Kuzey Afrika’yı almış oldu. İngiltere, gelişmemiş veya güçsüz olan devletlerin

bol miktardaki hammaddelerini kullanarak dünyanın büyük bir kısmına yayılan dev bir sömürge imparatorluğu kurdu. Böylece Kraliçe Victoria² (1837-1901) döneminde İngiltere dünyanın en büyük gücü haline gelebildi.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyıl reform döneminin ürünü olan bir dizi karmaşık tutum ve düşünceyi açık ve örtülü biçimde Batı'yı ilerleme yolu; Doğu'yu ise geri kalmışlığın hali hazırdaki sahnesi olarak kabullenmekle meşguldü (*Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, 2007, s. 273). Dönemi şekillendiren bu düşüncenin temellerine inmeden önce, bu noktada Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere ilişkilerine bir göz atmak faydalı olacaktır.

Türklerin İngilizler ile ilk teması 1097 yılındaki I. Haçlı Seferi sırasında oldu. Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki siyasi, sosyal ve iktisadi ilişkiler diğer Batı Avrupa devletlerine göre daha geç başladı (Algül, 2009, s.1). Tarihsel belgeler, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin 16. yüzyıl sonlarında kurulmaya başladığını göstermektedir. Buna dair ilk önemli belge, 1580 yılında Osmanlı Sultanı III. Murad'la (1574-1595) İngiltere Kraliçesi Elizabeth arasında imzalanmış bir kapitülasyon antlaşmasıdır (Meram, 1969, s.7). Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlama tarihine dair bir görüşe göre ise, ilişkilerin resmi olarak hem ticari hem de siyasi alanda başlaması 1578 yılına dayanmaktadır. 1553 yılı sonlarında Kanuni Sultan Süleyman'ın İran'a sefer yapmak üzere Halep'te kışladığı sırada İngiliz tüccarlarından Anthony Jenkinson'a³ verdiği ticaret izninden sonra; Londra'daki girişimci tüccarlar 1578 yılında temsilcileri William Harborne'u İstanbul'a gönderdiler. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüyle Jenkinson'a verilen ticaret izninin bir hükmü kalmadığından yeni bir ticari iznin teminine uğraştılar (Can, 2009, s.11). 1578 yılının Ekim ayında İstanbul'a gelen ve gelecekte İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk büyükelçisi olacak olan Harbourne, Osmanlı sarayındaki nüfuz sahibi kişilerle ilişkiler kurmayı başardı ve

² Kraliçe Victoria (24 Mayıs 1819 – 22 Ocak 1901), Birleşik Krallık ve İrlanda Kraliçesi (1837 - 1901) ve Hindistan İmparatoriçesi (1876 - 1901). 19. yüzyılda 63 yıl yedi aylık bir süreyle Birleşik Krallık tarihinde en uzun süre saltanat sürmüş hükümdardır. Kraliçe Victoria'nın saltanatı boyunca en önemli olay Birleşik Krallık'ın Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Rusya'ya karşı savaştığı Kırım Savaşı'dır (1854-1856).

³ Osmanlı İmparatorluğu ile doğrudan ticaret yapan ilk İngiliz taciri. 1553'de Kanuni Sultan Süleyman'dan aldığı fermanla, serbest ticaret hakkını kazandı.

bu yolla III. Murad'ın ilgisini İngiltere'ye çekebildi. Buna ek olarak Harbourne, 1587 yılında Osmanlı-İspanyol mütakeresinin yenilenmesinin engellenmesi konusunda ciddi bir çaba sarfetti ve bunu başardı; söz konusu girişimin sebebi ise Osmanlı yönetimi altındaki ülkelerle Batı Avrupa arasındaki geniş çaplı ticarete İngiltere'nin pay kapabilme arzusu (Türk-İngiliz İlişkileri 400. Yıldönümü, 1985, s.15). Ayrıca İspanyol-Katolik düşmanlığı, İngilizler ile Osmanlıları birbirine yaklaştıracak önemli bir faktördü.

Harbourne gelişini takip eden bir yıl içinde İngiliz tüccarları lehine diğer yabancı tüccarların ödediklerinin oldukça altında bir gümrük tarifesi elde etmeyi başardı.

İngiltere için Doğu'da kendi bayrağı altında ticaret yapabilme imkânı elde edildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticareti idare etmesi için 7 Ocak 1592 tarihinde "Levant Company"⁴ adında bir şirket kuruldu. Bu şirketin Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde ticari olduğu kadar siyasi olarak da etkisi oldu. İstanbul'daki İngiliz elçileri bu şirket tarafından atandı ve maaşları ödendi (Can, 2009, s. 12).

XVII. yüzyılı izleyen yüzyıllar boyunca Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde ticaretin belirleyici bir faktör olmasının yanı sıra, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yakın ilişkilere zorlayan şartlar giderek arttı. İngiltere'nin Ortadoğu ve Akdeniz politikaları bu süreçte şekillendi. VIII. yüzyıl başlarına doğru uzanan zaman diliminde İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı ticari ayrıcalıklar ile Akdeniz ve çevresinde etkin ticari imkânlara kavuştu. Ham madde ve yeni ticaret pazarları elde etme isteğiyle endüstrileşmenin gereklerini yerine getiren İngiltere'de bir süre sonra ihtiyaçtan ziyade hükmetme zorunluluğu üste çıkmaya başladı (Ferro, 2002, s.39). Bu nedenle İngiltere politikasının temel amacı, ayrıcalıkların devam etmesi ve Akdeniz ticaretinin güvenliğini sağlamak oldu. Zira XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde de Akdeniz'e kesin hâkim olma çabalarına girişildi. İngiltere, 1757 yılında Hindistan'ı fethetmesinden itibaren, sömürge imparatorluğuna giden yolların güvenliğini sağlamak temel hedefi haline getirdi. Hindistan ile Avrupa arasındaki en kısa yol Akdeniz'den geçmekteydi. Bu

---

⁴ İngiltere'nin korporatif ticaret kumpanyası. 1582 yılında Osmanlı ülkesiyle ticareti düzenlemek üzere kuruldu ve *East India Company* 'den önce İngiliz kapitalizmi ilk sıçrayışını Osmanlı İmparatorluğu ile yoğun ticareti ile gerçekleştirdi.

yüzden Akdeniz, İngiltere için hem ekonomik hem de politik açıdan çok önemli hale geldi ve Akdeniz egemenliğini kimseye kaptırmamaya çalıştı. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmasının ana sebebi bu istekti (Karal,1970, s. 207). Lord Palmerston'un belirttiği üzere: "İngiltere'nin ebedi dost ve düşmanları yoktur; devamlı menfaatleri vardır."

İngiltere'nin politikalarını öncelikle kendi çıkarları açısından bakarak şekillendirmesi geleneksel bir yaklaşımdı. Genel anlamda izlenecek yolun Avrupa'nın güçler dengesini göz önüne alarak çizilmesi, İngiltere'nin beraberinde Akdeniz'deki ticaret üstünlüğünün korunmasını ve sömürge yollarına giden bağlantıların güvenlik altına alınmasını sağladı. Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin gidişatına bakıldığında dikkat çeken şey, öncelikle ticaret ilişkilerinin, daha sonra ise politika ilişkilerinin sürekliliği ve taşıdığı önemdir. Söz konusu süreklilik ve önem ise kendisini Tanzimat Dönemi (1839-1878) boyunca gerçekleşecek siyasi olaylarda ve nihayet ilişkilerin yön değiştirdiği Berlin Konferansı'na (1878) kadar değişen şartlarda koruyacaktı.

XIX. yüzyıldaki genel manzaraya bakıldığında Osmanlıların, Batı oryantalizminin siyasi ve sömürgeci pratiklerine direndiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlıların tepkisi bu oryantalizmin temelinde yatan ilerleme ve zaman mantığına değil, onun gücüne olmuştur. Avrupa oryantalizminin Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında bir tezatlık üzerine kurulması gibi Osmanlılar da, kendilerini Batı'dan farklı kılan bazı özsel farklılıklar olduğuna inandılar. Avrupa da en eski tarihinden bugüne kadar Doğu'daki komşularına farklı gözlerle baktı. Bu bakışlar bazen korkulu, bazen açgözlü, bazen meraklı ve bazen de endişeli oldu. Binyıllar boyunca Doğu ile Batı arasındaki ilişki fetih, saldırı ve karşı-saldırı örüntüsünde kaldı. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığının ve geri çekilişinin doğurduğu sorunların "Doğu Sorunu" olarak adlandırılmasının nedeni Avrupa'nın hemen doğusunda bulunan bu alanın *bir tehlike ve istila kaynağı* olmasıydı. Buraya *Doğu* adı veriliyor ve başka bir tanımın kullanılmasına gerek kalmıyordu (*Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, 2007, s. 273, 221).

1. BÖLÜM

***THE TIMES* GAZETESİ**

1.1. *The Times*'in Doğuşu ve İngiliz Basın Tarihindeki Yeri

The Times'in kurucusu John Walter 1738 yılında doğdu. Babası Richard Walter, Londra'da bulunan St James Kilisesi'nin kâtibiydi. John Walter iş kariyerine babasının ölümü üzerine erken yaşlarda başladı. On yıl boyunca tatmin edici bir kazanç ile kömür tüccarlığı yaptı. Bulunduğu girişimler onu kömür pazarının lideri konumuna getirdi ve bir ticaret geleneği olarak kömür gemilerinin sigortalanması işine girdi.

John Walter'ı profesyonelliğinin doruğuna çıkaracak olan yeteneği daha o zamanlarda yazdığı sigorta mektuplarında kullandığı dilden anlaşılmaktaydı (*The History of The Times*,1935,s.1). Ancak sigortacılık işinin riskli yanıyla tanışan John Walter çok fazla para kaybetti. 1780 yılında iflası netleşen John Walter arkadaşlarından borç bulmak ya da yanlış bir karar sonucu kredi almak yerine elinde kalan parayla yetinerek yaşamak üzere Bloomsbury'deki Queen Square'ye gitti. Burada Fenchurch Caddesi'ndeki bir tüccar olan Thomas Holl ve Strand'de bulunan Norfolk Caddesi'nin hukuk danışmanı Samuel Brown'un finansal desteği ile bir basımevi satın aldı ve kariyerine basımcı olarak devam etmeye karar verdi.

John Walter'ın ilk aşamadaki planı kitap ve broşür basmaktı. Fakat 1784 yazında John Walter, bir arkadaşının tavsiyesiyle günlük bir gazete basmaya karar verdi. Böylece *The Daily Universal Register* gazetesi 1 Ocak 1785 tarihinde yayın hayatına başladı. Gazetenin 1 Ocak 1788 tarihinde yayınlanan 940. Sayısı *The Times* adı altında basıldı.

John Walter gazete basım işine başladığında, bir gazete çıkarmanın ekonomik, politik ve diğer şartlarının bilincinde değildi. Kendisi, zorlukların üstesinden sıkı çalışarak gelebileceğine inandı ve bu yolla deneyim kazanacağını düşündü.

Gerçekten de gazeteciliğin zorlu yanlarını gördükçe yavaş yavaş deneyim kazanmaya başladı.

18. yüzyılda “gazeteci” kelimesinin yaptığı çağrışımlar hoş değildi (*History of The Times*, 1935, s.16). Genel algıya göre gazeteci, bir şeyin yanında ya da karşısında yer alarak bunu paragraflara döken kimseydi ya da siyasal bir partinin ya da kişiliğin yanında yer almaktaydı. Ancak yüzyılın ortalarına doğru bu genelleme daha iyiye doğru bir gelişme gösterdi. Kamuoyu gazetesinin işlevini çıkarıcılık, rüşvet yeme ya da nüfuz ve yetki satmaktan uzak görmeye başladı. Bu değişimde *The Times*’ın katkısı büyüktü.

İngiltere’de kamunun siyasal bir işlevi olduğu bu dönemde görüldü. Devletin kararlarını etkilemek isteyen güçler, taleplerini meşru kılmak için *akıl yürüten* kamusal araçlara yöneldiler. Bu tip bir olgunlaşma ilk kez İngiltere’de ortaya çıktı. Habermas’ın “İngiliz gelişim modeli” olarak nitelendirdiği dönüşüm, çalışmamızda kullanılan haberlerin çıktığı ortamı ve bu haberleri yorumlayan okurların mantalitelerine inebilmek bağlamında önemlidir. İngiltere’de kamuoyu eleştirel olmayan bir biçimde kişilere yönelik onaylama veya oylama içinde olmadı. Aksine, kamuoyu bir konu ile ilgili savları tartışmayı tercih etti ve söz konusu tartışmalar sağduyu yoluyla gerçekleşti (Habermas, 2009, s.135,148).

18. yüzyılda gazetecilik bir *kurban* konumunda olup siyasal partiler tarafından gücün kontrol edilmesine feda edilmiş olsa da *The Times* bunu aşmak için çaba gösterdi. Gazetelerin pahalı satıldığı ve buna bağlı vergilerin yüksek olduğu bir dönemde gazete kopyalarını daha fazla insana ulaştırmanın çarelerini aradı ve kamuoyunda güven sağladı. Ayrıca Thomas Barnes’in baş editör olmasıyla, editörlüğün politik partilerden ve kişilerden tam anlamıyla bağımsız hareket etmesi doktrini modern çağlara uygun olarak kabul gördü.

Hükümet ve günlük basın arasındaki bağlantının tarihi, kamuoyunun sosyal ve politik bir güç olarak görülmesiyle kaybolmaya başladı. *The Times* gazetesi, gazeteciliğin kendisine güvenmesi için yol gösterirken, diğer günlük gazeteler

arasında yardımsız ve tek başına duran tek özgür gazete oldu. Sonuç olarak içinde bulunulan şartlarda özgür basının varlığı zordu ama imkânsız değildi. Gazeteye verilen reklamların da buna katkısı büyüktü. Haftalık gazetelerin aksine günlük gazetelerde reklam ticaretinin önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Londra gazeteciliği, 1769 yılında II. John Walter'ın *The Times* gazetesine tek başına yönetici olarak atanmasıyla yeni bir sürece girmiştir. "Junius Mektupları"⁵ serisiyle girilen bu yeni dönem politika ve gazetecilik açısından önem taşımaktadır. Bu mektupların yazarı, okuyucu ayrımı yapmadan tam anlamıyla bir kamuoyu yaratmaktan sorumluydu. Mektupların yayınlanmasının görülen ilk etkisi gazeteye daha fazla sayıda reklam verilmesiydi. Bir diğer etki ise gazetenin hükümet süreçlerine kamuoyu ilgisini artırarak daha tarafsız ve özgür bir basın ortamı sağlamasıydı.

Tüm dünyayı etkisi altına alana Fransız İhtilali'nin etkileri gazeteciliğe de nüfuz etti. *The Times* gazetesinin duruşu ticari anlamda daha tatmin edici bir hal aldı. Gazete tiraj üstünlüğü, doğruluk ve dış gelişmelere verdiği önemle kendisini kanıtladı. *The Times* kendi döneminde basılan *The Morning Post*, *The Morning Star*, *The Chronicle* gibi gazeteler arasından hızla sıyrılıp parlak bir başarı elde etti. Öyle ki, gazetenin satışları 1792 yılında patladı.

11 Aralık'ta aşağıdaki vesika gazetede yayınlanmıştır:

---

⁵ Söz konusu mektuplarda *Junius* takma ad olarak kullanıldı ve bu mektuplar ağır politik yergiler içeren mizahi makaleler serisiydi.

"3 Aralık 1792,

Pazartesi:	2810
Salı:	2824
Çarşamba:	2901
Perşembe:	2941
Cuma:	2901
Cumartesi:	2927

Toplam 17,304"

(*History of The Times* 1935: 36)

Fransız Devrimi Londra gazeteciliği üzerinde derin ve kalıcı bir etki bıraktı. Fransa'dan gelen haberler hevesli ve yeni bir okuyucu kitlesi yarattı. Fransa'dan gelen haberler gazete başlıklarında sansasyonel bir şekilde duyuruldu ve aynı zamanda mesaj verme misyonu da üstlendi. Bu anlamda devrimin yarattığı sosyal etkiler hükümet açısından hoşnutsuzluk ve korku yarattı. Bu korku haksız bir korku değildi çünkü Londra'da gazetelerin halk üzerindeki etkisi ciddi boyutlara ulaşmıştı. Özellikle gazeteye alınan ticari reklamlar basın ile devlet ilişkisinin doğrudanlığına sekte vurdu. Oysa standart gazetelerin bir çoğu haberlerinde sansasyonel başlıklar kullanmak için fazlasıyla *hantal* ve *sakardı* (Walker, 1999, s. 326).

The Times yönetimle en fazla iç içe olan gazeteydi ve haberlerinde duyarlı öğütler vermekten de geri kalmadı. Öyle ki, 1783 yılının sonlarına doğru gazetede yer alan bazı yazılar "isimsiz" yayınlanmaya başladı ve böylece bir ölçüde güvenlik sağlanmış oldu. Bu anlamda gazetenin kimi zaman propagandacı bir tavır aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

O dönemde yayınlanan gazetelerde politik anlamda "nötr" olma vurgusu yapılmasının yanı sıra bir çok kesim için günlük gazeteler *çocukları korkutmak için anlatılan masalları* andırırdı. Diğer bir taraftan dönemin devlet adamları bir gazetenin yerel olduğu kadar metropoliten olmasını da istediler. Ancak birçoğu

henüz yerel fikirlerden ve kamuoyundan habersizdi. Burada amaç daha genel fikirler karşısında yerel muhalefetin yayılmasına dair önlem alabilmektir. Bu açıdan basın da hükümet sistemi işleyişinin doğası açısından daima tartışma konusu oldu ve bir şekilde kontrol altında tutulmak istendi (Black,1991, s.137,175).

İngiliz basın tarihi boyunca hiçbir zaman uzmanlar tarafından şekillendirilmedi; genel anlamda basının motivasyonu toplumun ihtiyaçlarına göre kendisini yarattı (Linton,1994, s. 18).

The Times gazetesinin İngiliz basın tarihindeki yeri düşünülürken Winston Churchill'in basın özgürlüğünü "*insanı özgürleştiren diğer tüm hakların uyumayan gardiyarı*" şeklinde tanımlaması abartılı bir düşünce değildir (Raymond, 1999, s. 5).

Çünkü *The Times* gazetesi kuruluşundan itibaren herhangi bir sosyal sınıfa ya da siyasi partiye ve kişiye bağlı olmamakla birlikte her kesime hitap etmeyi başardı (İnuğur,2002, s. 99). Bunu yaparken de tarafsız ve korkusuz davrandı. Örneğin, gazetenin kurucusu John Walter, 1789 yılında Kral III. George'un oğullarını eleştirdiği gerekçesiyle altı ay hapis cezasına çarptırıldı. Gazete, bu cezaya rağmen bağımsız görüşünden taviz vermedi.

John Walter gazetesini 1803 yılında oğluna devretti. Gazeteyi devralan II. John Walter iyi bir gazeteci olmanın gereklerini yaptı ve yönetimde kaldığı kırk yıl içinde *The Times*'ı *örnek bir kuruluş* haline getirdi. Böylece İngiliz basın dünyasının temsilcisi konumuna yükseldi.

Gazete, 1908 yılında Walter ailesinden Lord Northcliffe'e, 1922 yılında ise John J. Astor'a geçmesine rağmen, hisselerin çoğu Walter ailesinde kalmaya devam etti. 1924'te kurulan bir vakıf gazetenin yönetimini üstlendi. Gazetenin editörlüğünü 1912-1919 ve 1923-1941 yılları arasında Geoffrey Dawson yürüttü.

Kendisi emeklilik tarihine kadar *gazetenin siyasi eğilimlerine şekil veren kişi* olarak anıldı.

The Times'ın İngiliz basın tarihindeki temel işlevi kamuoyunun menfaatlerini korumaktı.

Ayrıca gazete, günlük olayları duyurmada bir kurum olarak algılandı. Gazetenin haber servisini diğer haber servislerinden ayıran özellik kendi muhabirlerine dayanarak verdiği orijinal ve güvenilir haberlerdi (Yılmaz,2002, s.3-4). Bu yüzden *The Times* yönetimi değerli gazetecileri bünyesinde toplamayı ve dış haberleri zamanında ve doğru olarak elde etmek için dış ülkelere muhabirler göndermeyi uygun gördü.

Gazetenin sahip olduğu bu özellikler satışların giderek artmasını sağladı. *The Times* özellikle 1815-1840 yılları arasında tarafsızlığı sayesinde Londra gazeteleri arasında ilk sıraya yükseldi. 1817- 1841 yılları arasında gazetenin başyazarlığını üstlenen Thomas Barnes'in dürüstlüğü, *The Times*'ın ününü ve saygınlığını daha da artırdı. Buna ek olarak, 1841-1877 yılları arasında gazetenin yönetimini Delan üstlendi (İnuğur 2002: 100). Bu evrede gazete yalnızca kamuoyuna hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda başlı başına bir politik güç konumuna yükselerek hükümetin dahi kararlarını etkileyen bir role kavuştu ve *radikal basın* tanımına ayak uydurdu (Barker,2000,s. 223). Başka bir deyişle, *The Times* gazetesi *İngiliz politikalarının aynasıydı*; bu ayna kendine ait bir hayata ve bir ışığa sahipti (Rea,1963, s.11).

Geoffrey Cranfield, J. H. Plumb, John Brewer ve Michael Harris gibi tarihçiler basının siyasetteki anlamını *değişim ve potansiyel bir düello* olarak betimlediler. Onlara göre basının siyasetteki rolü politikaya alternatif bir yapı oluşturmaktaydı ve söz konusu yapı geleneksel anlamda politikanın sağladığı kontrol ve etkiyi seri bir şekilde tehdit etti. Ayrıca 1760 yılından sonraki dönemde İngiliz basını milli bir farkındalık yarattı (Haris, 1996, s. 29,46).

The Times tarihi bu kadarla sınırlı değildir. Gazete 1841 yılında büyük bir başarıya imza atarak Fransa ve Belçika’da kurulan bir kalpazanlık şebekesini ortaya çıkardı. Dönemin mali açıdan güvenliğini sağladı ve halkın bu hizmetin karşılığı olarak topladığı 5.000 İngiliz lirasıyla bir vakıf kurulmasına öncülük etti (İnuğur, 2002, s. 100).

Parlamenter Bulwer Lytton, gazeteciliğin İngiltere’de gösterdiği gelişime duyduğu hayranlığı 1832 yılında şu sözlerle dile getirdi:

“Baylar! Eğer gelecek kuşaklara XIX. yüzyıl İngiliz uygarlığının bir kanıtını iletmek zorunda olsaydım, ne doklarımızı, ne demiryollarımızı ne resmi binalarımızı, ne de muhteşem parlamentomuzu seçerdim. Bunların yerine Times’ın bir tek sayısını seçmekle yetinirdim.”

1.2. *The Times*'ın Yayın Politikaları

İngiltere'de XIX. yüzyılın erken yıllarından itibaren gazeteler kendilerini hükümete duydukları finansal bağılılıktan kurtarmaya başladı. Endüstrinin büyük ölçüde genişlemesi ve ticari faaliyetler reklamcılığın gelişmesine yol açtı. Bir kez bu kaynağın tadını alan gazetelerin ise doğrudan ya da dolaylı olarak resmi etkilerle olan bağlarını kopartmaları kaçınılmaz oldu (Herd 1973: 128). Basının bu konudaki çabaları ve kendi dönemlerinde sorunların üzerine eğilen büyük adamlar, gazeteciliğe yeni ufuklar açtılar ve hiç kuşkusuz etkileri bugüne dek sürmekle birlikte yarın da devam edecektir (Andrews ve Taylor, 1970, s. 20).

The Times gazetesinin gelişimi bu önemli geçişin seyri hakkında bilgi verir niteliktedir. Gazete doğuşundan itibaren yayın politikalarını kamuoyu menfaatini ve basın özgürlüğünü dikkate alarak uyguladı. Okuyucular için bu politika yalnızca yeni basın özgürlüğü değildi, aynı zamanda daha iyi yazılmış, tam ve girişimci bir gazetecilik demektir. John Walter bu gerçeğin farkında olduğundan yazar kadrosunu güçlendirdi ve dış ülkelere muhabirler yolladı. Böylece gazete hatırı sayılır bir servet kazandı ve piyasanın en iyi gazetesi haline geldi.

Zaman geçtikçe yeni liberal tutumunu yalnızca haberlerde değil yorumlarda da göstermeye başladı. Yorumlardaki keskinlik kimi zaman tartışmalara yol açsa da, gazete bu çizgisinden çıkmadı. *The Times* yayın politikalarında "kamuoyunun menfaatlerini koruma" işlevinden ödün vermedi.

Gazete editörleri bir konu ya da haber hakkında bilgi toplarken her kesimden insanın fikrini almaya çalıştılar ve değişen en ufak bir görüşü bile tespit edip rapor ettiler. Böylece okuyucu, mektup yoluyla fikirlerini beyan etmesi konusunda cesaretlendirildi ve gazete *ulusun sesi* haline geldi (Herd, 1973, s. 129, 133).

The Times izlediği politikaların temelini, herkesin düşündüğünü söyleme hakkı olması olarak belirledi. Zaman zaman hükümetin de aktivist yönlerini teşvik etmekten geri kalmadı.

Gazete 1690 yılından sonra gazete milli bir ideolojiyi üstlenmeye başladı ve sonunda *kayıp birliğin* keşfedilmesini sağladı. İngiltere için birlik olmak karşılıklı birbirini suçlamak yerine insanlar arasındaki farklılıklara rağmen ülke çıkarı için birlik sağlayabilmek oldu (Sommerville,1996, s.124,134).

The Times gazetesi daha önce hiç görülmedik bir şekilde ayrıca kıskanılmıştır; bunun sebebi gazetenin bağımsız, sorumluluk sahibi ve özel bir şahsa bağlı olmayan bir kuruluş olmasıydı (Herd,1973,s.134). Ayrıca gazete her alanda reformun savunucusu oldu ve bu konuda halkın adına konuşan bir organ olarak kendisini kabul ettirdi. *The Times* halkın gözünde korkusuz ve bağımsız bir gazete olma geleneğini istikrarlı bir şekilde sürdürdü.

The Times'ın bağlayıcı politikaları yalnızca halk nezdinde değildi. “*The Times* bu konuda ne söyler?” sorusu, özellikle 1819-1841 yılları arasındaki dönemde parlamenter siyaset için sınırlandırıcı bir unsur oldu.

Gazete için kullanılan “yol açan gazete” tabiri dönemin modası olan dedikodu basını düşünüldüğünde haksız değildi. Gazete kimsenin çıkarlarını korumadığı vurgusunu sıklıkla yapmakla birlikte tek bir sınıfla değil, tüm milletle ilgili olduğunu ve tüm millet adına konuştuğunu yayınladığı makalelerde de hatırlatmaktan geri kalmadı. Yine de planlanmış bir hile ve dedikodu varsa, haberin yazarı bu konu üzerinde bir süre tartışıp hikâyeyi doğrulatma yollarını aramıştır. Bu doğrulatma ya da gerekirse sonrasında yapılacak düzeltmeler genellikle iyi bilinen bir insanın masumiyetini ispat etmek için gazeteye mektup yazması şeklinde gerçekleşti. Bu anlamda da düşünce özgürlüğü gazetenin gözettiği temel politikalardan biri oldu.

Gazete bir konu hakkında haber yaparken asla kişilerin düşüncesine etki etmeye çalışan bir kuruluş olmadı. Olayları tüm yönleriyle ele alarak okuyucuya aktarmıştı (*The History of The Times*, 1935, s.392,405).

Thomas Macaulay⁶ “Bir ülkenin gerçek tarihi yalnızca onun gazetelerinde bulunabilir” demiştir (Kaul 2006:1). Haberler için duyulan isteğin bu sırada vuku bulan tehlikelerine rağmen toplumların tarih üzerinden bakış açısı bu istekten geçmekteydi. Haberler toplumların kendi kültürleri ile arasında kurduğu bağı ve söz konusu bağlar özellikle İngiltere’de mutlak bir analiz ve detaylı bir mikro öykücülük gerektirmekteydi. Bu yaratıcı rolü ise İngiltere basın tarihinde *The Times* gazetesi üstlendi. Gazetede yayınlanan haberler harfi harfine bilgi olarak düşünülmemelidir; yayınlanan metinler dönemin şartları ile okuyucu arasındaki ilişkiyi sağlayabilmesi açısından tarihsel bir fenomen oldu ve bu da dönemin tarihini günümüz açısından daha anlaşılır kıldı (Raymond, 1996,s. 2-3).

Özetle, düşünce ve konuşma özgürlüğü İngilizlerin doğdukları andan itibaren soldukları hava olmuştur ve bir İngiliz bunların olmadığı bir atmosferde yaşamayı aklına sığdıramaz. Bunun için *orta bir yol* mümkün olamazdı; bir anlamda “o şey” özgürce hareket etmiştir ya da ölmüştür. Bu bağlamda “iç meseleleri tartış ama dış meselelere dokunma” demek öldürücü olacaktı. İngiliz basın tarihinde *dış meselelere en fazla dokunan* kuruluş *The Times* gazetesi olmuştur. Sağlıklı bilgi alabilmek adına yurtdışına kalıcı muhabirler göndererek haberleri yerlerinde ve kendi koşulları içinde değerlendirip yayınlamıştır. Sonuç olarak gazeteyi yaşatan olgu tüm dünya ile konuşabilme gücü dolayısıyla da evrenselliğidir (Herd,1973, s. 145).

---

⁶ 19. yüzyılın önemli tarih yazarlarından biri (1800-1859).

2. BÖLÜM

THE TIMES'A GÖRE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE ŞARK MESELESİ

2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Meselesi'ne Kapsamlı Bir Bakış

“Doğu doğudur Batı da batı, ikisi de birbirini hiç hiçbir zaman anlayamaz diyor Kipling. Batı sömürebilmek için Doğu'nun zayıf yanlarını v.b. anlar, ama özünü anlayamaz. Doğu da Batı'yı anlıyor. Ve artık Kipling'in yaşadığı dönemde olduğu gibi İngilizler ne Hindistan'ı pençelerinde tutabiliyorlar, ne Çin ne de Ortadoğu üzerinde oyunlar oynayabiliyorlar. Ben Batı'nın ne gibi bir özü olduğunu çok iyi hissettiğimi sanıyorum. Ve bu yüzden de Batı'nın bizi hiçbir zaman anlamayacağını hissediyorum. Onların mantığı ile bizi kavramak mümkün mü? Biz de onların mantığını kullandıkça kendimizi bütün derinliğiyle anlayamayacağız.” Oğuz Atay ⁷

İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa bunalımından sağladığı en önemli kazanç, Mısır Sorunu sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na bulunduğu yardımların karşılığı olarak Bab-ı Âli ile imzaladığı ticaret sözleşmesiydi. Balta Limanı Antlaşması adı verilen bu sözleşme ile Osmanlı İmparatorluğu'nun gümrük duvarları indirildi ve devletin yarı sömürge haline gelme süreci başlamış oldu (Sander,2000, s.304).

İngiltere'nin Akdeniz'deki üstünlüğünü ticaret alanında tamamen sağlamlaştırdığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile kurduğu ilişkilerin önemli bir evresini ve 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın temellerinden birisini oluşturan bu sözleşme, *The Times* gazetesinde aşağıdaki şekilde duyuruldu:

---

⁷ İbrahim Şirin tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim dalında doktora tezi olarak yapılan *Osmanlı Seyahatnamelerinde Avrupa* isimli çalışmanın “Osmanlı İmgeleminde Avrupa” başlığıyla genişletilmiş ve geliştirilmiş halinin giriş bölümünden alıntıdır.

“Majesteleri ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sultanı arasında imzalanan, üç ek maddeyi de içeren iş sözleşmesidir. (İstanbul yakınlarındaki Balta Limanı’nda 16 Ağustos 1838 tarihinde imzalanmıştır)”

Bu sözleşme tarafından Büyük Britanya’ya verilen kapitülasyonları iyileştirme ve değiştirme amacıyla eklenmiştir:

Madde 1: Mevcut kapitülasyonlar ile verilen haklar tümüyle doğrulanacaktır. Bab-ı Âli tüm Britanya gemilerinin ve mallarının güvenliğinden, bu mallara başka devletler tarafından getirilebilecek zararlardan sorumludur.

Madde 2: Büyük Britanya’nın tebaası ya da onların temsilcileri ve Büyük Britanya gemileri mevcut kapitülasyonlardan ve doğrulanan anlaşmaların tüm maddeleri ile bunların sağladığı avantajlardan aynı ölçüde yararlanma hakkına sahiptir.

Madde 3: İngiliz gemileriyle gelen İngiliz malları için bir defa gümrük ödendikten sonra mallar alıcı tarafından nereye götürülürse götürülsün bir daha gümrük ödenmeyecektir.

Madde 4: Eğer Türk malları ihracat amacıyla satın alınırsa aynı haklar İngiliz tüccarlara ve onların temsilcilerine de devredilmiş olacaktır.

Madde 5: Ferman adı altında yapılan düzenlemeler İngilizlere bildirilecektir; değişiklikler en az geciktirme ile tamamlanacaktır.

Madde 6: Türk Hükümeti’nin aldığı tüm kararlar Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasının her yerinde uygulanabilir olacaktır.

Madde 7: Büyük Britanya gümrüğüne zorluk çıkarılması engellenmelidir. Sözleşme doğrultusunda yeniden belirlenen tarife yedi yıl boyunca sabitlenmelidir.

Madde 8: Güncel sözleşme tasdik edilmelidir ve dört ay süresince değişiklikler gerçekleştirilmelidir.

İngiliz Büyükelçisi ve Bab-ı Âli arasındaki zorluklar fazlalaşmaya başlamıştı öyleyse yeni şartlara uygun düzenlemeler yapılmalıydı. Söz konusu ek maddeler şunlardır:

Madde 1: Sözleşmedeki tüm maddeler herhangi bir istisna olmaksızın doğru kabul edilmelidir ve uygulanmalıdır. Ödemelerin ve hesaplamaların tamamı bu maddelere göre yapılmalıdır.

Madde 2: Türkiye'ye diğer ülkelerden getirilen tüm yabancı mallar İngilizler tarafından serbest şekilde satın alınabilmeli ve ticareti yapılabilmelidir. Bunun için ek bir masraf çıkarılmamalıdır.

Madde 3: Her ne olursa olsun hiçbir İngiliz malı üzerinden ipotek yapılamaz.

(Antlaşma orijinal dilinde Türkçe olarak imzalanmıştır. Resmi muhtıra 27 Ağustos 1838'de yerine ulaştırılmıştır.)

The Times gazetesi bu antlaşmayla birlikte İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında serbest hale geldiğini açıkladı. Ayrıca her türlü malın satışını yapabilme hakkına sahip oldu. Majesteleri, ileride herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için bu ibareleri sözleşmeye özel bir not olarak düşürdü. Sözleşme metnindeki ifadelerin net olması istendi (*The Times* gazetesi, 19 Aralık 1938, Çarşamba). Gazetenin dikkat çektiği başka bir nokta da İngilizce ve Türkçe metinler arasındaki ufak tefek kelime farklılıkları olmuştur.

The Times gazetesi Balta Limanı Antlaşması ile başlattığı Doğu Sorunu'nu tüm detaylarıyla irdeleyerek meselenin bir bütün olarak ele alıp değerlendirmiştir. Gazete Doğu Sorunu'nun tanımını her dönemde farklı şekilde yapmış, sorunun geçirdiği aşamaları tek tek ele almıştır.

The Times Doğu Sorunu'nun gidişatının kaygı verici şekilde karmaşık ve problematik olduğu görüşündeydi. Gazeteye göre söz konusu gidişat Türkiye ile düşman rakipleri arasındaki ilişkileri dolaylı yoldan da olsa yönetmeyi sürdürmekteydi. Söylenenlere göre, İran Hükümeti Bab-ı Âli'ye karşı olan Rusya'nın yararına bir rapor yayınladı. Gazete, bu raporun kesin bir dille doğrulanmamış olmasına rağmen böyle bir raporun varlığına inanmamak için

hiçbir sebep olmadığına vurgu yapmıştır. *The Times*'ın yorumlamalarına göre, Tahran, Fransa, İngiltere ve Rusya Hükümetleri arasında nüfuz sağlama açısından bir rekabet söz konusuydu. Aynı yazıda şu ifade kullanılmıştır: “Görünen o ki şimdiki zaman uygun olarak eğer söz konusu rapor gerçekse ortada bir vicdansızlık var demektir”. Gazeteye göre İran, Rusya ve Afganistan toprakları askeri güçleri küçük dahi olsa hükümetlere farklı yönlerde ve boyutlarda etki olanağı sağlayarak Mısır'ın Fransız Hükümeti tarafından istilası Türk topraklarının istilaya dair bir isteğin oluşmasını etkin kıldı. Farklı olasılıklar düşünüldüğünde, yakın zamanda muhtemel bir Avrupa savaşının alevlendirileceği fikri gazete tarafından gerçekçi bulundu.

Bu bağlamda *The Times* İngiltere'nin müttefiklerini koruma politikalarını hatırlamaya değer buldu. Aynı şekilde Rusya da ilişkilerde bunu göz önünde bulundurdu; Rusya, Hindistan, İran ve Türkiye ilişkileri de birtakım örnek olaylarda aynı düzlem üzerinde ilerledi. Gelişmeler karşısında *The Times* Rus ve İranlı güçlerin Türkiye'nin üzerine doğru uygun adım ilerlediğini yazdı; İran Hükümeti açısından hiçbir politiknya bu denli intihar eğilimli olamayacağı konusunda uyarıda bulundu. *The Times*'a göre, Rusya cansız düşmanını bu şekilde ortaya bıraktı ve Türkiye ile İran arasındaki bu durum doğal sayılmamasına rağmen Bab-ı Âli bu ciddi yarayı tam olarak idrak edemedi. Oysa içinde yaşanan yüzyılda Çar'ın neredeyse her yıl gerçekleşen terör yaklaşımları münasebetiyle bu deneyim öğrenilmiş olmalıydı. Diğer taraftan *The Times*, Avrupa'nın bir kez bile herhangi bir maksatlı politikayı cahil ve görgüsüz hükümetlere dayamadığına inandı. Yazılanlara göre, mandaterlik kesinlikle Kuzey'den geçti ve eğer raporlar doğruysa buna itaat de edildi; herhangi bir tepki gösterilmedi. Bunun yanı sıra, İran birliklerinin Rus ordusuna katılması Osmanlı İmparatorluğu'na Asya topraklarında inkâr edemeyeceği boyutlarda bir dezavantaj sağlayacaktı ve muhtemelen Avrupa da çok zaman geçmeden buna şahitlik edecekti. Azımsanamayacak boyutta bir İran kuvveti Azerbaycan sınırında konuşlandı. Gazetenin, sözkonusu birliğin Ruslar ile birleşip Erzurum üzerinden saldırıya geçeceğine dair hiçbir şüphesi yoktu (*The Times* gazetesi, *Doğu Sorununun Genel Gidişatı*, 16 Aralık 1853, Cuma).

Ayrıca *The Times* ilerde İran ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyecek başka gelişme daha yaşanacağından emindi: “İngiltere ve Bab-ı Âli arasında imzalanan, telgraf hatlarıyla ilgili bir sözleşme anlaşmazlığa sebep olacaktır”. Habere göre, Asya Türkiye ile İngiltere’nin Hint sömürgeleri arasındaki iletişim doğrudan sağlanacaktı. Bu antlaşma halkın umutlarını askıya almasına yetti. Bunun yanı sıra bu tür bir sözleşme Osmanlı İmparatorluğu’nun kendisini bir nebze güvenlik altına almasını sağlayabildi ancak öğrenilenlere göre zorluklar halen mevcuttu. Bu küçük bağlantı sadece *küçük bir aralık* sağlayabildi. Söz konusu aralık, Bab-ı Âli ile İran ilişkilerine olumsuz yönde etki etti. *The Times*’ın dile getirdiği görüşe göre İran Hükümeti suçlayıcı bir tavır aldı ve bu sorun hep sürececek gibi görünmekteydi. Diğer yandan Rus Hükümeti, İngiltere- Bab-ı Âli arasındaki antlaşmayla kurulan bu bağlantıya kıskançlıkla bakmaktaydı. Rusya kendisine ait telgraf ağını mükemmelleştirerek Tiflis ve Tahran arasında doğrudan bağ kurdu. Bu sebeple muhtemelen diğer telgraf hattına engel olmaya çalışmaktaydı. Görünüşe göre, bu telgraf ağı ile Asya Türkiye ve İran arasında bir bağ kurarken diğer taraftan da Basra Körfezi’ne bağlanmaktaydı. Gazete, bu iki hat arasındaki her etkileşimin güvenlik için kullanılmalısı gerektiğini not etmiştir. Ayrıca aynı habere göre hatlardaki yalıtım kusurluydu ve bu durum Türklerin kullandığı malzemelerden kaynaklanmaktaydı. Bu sebeple İngilizler kendi çıkarları için pahalı ve daha uygun malzemeler kullanmaya karar verdiler. Gazete, kararın gerekçesini şu sözlerle duyurdu: “Bu tür anlamsız ve sinir bozucu zorluklar Osmanlı reddedişini ve aptallığını açığa vurmuştur. Elde edilecek çıkarların büyüklüğü düşünüldüğünde reddedişin ve aptallığın üstün gelmesine razı olunamaz” (*The Times* gazetesi, 21 Eylül 1864, Çarşamba).

The Times gazetesinin Doğu Sorunu’na bakış açısı Hindistan muhabirleri tarafından etraflıca şekillendirildi. Böylece sona eren bir isyanın son vasıfları ayırt edilebildi. Gazetenin tabiriyle “bir yangının küllerinin içten içe yandığı” doğru olabilirdi ancak o an için kamuoyu bu büyük askeri isyanın son titrek alevlerine şahitlik edildiği düşünüldü.

The Times gazetesinde sıkça dile getirilen görüşe göre İngiliz Hükümeti'nin egemenliği mutlak surette restore edildi ve İngiliz otoriteleri ülkenin büyük kısmında kabul gördü; bazı vilayetlerdeki noksanlıklar yüzünden isyan edebilenler de karşılarında hükümet güçlerini buldular. İsyancıların Bahar Ormanları'nda ve Rajpootana sınırlarında olduğu duyulmuştur ki buralar zaten şüpheyile yaklaşılan yerlerdi.

The Times, 1858'e gerçekleşen iki önemli olayın (Hindistan için kurulan hükümetin resmen göreve başlaması ve Büyük Çin İmparatorluğu'nun Avrupa girişimlerine açılması) Doğu ile gelecekte olacak münasebetlere olağanüstü bir ilgi kazandıracağını not etmiştir. Gazetenin konuyla ilgili makalesinde vurgulandığı üzere Hindistan ve Çin'in İngiltere girişimlerine tamamen açık hale gelmesi Doğu'da bazı değişiklikleri kendiliğinden getirecekti. Serbest ticaret ilişkilerinin çok daha ucuz çay elde etmeyi ve ürünler için kazançlı pazarlar elde etmeyi sağlaması umut edilmekteydi. Konu ile ilgili diğer yoruma göre ise bu aşamada Hindistan'ın İngiltere'ye ihtiyacı vardı çünkü bu ülkede durum biraz farklıydı. Hindistan karakterini İngiliz kurallarından alacaktı ve öncekinden daha olumlu bir politika geliştirecekti. *The Times* gazetesi ilgili tartışmaya son noktayı şu yorumla koydu: "Ülkede lordlar bulunduğundan yeni bir yönetime kavuşmak için bir deprem ile ortalığın temizlenmesi gereklidir. Hindistan'a daha iyi işleyen kanunlar, ekonomik adalet ve daha geniş eğitim imkânları sağlanmalıdır. Onların sahip olabileceği en iyi yöneticiler İngilizler'dir". Nitekim gazete, Bahar Ormanları'nda ve Rajpootana'daki çaresiz çapulcuların yarattığı düzensizlik sayılmazsa Hindistan'ın tamamının huzura kavuşmuş ve sakinleşmiş sayıldığına dair inancını açıkça dile getirmiştir. Bu bağlamda vilayetlere garnizonlar kuruldu ve bu vilayetler merkezi yerler ile birlikte İngiliz işgaline girdi; büyük toprak sahipleri yavaş yavaş da olsa hükümet tarafına geçtiklerini imâ etmeye başlamışlardı. Buna rağmen *The Times*'a göre aradaki soğuk hava, operasyonları uygulanabilir kıldı. Gazete, normal şartlarda İngiliz Hükümeti gibi bir yönetimin pürüzleri tek seferde halledeceği görüşünü desteklemiş olsa da Hindistan nüfusu gibi bir nüfusta her bir isyan fikrini tek tek söndürmenin – neredeyse- imkânsızlığına da katılmadan edemez. Öte yandan Çin'den alınan genel doğrulamalar, müttefiklerin istekleri doğrultusunda yapılan antlaşmalar

yoluyla düşmanlıkların sona erdirildiğini kanıtlamıştı. Ancak nüfus içinde barındırılan düşmanlığın gerçek olduğu fikri gazete tarafından doğrulandı.

The Times, Çin'deki Canton garnizonunda güçlendirilmiş, bağlantısız bir bölük olması ve burasının türbülans ve yıkımı karakter haline getirmesiyle mevcut kırılmaların üremesi konusundaki endişelerini dile getirdi. Ancak bunun dışında Çin'in hiçbir yerindeki yerli halkta sistematik bir düşmanlığa rastlanmadığını bildirdi. Gazete olumlu yaklaşımlar içindeydi; buna göre genel olarak Çinliler kıskanç değillerdi ve yabancılardan korkmuyorlardı. İngilizler ile barışçıl ilişkiler kurmaya hazır görünmekteydiler. Aynı zamanda İngilizlerin müşterileri olmaya ve ticari bilgeliklerini onlarla paylaşmaya hazırlardı. İstemedikleri bir şeyi satın almayacaklardı, çok aşırı fiyatlar vermeyeceklerdi ve kalite ile uzun süreli kullanımdan da memnun olacaklardı. Sadece Kanton⁸ kıskanç davranmaktaydı ve bu davranış gazete ve İngiliz kamuoyu tarafından milli olmaktan çok yerel bir hareket olarak kabul edildi (*The Times* gazetesi, *Doğu Sorununa Bakışlar*, 04 Eylül 1858, Cumartesi).

The Times'ta dile getirilen bir görüşe göre son savaşla birlikte Doğu Sorunu orduların yapabildiği kadarıyla bir karara bağlandı. Gazete haberinde de dile getirilen bu karara göre Paris Antlaşması, Türk boyunduruğu altındaki toplumlar için yeni bir çağ anlamına geldi ve bu toplumlar yeni durumun yarattıklarını kabullendiler. Gazete yeni durumun aslında beyhude bir metafor olmadığını, büyük bir mücadelenin sonucu olarak tarihe kaydedildiğini not düşmüştür. Bu görüşe göre yapılan antlaşmalar iki tarafın da kararları daha yüksek bir gücün adaleti olarak doğrulamasıyla formalite halini aldı. Paris Antlaşması ile Hristiyan vilayetleri Rus korumasından çıkarak Çar'a rağmen Avrupa'daki uluslararası kanun kendisini ispatladı. Konu ile ilgili gazete yorumları dikkate alındığında Sırbistan ve çevre vilayetlerde samimi bir inancın varlığı kabul edildi: "Birçoğu için son savaşın dini kararı, herhangi bir Rus gösterisini yasaklamak zorunda oluşu ve yerleşimcileri kendi kendilerine bağımlı hale getirmesidir". *The Times*, Sırbistan bölgesinin işlerinin biraz geç dikkate alınmış olduğunu vurgulamıştır. Konu ile ilgili olarak aslında herhangi birinin bu *en ilginç olmayan* insanlara ilgi

---

⁸ Çin'in güneyinde bulunan bir eyalet.

duymasının zorluğuna değinmiştir. Fakat gazetenin gözlemlerine göre bu vilayetler politik heyecanların meşgalesi durumundaydı: “Eğer tüm dünyanın boş vakti olsaydı, her bir Avrupa başkentinden buraya diplomatik notalar yağardı”. Yine aynı yazıda Sırların, eski liderleri Milosch’u geri aldıkları, Milosch’un Belgrad’a girdiği ve alınan son haberlere göre Eflâklar Alexander John Cauza’yi hospodar⁹ seçtikleri bildirildi. Haberler Bükreş’te memnuniyetle karşılandı ve şehir olayın şerefine ışıklandırıldı.

Konu ile ilgili haberin devamında ise Fransa ve Rusya’nın çıkarlarına uygun olarak yapılan planlara göre Sırbistan’daki vilayetlerin bağımsız bir devlet olarak birleştirilecekleri ve tüm Romenlerin tek bir hospodar yönetiminde olacağı yazıldı. Gazetenin gözlemlerine göre Türkiye birleşme fikrine şiddetle karşı çıkarken Avusturya bu protestoyu tüm gücüyle arkalamaktadır. İngiltere de bu konuda Türkiye’nin karşı çıkışına meyilli gibiydi. *The Times*’ın konuya dair yorumu ise Romen milletlerin tek bir egemenlik altında resmi olarak tanınması halinde Bab-ı Âli’nin önemsiz bir gölge konumuna geleceği doğrultusundaydı.

Tüm bu yorumlara rağmen gazete, Hospodarlari seçme hakkının *saygıdeğer* Meclis’e tanınmış olduğunu hatırlatır. Aynı habere göre bu güç, birlik taraftarları için kendi gerekçeleri yararına bir avans sayıldı. Aynı hospodarı tekrar seçmek otorite açısından faydalı olacaktı. Yeni hospodar Alexander John Couza hem vilayetlerin işlerini yürütecek hem de genel orduyu komuta edecekti. Ayrıca memurların atamasını yapacak ve vergileri düzenleyecekti.

The Times yorumlarıyla konu ile ilgili tartışmalara son noktayı koymuştur. Buna göre birleşme taraftarları kesinlikle galip geleceklerdi ve Paris Konferansı özenle hazırlanmış yasaklamaların kaytarılması konusunda bir parça alay ediş beklemeliydi. Buna rağmen diplomasiinin fazlası, vilayetlerin birleşmesi fikrini inkâr etme eğiliminde olabilirdi. “Eğer herhangi makul olmayan durumda söz konusu vilayetler birbirlerinden bağımsız hareket etmezlerse, tüm dünya onları bir bütün olarak algılayabilirdi” fikri gazetenin konu hakkındaki görüşlerinin özünü oluşturdu. Gerçekten de acil olmayan etkiler bu sosyal birleşmenin arkasından

⁹ Osmanlı İmparatorluğunca XV. yüzyıldan 1866-1881’e kadar Boğdan ve Eflâk’ı yönetmekle vazifelendirilen Romen prenslerinin unvanı.

gidecek gibiydi. Hospodar bir *egemen* sayılamazdı ancak Bab-ı Âli de onu tahtından indiremezdi. Gazete, Prens'in görevinin Büyük Güçlerin fikirlerini korumak ve yönetimi iyi davranışlarla devam ettirmek olduğunu yazdı. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil olan Hristiyan nüfus öylesine bağımsız davranmaktaydı ki kuzeydeki vilayetler Osmanlı otoritesi tarafından terk edilemezdi: "Osmanlı Hükümeti'ni harekete geçirmek bir cesedi tahrik etmek gibidir. Sinirler şoka cevap verirdi, bacaklar yerinden oynardı, kasılmalar iskeleti hareket ettirirdi ancak bir anda her şey tekrar ölü ve hareket etmez hale gelirdi". Aynı konudaki haber yorumlarına göre ise İngiltere ya da Avusturya Büyükelçilikleri Bab-ı Âli'yi protesto etme konusunda cesaretlendirebilirdi ancak hiçbir şey bir aktivite olmanın ötesine geçemezdi; çözümler görülürdü. Sonra emirler verilirdi, birlikler harekete geçerdi, diplomatik notalar verilirdi ama bunların ardından hiçbir şey gelmezdi: "Alışlageldik miskinlik geri dönerdi ve muhalifler canlarının istediği gibi davranırlardı. İyi hafızaya sahip bir Sultan'ın imparatorluğa olan bağımlılıkları bu gibi süreçlerde zorlukla tehlikeye atılabilirdi. Olayların gelişmesini takip etmek ise Avrupa'nın işiydi" (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 11 Şubat 1859, Cuma).

The Times'ta dile getirilen bir görüşe göre Doğu Sorunu, İngiltere ve Avrupa için periyodik zorlukların birçoğundan daha az boşluklu bir hale geldi. Rus Savaşı'nın bitiminde ön görülen en kötü şeyler yavaş ilerleyen, değişken skorların bakiyesi, İngiltere'nin son düşmanı hakkındaki konularda kılı kırk yarması ve Doğu müttefikinin kötü yönetimi ve borçlarını ödeyemeyecek acizlikte olması ile Tuna vilayetlerinin hükümet düzenlemeleriydi. Gazeteye göre olaylar hızlı bir gelişme gösterdi ve bilindiği gibi hasta adamın hayatını yeni birine kiraladığı düşünülmekteydi ve bu durumda herkes kendini Lord Eldon'un¹⁰ yerine koymaya başladı. *The Times*'da belirtildiği üzere Lord Eldon artık Türkiye hakkında önerilerde bulunmaktan vazgeçti. Çünkü kendisi, imparatorluğun kurtuluşu için daha önce beş kez görüş bildirmesine rağmen hepsi de daha beter sonuçlara sebep olmuştu. Gazetenin yorumuna göre aramızda en genç olan bile Türkiye'nin kurtuluşuna en az bir kez şahit oldu ve ikincisinin de eli kulağındaydı.

¹⁰ İngiltere tarafından Mısır'a gönderilen bir yüksek temsilci. İngiliz işgaline karşı duyulan tepki sonucu ortaya çıkan milliyetçilere ödün vererek uzlaşma politikası izledi.

Lord Stratford ve onun Doğu muhabirleri faal bir şeyler yapılmasının ve bağlayıcı önlemler alınmasının gerekliliğine işaret ettiler. Yoksa ülke telef olacaktı. Makalede “o halde “ülke” ne demekti? “Telef olmak” ne demekti? Korkunç kurban törenleri tarafından Avrupa’nın bir kez daha davet edildiği ikmal neydi? Herkes terör olabilir korkusuyla karşı karşıya mıydı?” soruları da sorulmuştur.

Yine aynı yazıda Bab-ı Âli üzerinden Suriye’yi yönetmeye dair tüm niyetler ve Hristiyanların koruma altına alınması ile Sultan’a iyi adamların seçilmesi konularına vurgu yapmak göz boyayı olduğunun altı çizilmiştir. Buna göre Osmanlı yönetimi bu iyi adamlar için mevki satın alma ve satılabilecek her şeyi satarak kendi masraflarını çıkarma sistemiydi. Söz konusu sistemde satılacaklar başkalarının emrinde olan hükümetlerden insan hayatına dek uzanmaktaydı. Bu değiştirilemez sistem, değiştirilemez ırklarla modern korkuların bilinen eski türleri, ilginç suçlar ve masumların kurban edilmesi ile ilgili olarak değiştirilemez bir devlete aitti; bu oyun Suriye’nin birçok kasabasında tekrar sahneye konulmuştu. Burada her şey iki bin yıl önce yapıldığı gibi yapılmaktaydı. Eğer Türk geleneğinin Suriye’de hüküm sürmesi gerekliyse bu, İstanbul’dan gönderilen müsrif politikacılarla daha fazla devam ettirilemeyecekti. Avrupalı Güçler ciddilerse ve din ile insanlık şevklerine ilgi duyuyorlarsa, Sultan’ı tıpkı Mısır’da yaptıkları gibi Suriye’de de şartlar el verdiğince tavize zorlayacaklardı. Gazeteye göre bu durum Türk yönetimindeki Suriye’ye para, güç ve dayanıklılık açılarından katkıda bulunabileceği anlamına geliyordu. Öte yandan insanlığın büyük isteklerinin algılanmasını sağlayan milletler kanunu etkileşim için imkân tanıdı ve bu amacı yönetti.. Daha sonra söz konusu amacın Suriye barışı için, Türkiye ve Avrupa için en iyisi olduğu açıklandı.

The Times aynı makalede değerlendirmelerine devam etmiştir. Bu değerlendirmelere göre Lord Stratford devlet dairesi geleneklerine sadık kaldı. Bu yüzden onun Türkiye İmparatorluğu’nu zarardan koruma isteği doğal karşılanabildi. Fakat samimi olmak gerekirse, Hristiyanlar beş yıl öncesinden daha serbest davranmaları gerektiğini hissetmekteydiler. Yarım milyon İngiliz, Fransız ve Rus askeri bu kara bahtlı savaşta Kırım’da terk edildi. İki yüz milyonluk para en kötü şekilde boşa harcandı. Kırım Savaşı Hristiyan Avrupa’nın

Türkiye'ye olan borcunun son zerresini de terhis etti. Bu, değersiz bir objeye yöneltebilecek çok büyük bir gayretti! Kavga sona erdiğinde Türkiye konseyde zorlukla savunuldu. Türkiye'ye para verildi ve borcu garanti edildi; ülkeye önerilerde bulunuldu, reformlar için bastırıldı ve Türkiye için hala bulunabilecek en iyi adamlara iş vermede öncelik tanındı. Ancak bunların hepsi sona erdi. Beş yıl boyunca Türkiye her uyarıyı unuttu ve Çin ve Dahomey¹¹ hesaba katılmazsa, kendisini dünyanın en kötü yönetilen ülkesi olarak gösterdi. Nitekim artık konferanslar kurulabilir, silahlanmaya hazırlanılabilirdi ve tıpkı Türkiye'nin varlığının muhafaza edilmesi konusunda olduğu gibi; milyonların, babasının ölümüyle tahta geçmesini kutlayan biri için oy vermeye yönlendirilebilmesi sağlanabilirdi. En küçük bir gönülsüzlük olmamakla birlikte Avrupalılar devasa bir çaba sarf ettiler, boşu boşuna sınırsız adak adadılar ama artık serbestlerdi.

The Times Lord Stratford hakkındaki yorumlarına devam etmiştir. Şüphesiz ki Lord Stratford Suriye'deki zulümlerin Türkiye'yi, düzensizlikleri bastırmaya ve barışı kendi yönetiminde tekrar kurmaya itmesini ümit etti. Aslında bu istek gerçekleşti ve Türkiye durumun aciliyetiyle ve aslında zorlayıcılığıyla en etkin ve gayretli reformlara girişti. Ancak zulümler tüm bu çabaları bitirdi. Barbar aşiretlerin ve Müslüman fanatiklerin entrikalarıyla 6000 Hristiyan katledildi, 70.000'i aşırı yoksulluğa düştü ve Şam'ın çeyreğini oluşturan 150 Hristiyan köy ve kasabası tahrip edildi, hatta tahripler şehirlere de ulaştı. Gazeteye bu noktada şu soruyu sormuştur: "Türkiye bu durumda ne yapabilirdi ki?"

The Times sorduğu soruya cevap ararken eleştirel bir tavır takınma eğilimindedir. Buna göre Türkiye'nin acil reformları devleti dürüst ve etkili bir yönetime zorladı ancak tüm bunlar yavan sözler olmaktan öteye geçemedi. Bu durum, açıkça, *aya feryat figan ulumaktı*. Gelinek nokta acı verici şekilde şeffaftı ve Türk otoritelerinin Dürzîlerin¹² parmağında oynadığının kanıtıydı. Türk yöneticiler ve komutanlar Hristiyanları kendi kollarından saldırdılar, Dürzîler ile haberleşerek onların kalelere ve şehirlere girmesine, böylelikle cinayetlere katılmalarına izin verdiler. Bilindiği gibi Türkler haftalardır uyarılmakta ve kendilerinden rica edilmekteydi fakat hiçbir şey olmadığı gibi her şey daha da beter oldu. Şam

¹¹ Batı Afrika'nın en küçük devletlerinden birisi.

¹² İslam dini kökenli Orta Doğu tabanlı bir dini inanç ve topluluğu.

Katliamı bu kötülüğün kapanış sahnesi oldu. *The Times* katliamdaki ölümlerin medenileşmiş dünyanın yüzyıllardır gördüğü en tüyler ürpertici ölümler olduğunu belirtmiştir. Gazeteye göre otoriteler, tam bir bilinç haliyle, bu katliamı engellemek için bir adım atmadılar ve böylece askerleri desteklemiş oldular. Türklere yönelik gösterilen en zayıf ılımlılık dahi her yerde reddedildi. Dört yüz Hristiyanın katlinden sorumlu olan Hurşid Paşa¹³ Türkler arasında suçlu değil, kahraman ilan edildi. Bu durumda Türkiye, Avrupa toleransını bekleyemezdi. Görevdeki hükümet yüzünden bu şekilde Müslüman fanatikler cesaretlendirilerek Hristiyanlara yönelik terör artırıldı. Bu bağlamda *The Times* Türkiye'nin suçluları cezalandırma konusunda herhangi bir istek duymadığına hiç şüphe olmadığına emindir. Bu görüş doğrultusunda sadece Suriye'de değil, İstanbul'da patlak vermeler beklenmekteydi. Her yerde aynı hikâye anlatılmaktaydı. Eski aşâğılamalar ve haksız ayrımlar tekrar canlandı. Otoritelerin çabalarına ve tolerans kanunlarına rağmen bu canlanma gerçekleşti. Zaten inanışa göre bu, barbar imanını korumanın tek yoluydu. Ancak bu yüzyılda barışta, endüstride ve sanatta gerçekleşenler Müslümanların kaybetmesine yol açarken, Hristiyanlar onların yerini aldılar. Suriye ve hatta İstanbul bile hızla Hristiyanlaşmaktaydı; öyleyse zulme bir kez daha başvurmak gerekliydi. Mehmet Ali Paşa'ya Suriye'yi yönetme izninin verilmesi korkuların önüne geçmek içindi (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 16 Ağustos 1860, Perşembe).

The Times'in dikkatinden kaçmayan bir yaklaşıma göre “Şark Meselesi ya da Doğu Sorunu” politik bilimlerde zorluğu, engelleri ve çözümsüzlüğü anlatan bir özdeyiş halini aldı. Fakat eğer bu sorunun çözümü zorsa, aynı sorunun anlaşılmaz olması için de bir sebep yoktu. Konuya olan ilgi hem tarihsel olarak hem de pratikte devam etmekteydi. Doğu Sorunu kendisini Avrupa'ya birbiri ardına gelen üç safhada sundu: bugün, içinde bulunulan olaylar ve geçişler. Bu fenomen, Avrupa huzuru için oldukça dikkate değerdir.

Gazete söz konusu üç safhayı isimlendirdikten sonra bu aşamaları deteylandırarak açıklamıştır. Buna göre dört yüzyıl önce Doğu Meselesi ilk kez

¹³ II. Mahmut saltanatında 5 Eylül 1812 - 1 Nisan 1815 tarihleri arasında iki yıl altı ay yirmi yedi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamı.

büyüdü ve İstanbul'un fethi, barbarların tahta oturması ve Hristiyanlığın en eski başkentlerinden birinin zapt edilmesi ile tamamen açığa çıktı. Bu felaket bir skandala ve afallamaya yol açtı. Avrupa *iyi bir sebeple* yeni bir barbar istilasına sahne oldu. Osmanlılar sadece toprakları fethetmekle kalmayıp aynı zamanda Avrupa milletlerini de askeri bir disiplin altına aldı. Erken dönem Osmanlı Sultanları Türk ordularının organizasyonunu mükemmel hale getirdi. Özellikle topçu birlikleri oldukça zorluydu; Sultanlar artlarından sürüklenme sanatını ve asimilasyon gücünü de kullandılar. Geçmişteki bu duygular bugün Türklerin Avrupa konusunda tedirgin oldukları duygulardı ve bu durum özel muhabirlerin mektuplarında da dile getirilmişti.

Türkler şu an Karadağlılar'la savaşmaktalardı ve bulundukları bölge ikinci dereceden İngiliz bölgesi sayılmaktaydı. Fakat Karadağlılar Sırp'ların sempatisini kazandılar ve nihayetinde Karadağlıların ırk ya da din bağlarının nerede olduğu dile getirilmedi. Belli belirsiz konuşulmasına rağmen mırıldanmalar yanlış anlaşılmadı: Avrupa Türkiye'si'nin Hristiyan nüfusu Osmanlı boyunduruğundan ayrılmayı talep etmekteydi. Avrupa'ya göre bu insanlar taleplerini destekleyebilecek durumlardı ve diğer ülkelerin konuya yaklaşımları da onları cesaretlendirmekteydi. Bu yüzden mevcut aşamada Doğu Sorunu'nu farklı bir gözle görülebildi. Yeni soru şuydu: *Avrupa Türkiye'sinde Osmanlı yönetiminde yaşayan ve artık bunu reddeden insanlar için ne yapılabilirdi?*

Mesele şu aşamada da zorluğundan bir şey kaybetmedi. Özgürleşme yolunda bazı şeyler zaten denenmişti ama Yunanistan bu konuda çok az cesaretlendirici bir örnek olarak görüldü. Buna rağmen Hristiyan talepleri yüzeyde geçerli sebeplere dayalı görünse de aslında din, politik konularını kapsadı ve görülenlerin çoğunda da bu telaş vardı. Bunların hepsi birden ele alındığında Türkiye'nin Hristiyan tebaasına dair sürdürdüğü politikada adım değiştirmek zorunda olduğu kabul edildi. Avrupa'ya göre mevcut durum ciddi bir reddediş ve uyarı sebebi oldu.

İlk etapta Şark Meselesi, Avrupa'nın Doğu İmparatorluğu karşısında nasıl korunacağı konusuydu. Bu soru Batılı hükümdarların ve devlet adamlarının kafasını uzun süre meşgul etti. Aslında Türkler, Viyana kapılarından geri

püskürtüldüklerinde bu düşünce az ya da çok günümüze kadar uzanmak durumunda kalmıştır. Avrupa'da hüküm süren bu örnek ile oluşan telaş yatıştıktan sonra yerini neredeyse aynı derecede huzursuzluk veren başka bir hisse bıraktı. Türkiye'nin düşüşü, Rusya'nın yükselişi ile aynı zamana rastladı. Rusya tehdidi Avrupa için ürkütücü hale geldiğinde; Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan topraklarını emeyeceği ihtimali Avrupa açısından gizlenmemiş bir gerginlik yarattı. Açıkçası bir imparatorluk yükselirken, bir diğeri düşüşe geçer; daha güçsüz olan daha güçlü olanın doğal ödülüydü. Rusya'nın her şeyi vardı ama coğrafi konumu yoktu. Avrupa Türkiye'sinin Rus topraklarına katılması ülkeye bunu da verirdi. Rusya'nın geniş, dayanıklı, cesur, küstah ve gözü pek bir nüfusu vardı; insanlar fanatik derecede sebatkârlardı ve milli kaderleri konusunda yüksek bir anlayış tarafından etkilenmişlerdi. Rusya Türkiye'ye dair emellerini hiçbir zaman gizli tutmamıştır. Boğaziçi'nde yer alan bir başkent ve eski Yunan toprakları Rusya'nın inanılmaz büyüklükte kaynaklar elde etmesini sağlayabilirdi. Peki ya *güçler dengesi* ne olacaktı?

Doğu Sorunu'nun içe aktarılması değişikliğe uğramıştı, şimdiki aşamada soru şudur: *Doğu ile ne yapılabilirdi?* Bu soru Kırım Savaşı ile bir örnek geldi. Hasta adamın artık ölmekte olduğu düşünülmekteydi ve Rusya'nın demir eli ganimetin üzerine uzandı. Ancak Batılıların müdahalesiyle Türkiye korundu.

Sırbistan'ın esir alınması ve savaşın sonucu, tam da şu an üzerinde düşünülen evreyi, meselenin üçüncü aşamasını oluşturdu. Bugüne kadar Türkiye, Avrupa diplomasisinin dışında tutulmuş olsa da hiçbir zaman politik anlamda vatandaşlığa kabul edilmedi. Türkler barbar ve imansızdı. Bu yüzden Hristiyan prenslere hiçbir zaman eş tutulmadılar. Ayrıca iyi Hristiyanları kölelikten pek de uzak olmayan şartlarda yaşatmaktalardı. Muhammed'in fetihlerinin yarattığı "asıl skandal" da asla unutulmadı. Sultan'ın tebaasının geniş bir bölümü Hristiyan *kardeşlerinin* sempatilerini politik olduğu kadar dini olarak da kazanabilirlerdi. Buna rağmen, en son savaşın bitiminde bu hisler büyük ölçüde değişti ya da politik düşüncelerle desteklendi. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ilk kez Avrupa sistemi içine dâhil edildi. Türkler hala kâfir ve "öteki" konumundaydılar, sadece *fetihleri ile kampa yerleştirilmişlerdi*. Onlar Hristiyan nüfusu despotça idare

edenlerdi. Bununla birlikte en iyi yol Türkleri oldukları şey için kabul etmek ve onlara hakları ve görevleri aynı anda vermek oldu. Doğu Sorunu hala çözülememişti fakat bir ölçüde *dönüştürüldü*. Eğer Türkiye'nin düşüşü bloke edilir ya da gelişmeye çevrilirse, eski sorun ortadan kaldırılabilirdi. Öyleyse kanun dışında kalan kâfirlere sınırlandırmalar getirilebilirdi. Yeni soru şudur: *Avrupa'daki Osmanlı yönetimi Hristiyan unsurların talepleriyle nasıl uzlaştırılabilirdi?*

The Times sayfalar konusundaki değerlendirmelerinden sonra aynı makalede soruna dair çözümleri de sunmuştur. Çözüm Hristiyan unsurlara daha özgürlükçü davranmak ve onların sivil imkânsızlıklar konusundaki sıkıntısını hafifletmektir. Türk Hükümeti yükümlülüklerini olduğu kadar yeni durumun ayrıcalıklarını da anlamalıydı ve Avrupa vilayetleri üzerindeki eski yönetim alışkanlıklarını geride bırakmalıydı. Bu hüküm Paris Antlaşması'nın ardında bıraktığı sorunun cevabı olmuştur. Fakat antlaşma maalesef kusurlu ve gelecek vaat etmeyecek biçimde oldu. Türk Hükümeti ister taahhütlerini yerine getirmede başarısız olmuş olsun, isterse Hristiyan unsurlar bu taahhütlerden yeterince tatmin olmamış olsunlar; bu şu an için soruşturulmamalıydı. Belki her iki sebep de karmaşanın nedeni ya da etkisi oldu; gerçekte bunlar tespit edilmesi ve açıklanması kolay şeylerdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Avrupa vilayetleri doğal bir karmaşanın içindelerdi. Bu vilayetlerdeki Hristiyan yerleşimciler politik rahatsızlıkları için isyan amacı taşıdıkları iddiasından daha fazla sebebi savunabilirlerdi. Tıpkı komşuları gibi fetih yoluyla kendilerini yönetme hakkı kazanmış bir devletin, Avrupa devletlerinin koruması altında olduğunu söyleyebilirlerdi. Hristiyanlar yalnızca milliyetçiliğin kendilerine sağladığı hakları değil aynı zamanda kendileri ve yöneticileri arasındaki halen daha derinde olan sınırlamaları da çekip almak istediler. Onlar yalnızca Asyalılar tarafından yönetilen Avrupalılar değillerdi; aynı zamanda kâfirler tarafından hüküm altına alınmış inananlardı. Bu Hristiyanlar Osmanlı gücünü rezil ve göze batan bir tarih hatası olarak sunabilirler ve bundan bağımsız olmak isteyebilirler veya en azından bir ölçüde baskınlıktan bağımsız olmayı ya da bağımsız bırakılmayı istemiş olabilirlerdi. Bu fenomende Hristiyanlık incitilmiş veya utandırılmış olabilir ancak bu durumun aynı şekilde devam etmesi

mümkün değildi (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 15 Eylül 1862, Pazartesi).

The Times'da sıkça dile getirilen bir görüşe göre Doğu ile ilgili meseleler hakkındaki ciddi krizler sırasında halkın dedikodu yaptığı zamanlarda dikkatli olunması ve yaratılacak panikler yoluyla yeni politik zorluklar yaratılmaması dilendi. Frenkler¹⁴ ve Osmanlı İmparatorluğu'nun baş şehirlerinde yerleşik olan doğuştan Hristiyanlar arasında bir panik havası vardı. Bu insanlar Batı ile iletişim içinde kalarak her türlü durumdan haberdar oldular. Ancak sonuç olarak bir arbedenin hüküm süreceğine dair bulanık bir korku vardı. Selanik'te bulunan iki konsolosun cinayete kurban gitmesi aylardır var olan bir hissi şiddetlendirdi. Gazete hangisinin daha kötü olduğuna karar verilemedi: Ölümlerden ilham alan bir İslam fanatizminin salgın hale gelmesi mi yoksa Hristiyan sakinler arasında olabilecek şiddet ya da duyarsızlık eylemleri mi? Selanik'teki olay olağanüstü bir heyecan yarattı. Büyük Güçler de yaşananları ciddi bir politik olay olarak ele aldılar ve ilişkilerde bu olayın önemli etkileri oldu. Aynı yazıda olayın öyküsü farklı şekillerde anlatılsa da hemfikir olunan bir konu vardı ki Türkler bu olayı planlı ya da plansız gerçekleştirmiş olsalar dahi artık öncekinden daha tehlikeli hale geldiği fikri desteklenmiştir.

The Times'ın ulaştığı bir yetkiliye göre, konsoloslar daha güvenilir soruşturma şartlarının sağlanabilmesi için gömülmeyip, bekletilmekteydi. Tüm milletlerden birlikler Selanik'e sevk edildi. Osmanlı Hükümeti ise sayılamayacak kadar fazla kez özür diledi ve suçlunun ortaya çıkarılıp cezalandırılacağına söz verdi. Buna rağmen Büyük Güçler Türk memurlarının cezalandırma yetkisine ve kabiliyetine güvenmemekteydiler. Gerekirse konuyu kendi haklarıyla ve insani hakların güçlü elleriyle cezalandıracaklardı.

Bilindiği gibi Sultan'ın otoritesi Asya'da çok derindi. Hersek'in bir süre sonra politik olarak da bağımsızlık kazanacağı var sayılırsa, bu durum İstanbul'un kaybedilmesiyle eşdeğer etkiyi yaratacak olmalıdır. Muhtemelen bu Orta Asya'nın en verimli topraklarının kaybı anlamına da gelecekti. Paşalar söz konusu duruma dair umutsuz bir tartışmaya giremeyecek durumdaydılar; fikirleri

¹⁴ Anglosakson, Cermen veya Latin ırklarının birinden olan kimseler.

her ne olursa olsun Avrupa'yı kızdırabilecek her türlü niyetten uzak duracaklardı ve bir şey söylemeyeceklerdi. Yine aynı yazıda barışı korumak konusunda yeni hükümet daha gayretli olacak ve enerjisini bu amaca yönlendireceği görüşü benimsenmiştir.

Ciddi olaylar yaşandığında bu durum imparatorluğun diğer bölgelerinde de tedirginlik yaratıyordu. *The Times* gazetesinin İstanbul muhabiri başkentteki üst seviye Frenk toplumunun etkilendiği kuruntuları tanımladı. Bu tanımlamalara göre aşağı sınıflara mensup vatanseverler ve fanatikler her zamankinden daha öfke dolu fakat sessiz ve kötü huylulardı. Gazetenin gözlemleri Hristiyanların geç de olsa alarm durumuna geçerek endişelerini diplomatik dünya ile ilişkilendirdiklerini ortaya sermiştir. Ayrıca ortada dolaşan rivayet, yüksek pozisyonlardaki Türkleri, kitleleri düşmanlığa sevk etmekle suçlamaktaydı. Bu kitlelerin politik amaçlar için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu durum Bab-ı Âli'yi gözü pek politikalara zorladı veya Kutsal Cihad¹⁵ tehdidiyle Avrupa güçlerine gözdağı verdi. Böylelikle güncel bir isyan planlanmakta gibi görülmektedir. Aslında on altı yıl önce Suriye'de olan olayın daha sınırlı bir yelpazede burada tekrarlanma olasılığı vardı ve bugün Avrupa güçlerinin görevi bu tür bir isyana hazırlıklı olabilmektir. Selanik'teki isyan hem Türkleri hem de Hristiyanları heyecanlandırdı ve Hristiyanlar bu konulardaki korkularını daha yüksek mevkilere rapor ettiler. Bu yüzden kışkırtmalar üstün geldi Bu durumun doğurduğu yeni fikirler destek buldu ve Mahmud Paşa'nın da düşüşüne yol açtı.

The Times'in konuyla ilgili haberinin devamında büyükelçiliğin herhangi bir ani ayaklanmaya karşı önlem alınmasını gerekli gördüğünü yazdı. Bu bağlamda Sultan'ın hükümetinin şiddet olayları için ortam hazırlaması konusunda kesin bir kanıt olmamasına karşın ihtiyatlı olunarak önlem alındı. İstanbul'da Hristiyanlara karşı olan Muhammedcilerin varlığı bilinmekteydi. İmparatorluğun her tarafında Türk gücünün ağır darbeleri mevcuttu ve aslında bu durum Şark Meselesi'nin en etkili çözümü olabilirdi. Sultan'ın özgürlüğü için yavaşça büyüyen tüm istekler,

¹⁵ İngilizce "holy war" sözcük öbeğinin karşılığı. Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verilmiştir. Müslümanların kuşatılması ve öldürülmesi; İslamiyet'e saldırılması ya da İslam düşmanlarının herhangi bir saldırı için hazırlık yapması veya Müslümanların köle yapılmaya çalışılması halinde *farz-ı ayndır*: zorunlu olarak yapılması gereken ameldir.

fikir ayrılıklarından doğan tüm tereddütler ve çift taraflı güvensizlik; barbar bir güruhun suçlarına son noktayı koyma konusundaki mutlak ihtiyaçtan hemen önce yok olacaktı. Konuyla ilgili diğer bir gazete yorumuna göre Avrupalı birliklerin istilasıyla gelecek katliamların Suriye'deki gibi nasıl hızlı olacağı bilinmekteydi. *The Times* şu soruyu sorar: “Yapılacak bir müdahale mevcut durumu çabucak sonuca ulaştıracaktı ama bunun her sorunu sona erdirebileceğini kim söyleyebilirdi?” Fakat aynı zamanda cevap da hazırdır. Bab-ı Âli bu tür bir Avrupa müdahalesine direniş gösterebilecek durumda değildi. Zaman zaman *gâvura* karşı hayal ürünü Cihat çağrılarının duyumu alınmaktaydı. Böyle bir girişim yalnızca çok zayıf bir sanrı olarak tanımlanabilirdi. Cihat günleri çoktan geride kalmıştı. Günümüzün savaş biliminde hiçbir hazırlık yapmaksızın savaştan bahsedilemez. Ayrıca modern savaşlarda İslamiyet ya da başka bir inanç başarıya etki edemez. Avrupa'ya meydan okumak harap edici olacaktı. Türk Paşaları böyle bir budalalığa teşebbüs edecek gibi değillerdi. Sultanları ile birlikte kaybedeceklerini biliyorlardı ve direnmeme politikalarını da uzun süre sürdürecek gibilerdi. Kuzey sınırında bir isyan havası esiyor olsa da imparatorluğun geri kalanı barış içindeydi (*The Times* gazetesi, *Doğu Avrupa İşlerinde Kriz*, 13 Mayıs 1876, Cumartesi).

2.1.1. Kırım Savaşı (1853–1856)

Aristo'nun¹⁶ devrimler için söylediği sözler savaşlar için de doğrudur: *savaşı ortaya çıkaran yakın ya da ani neden önemsiz olabilir*. Aslında önemli olan temel nedenlerdir. Bu durum özellikle Kırım Savaşı için doğrudur (Sander 2006: 224). Lord Stratford'a göre ise İngiltere ve Fransa Rusya'yı eyaletlerden atmak için *Sultan'ın yardımına koştı* (Poole, 1999, s. 172). Görünürde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değişen politikası ve Kutsal Yerler sorunu ile ortaya çıkan ve Kırım Savaşı'na neden olan söz konusu gerekçeler bu noktada yüzeysel görünmektedir. *The Times* gazetesi, on dokuzuncu yüzyılın üçüncü Osmanlı-Rus Savaşı'nı tüm detaylarıyla incelemiştir.

¹⁶ Antik Yunan filozofu. Platon ile Batı düşüncesinin en önemli iki filozofundan biri sayılır.

The Times gazetesine göre uyuyan dev uyanmıştı ve dev henüz uyku mahmuruyken tehlikelerden korunmak en doğrusu olacaktı. Aynı makalede şöyle bir yorum yapılmaktaydı: “Tam da Fransız Devrimi’nin devasa ateşini dumana boğmayı düşünürken, Çar’ın büyük amaçlar için tutkuyla gerilmiş kolunun felce uğratılabileceği hayal edildi.” Savaşın içine kaydırılan akım çok güçlü bir hale geldi. Öyle ki tüm serdümenler¹⁷ İngiliz gemilerinin hızına ve gücüne güvenebildiler. Gemilere fırtınanın kalbinde bile bir şey olmadı ve tüm mürettebat ödüllendirildi.

The Times’ın konuyla ilgili haberinde aktarıldığı üzere Binbaşı Elphinstone¹⁸ müstahkem mevkiinin gücü ve Kırım’daki Rus birliklerine dair güvenilir bilgi elde etmek çok az mümkün olduğunu söylemiştir. Ancak 20 Temmuz’da bölgeye sevk edilen bazı Fransız ve İngiliz memurların ise gemilerin güvertesinden teleskop yardımıyla görebildikleri kadarıyla *mümkün olan her bilgiyi* elde ettiler. Buna göre, 15.000- 20.000 arasında süvari ve piyade en iyi şekilde konuşlanmış durumdaydı. Bu rapor hazırlıkların yürütüldüğü karargâhlarda yayıldı. Aynı zamanda Sırbistan’a karşı yapılan en geniş ve en önemli operasyon basın tarafından da çok tartışıldı. Fikir genel anlamda savunuldu ve Marshal St Arnaud¹⁹ ile General Lord Raglan’ın²⁰ dedikodularına pek az itibar edildi. Rus İmparatoru ise başından sonuna kadar, müttefiklerin Kırım’a baskın yapacakları gerçeğine inanmadı. Bu sebeple basının dedikodularına da inanmayı reddetti ve yapılan hazırlıkları ve Menschikoff’un acil durum taleplerini de görmezden geldi. Bu sırada kolera da yayılmaya başlayarak birlikleri tehdit eder hale geldi. Tabii ki İngiliz birlikleri de kayıplar verdi. Zavallı lağımcılar hastalıktan en fazla etkilenen grup oldu. *The Times* genel manzarayı aktardıktan sonra bir soru sorar ve soruya kendi bakış açısına göre cevap verir: “Söz konusu grup güneydeydi ve acaba İngilizler niçin güneye saldırmışlardı?” Çünkü güney sınırı kusurlu da olsa emniyete alınmıştı ve gerektiğinde seri halde hareket edilebilecektir, saldırıya geçilebilecekti. Bu da olayın mühendislik tarafı ile ilgiliydi. Seri şekilde harekete

¹⁷ Savaş gemilerinde dümeni kullanmakla görevli bilgili ve deneyimli tayfa.

¹⁸ İngiliz danışman ve amiral.

¹⁹ Fransa mareşali. 1837’den 1851’e kadar, özellikle İstanbul, Orleansville ve Kabiliye seferlerinde başarılar kazandı. 1847’de general, 1851’de savaş bakanı oldu ve 2 Aralık hükümet darbesinin askeri bakımından başarıya ulaşmasını sağladı. 1954’te Kırım birliklerine kumanda etti.

²⁰ Kırım Savaşı sırasında müttefik ordular başkomutanlığı yaptı.

geçebilecek olan seferi güçler, büyük zaferlerinin meyveleriyle ne yapacaklarını düşünmekteydi ancak ortada düşmanın pozisyonuna ve gücüne dair taze bilgi yoktu. Yine de 20 -21 Eylül'de aniden bir sonuca varıldı. Güney sınırı daha zayıfken kuzey kısmı nispeten daha güçlüydü ve zaman kaybetmeden yapılacak beklenmedik bir saldırı ile çok az kayıpla zafer elde edilebilirdi. Ancak deneme yapmamaya karar verilmişti. Çünkü Menschikoff'un ordusu tarafından iki yönden yol kesilmesi riski de mevcuttu. Tüm bu ihtimaller arasında yirmi altı gün ateş açılmadı. Alınan duyumlara göre Ruslar kafa karışıklığı içinde kaldılar. O halde girişteki Rus gemilerini batırmak zaman kazanma ve savunma açısından akıllıca ve başarılı bir adım olacaktı. Ancak Ruslar bu tehlikeye uyanıvermelerine rağmen, güney sınırını hala zayıf bıraktılar ve tüm enerjilerini kuzeye verdiler. Basında yazılanlar Ruslar'ın durumunu öğrenmede katkı sağlamadı. Bu konuda en önemli kaynak kullanılan teleskoplar olmuştu. Bazılarına göre Ruslar pozisyon itibarıyla çok büyük bir güce sahiplerdi ve sınırsız silahları vardı. Bu çok gülünç bir iddiaydı (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı*, 26 Ocak 1860, Perşembe).

Kırım Savaşı'na oldukça fazla ilgi gösteren gazete, konuyla ilgili makaleler yayınlamayı sürdürmüştür. *The Times*'a göre topçu bölükleri ile ilgili duyumlar alındı; söylenenler bu birlikler sonradan parçalandığını doğrulamıştır. Siperlerin bu birliklere çok yakın olduğu keşfedildi. Muhafızların şaşkınlığa uğraması engellenmeliydi ancak aslında İngiliz birlikleri yanlış bir pozisyondaydı; silahları uzaktaydı ama güvende değildi. Saldırıları Rusları takatsiz bıraktı. Sir John Burgoyne²¹ daha fazla memorandum yazmaya başlayarak önerilerinin sayısını artırdı. Fakat İngiliz ordusu bu önerileri yerine getirmek için fazla güçsüzdü. Kazandığı büyük zaferlere rağmen İngiliz ordusunun güçsüz kalması sanki kaderin bir gereğiymiş gibi algılandı. Ayrıca Türkler direnemeyecek kadar zayıf kaldılar ve kimse onları desteklemedi. Konu ile ilgili makalede yer alan bir tespite göre savaşın gidişatı ve sonucu hakkında tüm taraflar ve basın tutarsız şeyler söylemekteydi. Ancak her bir tarafın birtakım korkutucu sorumlulukları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kış şartları ile yüzleşmek ve buna dair bilinmeyen korkular her şeyi önüne katıp silip süpüren bir fırtına gibiydi. İngilizler sağa veya

---

²¹ İngiliz general.

sola doğru açılmazken; Fransızlar şehrin solundan saldırıda bulunup Rus savunmasına katıldılar. İngilizler daha fazla çaba sarf etmeye çalıştılar. Türkler gittiğinde bile birliklerden geriye kalanlar soğukla ve hastalıklarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Kayıplar çoğunlukla hastalıklar yüzünden verildi. Askerler geri dönme beklentisi içindeyken yağmur bastırdı ve çıkan fırtına ile birlikte yollar çamura gömüldü. Aşırı soğuklar başladı; soğuktan ölenler oldu. Başlayan kasırga evlerin çatılarını uçurdu ve *son derece karanlık geceler* oldu. Bu durum İngiliz ordusunun itibarını sarstı; 30 Kasım'a gelindiğinde ordudaki hasta sayısı on binleri geçti. Fransızlar ise aktif savunmada kaldılar. Bu sırada İngiliz mühendisleri başka bir saldırıyı imkânsız hale getirmek için karanlıktan da faydalanarak saldırıya açık yerleri terk ettiler. Memorandumlar yapılmaya devam edildi ancak sunulan öneriler ve çözümler uygulanabilir değildi. Fransızlar ise avantajlı durumlar elde ettiler. Zaman kaybetmeyerek ateş açmaya hazır hale geldiler (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı*, 28 Ocak 1860, Cumartesi).

The Times gazetesine göre İngiliz basınının, Kırım Savaşı'nın hemen öncesinde kamuoyunu aydınlatma ve yönlendirme konularında önemli bir görevi vardı. İnsanların gerçekleri bilmesini sağlamak dışında milletin duyguları da harekete geçirilmeliydi. Bu bağlamda özellikle İngilizler ordularına sempati beslemekte ve hayranlık duymaktaydılar; milletin iyi duyguları küçük soruları görmezden gelebilmekteydi. Böylece kahramanların çelişkileri görev sürelerinde ya da rütbelerinde değil tarih bağlamında yorumlandı. Bunu yapanlar genel olarak iyimserlerdi. Yukarıda bahsedilen her şeyin hiçlikten ibaret olduğunu haykıran kötümserlere göre ise, ordu yetersizdi ve trompetçi oğlanlardan generallere kadar ahmaklarla doluydu. Ayrıca savaş çılgınlıktı. Ancak hiç kimse bu konuda tartışmaya giremedi çünkü ordunun şaşalı eylemleri tüm iddialara cevap niteliğindeydi. Kötümserlere göre ordu, maden kaynakları, araç gereçler ve su bakımından yetersiz kalacaktı. Bunun yanı sıra İngiliz ordusu Kırım'a yerleşirse bu durum mühendisler ve sağlık çalışanları için ciddi bir sorun olacaktı.

Yine aynı haberde yer alan Sir John Burgoyne yorumuna göre Kırım'daki seferberlik ordunun büyük gelişmeler kat edebileceğinin göstergesi olacaktı. *The Times* bu sözlerin başka şeylere gebe olduğunu savunur. Şüphesiz ki Kırım,

İngiltere için gelişmekte olan bir “sistem” demekti (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı*, 07 Nisan 1860, Cumartesi).

The Times konuyla ilgili başka bir yazısında Kırım Savaşı'nda kullanılması düşünülen bir silah hakkında özel bilgi vermiştir. Torpidolar²² resmi deneyler sonucu elde edilen savaş aletlerindendi. Bu aletler özel bir tahkikata tabi tutuldu. Torpidoların gücünü test etmek için özel bir komisyon²³ kuruldu. Torpidolar Fransız Devrimi sırasında birden fazla kez kullanıldı ancak fiyatı ve çalışma şekli açısından sorunlu ve başarısız oldu. Eldeki imkânlar düşünüldüğünde bu silahla tam bir başarı elde edilemezdi. Ancak torpidolar, güncel Amerikan Savaşı deneyiminde modern mühendislik çalışmalarından faydalanılarak en güçlü deniz savunma aracı haline getirildi. *The Times* yeni duruma bir de örnek vermiştir: Kaptan Warner'ın Brighton'daki açık deniz deneyimi hatırlanacaktır. Kaptan'ın torpidosu suyun içinde görünmez olmuştu ve bir gemi ona doğru gelmeye başladığında ani bir sürpriz yaparak bir patlama yaratmıştı ve dalgalara karışıp tekrar kaybolmuştu. Gazeteye göre bu aletlerin doğru zamanda kullanıldıklarında yüksek tahrip gücüne sahip oldukları kesindi. Kesin olmayan şey ise İngiliz mühendislerinin yeteneği ve uygulamalarıydı. Silahın gücünden şüphe edilmedi ancak bu güç artırılabilirdi. Ancak önemli olan hedef gemi ile bağlantının tam olarak sağlanabilmesiydi. Torpidolar denizde daha rahat kullanılabilir olmalarına rağmen nehirde yapılan savunmalarda değersiz yardımcı kuvvetler haline gelebiliyordu. Ayrıca bu silahlar doğru şekilde kurulduklarında düşman kendilerine dokunduğu an infilak edebiliyordu. Tabii ki bu tür mekanizmaların rizikoları vardı ancak zaten torpidoların kullanımları yeterince tehlikeliydi. Tüm bunlara rağmen torpidolar, yabancı milletlerin ilgisini çekti. Kırım Savaşı'ndan birkaç yıl önce bir İngiliz memuru iki bilimsel mucizeyi üstlendi. Üç milden daha öteye top fırlatabilecek bir silah ile gemileri hedef alan, su üzerinde yüzebilen bir araç üretebileceğini iddia etti. Birçok mucite olduğu gibi ona da pek az itibar edildi. Fakat girişimlerinin mükemmel şekilde uygulandığı bilinmekteydi. Öyleyse uygun koşullar sağlandığında İngilizler eyleme geçebilecekti. Savaşta düşmana karşı savunulması gereken çok uzun bir kıyı şeridi vardı ve modern savaş bilimi

²² Denizaltılardan, gemilerden veya uçaklardan atılan, kendinden hareketli ve puro şeklindeki silahlar.

²³ The Floating Obstruction Committee.

yardımıyla bu başarılabılır düzeydedi. Zafer fikrini geniş biçimde onaylayan *The Times* gazetesi haberin sonunda şu vurguyu yapmıştır: “Amerikalılar yaptıysa İngilizler de yapabilir!” (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 19 Mayıs 1866, Cumartesi).

Kırım Savaşı konusunda detaylı yaklaşımlara sahip olan *The Times* konuya dair başka bir makalesinde uyarılarda bulunmuştur. Buna göre Kırım Savaşı birçok faydalı ders öğrettir fakat bunlardan en faydalı olanı unutulmuş gibi görünmekteydi. Gazete bu gerçeğe vurgu yaptıktan sonra gerekçelerini sıralamıştır: Mr Cobden, 3.000 mil uzaktaki bir işin anlaşmazlığı uğruna dışlileri birbirine geçirmekten hiç yorulmadı. Mesafe ise para kıtlığının ve pahalılığın kaynağı olarak kaldı. Fakat asıl zorluk çok tuhaf bir karaktere büründü. Hikayenin etik boyutuna daha fazla empati kurarak işaret etmek gerekirse; Sebastopol²⁴ İngiltere’den 3.000 mil değil 3.005 mil uzaklıktadır. İmparatorluğun gücüne, denizlerdeki üstünlüğüne, hazinelerine ve cömert savurganlığına bir çentik atıldığında, bu mesafenin 3.000 milini güvenle ve kolaylıkla ulaşılabilir hale geldi. Southampton’dan Balacava’ya kadar gidildi ve kazasız belasız dönüldü. Ancak Balacava ve Sebastopol arasındaki beş milde hüküm sürülemedi. Öyle ki buradaki iletişim kopukluğu İngiltere için neredeyse zarar verici haldeydi. Muazzam bir ulaşım hizmeti kurulup organize edildi ancak söz konusu hizmet birkaç mil sonunda durdu ve sonuna buldu. Bu nedenle Balacava’dan Sebastopol’e bir demiryolu kuruldu ve burasının tüm nimetlerinden faydalanıldı. Bütün bunlara rağmen adalardaki dâhili iletişim konusunda yıldan yıla dezavantajlarla karşılaşıldı. Demiryolunun faydalarından yararlanıldığı doğrudu ancak demiryolu her bir kişinin kapısına kadar gidememekteydi. Az ya da çok karşılaşılan her demiryolu problemi sistemin tamamını etkisiz hale getirmekteydi. Lokomasyonun²⁵ her bir yönü için aşırı ve yıkıcı vergiler konuldu. Şimdi neredeyse istasyon olan her yere demiryolu ile ulaşılabilmekteydi ancak bu vergilerin sağlayabildiğinden çok daha fazlası gerekti. Tüm bunların yaşandığı bir ülkede finansın temel prensibi olan dâhili ulaşım vergileri, devletin gelir kaynağını oluşturacak kadar acınasıydı. Mr Alderman son üç yıldır konuyu dördüncü kez

²⁴ Güney Ukrayna’da bir şehir.

²⁵ Hareket yeteneği.

gündeme taşıdı ve argümanını basit ama zorlayıcı bir şekilde dile getirdi. Düşünceleri baştan sona cevap verilemez şekildeydi veya kimse cevap vermeye çaba gösteremezdi. Mr Alderman sistemin saçmalığını tek bir mülahaza ile ortaya koydu. Parlamento ise gerilimini demiryolu girişimlerini cesaretlendirerek ve elde ettiği geliri tüm sınıflara ulaştırarak gösterdi ama bunun için şirketleri yolculardan olağanüstü ücretler almaya zorladı. *The Times*'a göre bu uygulamalar yüzünden hedefler geriledi. Diğer taraftan mil başına alınan vergiler yüzünden, kasabalarına ve köylerine dönen daha fakir sınıflar trenlerde uzun mesafe ücretleri ödemek zorunda kaldılar. Bu ücretler için söylenebilecek tek bir kelime bile yoktu ancak bunun yasadışı kazanılmış bir para olduğu ortadaydı ve harcanamazdı. Eşitsizce yüklenen vergiler durumu daha kötü hale getirse bile büyütülmesi gereken mevzu bu değildi çünkü bu tür uygulamaların tümü zaten yürürlükten kaldırılmalıydı. Vergi komisyoncuları bu konuyla ilgilenmeyi bıraktılar; onlar bazı şeyleri tamir etmek ya da gözden geçirmek için bir “oda” olmadığının bilincinde oldular ve *başkalaşım* için herhangi bir yol da görünmemekteydi. Aynı yazıda *The Times* bu duruma dair yorumlarını da kamuoyu ile paylaşmıştır. Buna göre mevcut vergilerin vagonları yoldan çıkardığı bir gerçektir. En küçük ve en ıssız istasyonlara ulaşmanın başka bir yolu olmalıydı. Yapılan ödemeler bir köy ya da mezranın değil, kapsamlı bir ticaretin karşılayabileceği şekildeydi. Sonuca geniş bir açıdan bakıldığında, demiryolu ulaşımının avantajlarından yararlanılırken, aktif ve zeki insanlar kaybedilmekteydi. Bu sorun metropolit bir sorun olmaktan çok milliydi ve Londralılar, lokomotifler üzerindeki bu vergilerin etkilerinden özellikle zarar gördüler. Sokak faytonları için ödenilen ücretler kabul edilebilir ancak lokomotifler için ödenilenler anlaşılmazdı. Vergiler daha önceden de organize olup saldırıya geçmişlerdir ancak bu saldırı geçmişte bu derece “sistemli” halde değildi. Eğitim ve endüstriye tren yolu dışında alternatif tanınmadı. Mr Lowe'ın²⁶ samimi olarak ifade ettiği gibi ne zaman vergilerin bağışlanması söz konusu olsa, demiryollarına dair vergiler o derece cazip hale geldi. “Abyssinian” ücreti adı altında bir maskaralık vardı ki görünüşe göre bu para bir yerden başka bir yere özgürce ve kolayca gitmeye olanak

---

²⁶ Napolyon'un Saint Helena Adası'nda tutuklu bulunduğu sırada adanın valisi olan İngiliz general. Napolyon'a karşı izlediği sert tutum yüzünden eleştirilere hedef oldu.

sağlamaktaydı. Ulaşım İngilizlere milyonlara mal olmaktaydı. Mevcut durum bir şeyi haber verdi: demiryolları tüm diğer iletişim biçimlerine zarar verecekti ve kiralık atlar ile binek arabaları unutulacaktı. Bunun tersi de olabilirdi: birçok araba sürücüsü ve at bakıcısı taleplere bağlı olarak iş sahibi olabilirdi.

Diğer yandan her bir demiryolu istasyonu kendi içerisinde bir trafik merkeziydi ve bu trafik vergi toplamaya engel teşkil etmedi (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 18 Mart 1869, Perşembe).

The Times gazetesi editörü her ne kadar güncel vergi sorunundan dolayı demiryolu meselesine kısaca değinmişse de asıl olarak İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünü Kırım Savaşı ile ilişkilendirerek sıklıkla vurgulamıştır. Gazetede bu doğrultuda yayınlanan bir makaleye göre Kırım Savaşı sonunda İngiltere kendisini imparatorluğun deniz zaferlerine teslim etti. Denizlerdeki İngiliz üstünlüğü en az Nelson²⁷ günlerinde olduğu kadar açık ve muhteşemdi. Fakat ölümlülerin önsezisi kısa vadeliydi. Filizlenen bir fikir İngiliz donanmasını suda yüzen bir hırdavattan biraz daha iyi bir duruma getirdi. Birkaç ay içinde ikinci ya da üçüncü derece güçlerin silahlanma seviyesine kadar geri gidildi. 1859 yılında Gloire²⁸ denizlerin mülkiyetini eline almaya başladı. Bir süre için uyarı, tıpkı diğer milletlerin yaptığı gibi göz ardı edildi. Fakat Merrimac²⁹ ve Monitor³⁰ arasında gelişen olaylar akılları başa getirdi. Britanya Donanması'nın baştan uca yeniden yapılandırılması kaçınılmaz bir sonuçtu. Aradan on yıl geçti; milli güvenlik ve onur en parlak şekilde sağlandı. Bu da beraberinde kendine güveni getirdi. *The Times*'ın inancı İngiltere çağın gerisinde kalmadığı yönündedir. Öyle ki hiç görülmemiş modelde bir gemi dahi diğerlerinin yerini alsa, İngiltere çağın buluşlarına yine ayak uydurup en iyi gemilere ve silahlara tüm dünya çapında sahip olacaktı. Bu tür algılamaya şöyle bir örnek verilmiştir: kraliyet bir döner taretli fakat yüksek fribordlu bir taret gemisi sudan birer birer yükselen fitler demekti. Bir taretin ana özelliği düşman ateşinden çekilip suya batarak

²⁷ Napolyon Savaşları'nda savaşmış İngiliz deniz subayı.

²⁸ Hızlı savaş gemisi.

²⁹ Demirle kaplanmış gemi.

³⁰ Az su çeken zırhlı duba.

kurtulabilmektir. Bir gemi *en hızlı* olmalıydı ve savaşmayı seçmediği durumlarda her zaman kaçabilmeliydi.

Gazete şöyle bir öneride bulunur: “Ağaçtan ve demirden yapılan gemilerin silahlandırmaya hangi ölçülerde uygun olup olmadığı test edilmelidir” Bu konuda kafalarda kalan şüpheler az ya da çok bir çözüme kavuşturulmalıydı Bu sırada geçmişteki diğer donanmalardan örneklerle karşılaştırmalar yapılmalıydı. İngiltere topçu birliğinin yabancı milletlerin gemileri tarafından taşınan zırhlı araçlara ateş edebileceğine inanmak için iyi sebepler vardı. Ayrıca yabancı topçu erlerinin de İngiltere’ye etkili silahlarla karşılık verebilmeleri mümkündü. Aslında bir Britanya amiralinin raporuna göre, komuta altındaki gemilerin kapasitelerine dayanarak söylenebilirdi ki günümüzün savaş koşulları yapılan tüm hesapları hüsranla sonuçlandırabilir ve tüm fikirler kökten değişikliğe uğrayabilirdi. Şu an yapılan karanlıkta el yordamıyla ilerlemektir. Ancak aktif olaylarda önceden tahmin edilen sonuçlara ulaşılabilir. Kesin yargılar için yeterli deneyim mevcut değildir. Sonuç olarak, *The Times*’a göre gelmesi asla ümit edilmeyen bir zaman beklemek zorundaydı (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 26 Ağustos 1869, Perşembe).

The Times’ın Kırım Savaşı’na bakışını değerlendirdikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli dönemeçlerinden birisi olan Kırım Savaşı’nın diplomatik sonuçları dışında, Tanzimat Dönemi’nin maliyesini şekillendirme işlevi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Gazetenin Osmanlı maliyesine dair haberinden önce konuyla ilgili genel bir çerçeve çizilecektir. Söz konusu çerçeveye göre Osmanlı İmparatorluğu’nun önce duraklayıp sonra gerilemesinin ardında Osmanlı toplum ve ekonomi yapısının XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan bozulmalar yatmaktaydı. Her şeyden önce imparatorlukta toprak mülkiyetinin olmaması ve tımar ile zeamet topraklarının büyük servetler yaratmaması amacıyla kontrol altında tutulması sermaye birikimini engelledi. Zaten imparatorluğun iç ticareti de sermaye birikimini önleyecek şekilde düzenlenmişti. Devlet zorunlu ihtiyaç maddelerini ya kendi tekelinde tutmuş ya da bunlara çok sıkı narhlar uygulamıştır. Üretilen malların iç gümrükler ve yasaklar ile yönlendirildiği bu düzen nihayetinde bozulmaya başladı. Bu

bozulmaların başlıca nedeni imparatorluğun en parlak günlerinde ortaya çıkan ve daha sonra bir türlü önüne geçilemeyen enflasyondur. Ayrıca ilk açık deniz yolculuklarının başlamasıyla Avrupa'ya akan değerli madenler Osmanlı İmparatorluğu'nda deflasyon (para kıtlığı) yarattı. Bunu önlemek için paranın içindeki gümüş oranını düşürmek gibi bollaştırıcı önlemlere başvuruldu. Batı'nın Endüstri Devrimi'ne doğru yol aldığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu mali sıkıntılar içindeydi ve verilen kapitülasyonlar durumu daha da kötüleştirdi (Ülman,1972, s. 51-61). Ahmed Lütfi Efendi'ye göre hep bir elden Hristiyanlara yapılan fedakârlıklar teessüf edilecek şeylerdi (*Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, 1993, s.45). Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı girişimler için şartlar olgunlaşmamıştı ve bu yüzden elde edilmek istenen gelir ülke sınırları içinde kalamadı (*Ahmet Cevdet Paşa Tarihi*,1980, s.194). Zaten Hristiyanların yaşamları hakkında herhangi bir sınırlama yoktu. Hatta Müslümanlar bu konularda Hristiyanlar'dan daha az toleranslı davranmamaktalardı. Hristiyan halk sadece imparatorluk içinde değil dünyanın her yerinde kimsenin duymadığı imtiyazların tadını çıkarmaktalardı (Çelik, 2002, s.124). İmparatorluk içinde ise geniş ticari haklar tanınan yabancılar, Müslüman tüccarları giderek saf dışı bıraktılar. 19. yüzyılda gayrimüslimler köylü üretici ve yabancı sermaye arasında bağ kuran komprador bir sınıf haline geldi (Keyder, 2007, s. 34).

Ekonominin dışa açılması ve Osmanlı maliyesinin dış sermaye denetimine girmesi sürecinde önemli dönüm noktaları vardır. Bunlar 1838 yılında imzalanan ticari sözleşme, 1854 yılında başlatılan dış borçlanma süreci ve 1850lerden itibaren demiryolları yapımı konusunda yabancılar verilen imtiyazlardır. Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa ile ticaretin öneminin farkında olan Batılılar kapitülasyon güvencelerini genişletmek için Bab-ı Âli'yi boykot ile tehdit etmekten geri kalmadılar (İnalçık, 2010, s.304). Bu nedenle Osmanlı yöneticileri mali konularda adımlar atarken uzun vadeli iktisadi sonuçlardan çok kısa vadede sağlanacak siyasal ve mali desteği düşündüler (*Türkler Ansiklopedisi*, 14. Cilt, 2003, s.243). Hatta aynı dönemde para ve menfaat hırsının hızla arttı; ortada dönen *siyaset dolapları*, *imtiyaz kapışmaları* ve *para dalavereleri* mevcut durumu daha da kötüleştirdi (İrtem, 1999, s.157).

Sonuç olarak, Osmanlı maliyesindeki yabancı etkisinin artması, önüne geçilemeyen işsizlik, imparatorluğun pazar haline gelmesi ve nihayet 1850'lerden itibaren gittikçe azalan devlet gelirleri ve Kırım Savaşı'nın silahlanma giderlerinin birleşmesiyle iç ve dış borçlanmaya başvuruldu (*Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 1991, s.267).

Kırım Savaşı'ndan itibaren Tanzimat Dönemi sonuna dek alınan borçlar şunlardı:

- 1854: 3.300.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 2.514.913 Lira)
- 1855: 5.500.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 5.644.375 Lira)
- 1858-1859: 5.500.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 4.056.250 Lira)
- 1860: 17.600.000 Lira (akim kalmıştır)
- 1860: 2.240.942 Lira (Ele Geçen Miktar: 1.400.588 Lira)
- 1862: 8.800.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 5.984.000 Lira)
- 1863: 8.800.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 6.248.000 Lira)
- 1865: 6.600.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 4.356.000 Lira)
- 1865: 40.000.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 20.000.000 Lira)
- 1869: 24.444.442 Lira (Ele Geçen Miktar: 13.200.000 Lira)
- 1870: 34.848.001 Lira (Ele Geçen Miktar: 11.194.820 Lira)
- 1871: 6.270.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 4.577.100 Lira)
- 1872: 12.238.820 Lira (Ele Geçen Miktar: 10.433.004 Lira)
- 1873: 12.611.995 Lira (Ele Geçen Miktar: 6.936.600 Lira)
- 1874: 44.000.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 19.140.000 Lira)
- 1877: 5.500.000 Lira (Ele Geçen Miktar: 2.860.000 Lira)

(*Tanzimat I: Yüzüncü Yıl Münasebetiyle*, 1940, s. 272- 275)

The Times gazetesi Osmanlı maliyesine dair bu karamsar tabloyu değerlendirirken önceliği borçların birleştirilmesi konusuna vermiştir. Konuyla ilgili olarak yayınlanan yazıya göre Osmanlı dâhili borçlarının birleştirilmesinin Ağustos ayının ilk günlerinde yapılması kararlaştırıldı. Bu yüzden çıkarları konusunda hayal kırıklığına uğramış insanlar tarafından tahrik edilen muhalefet sona erdi. Bu sona eriş kesinlikle münakaşasız bir sessizliğin ertelenmiş operasyonuydu. Fakat ne politik ne de finansal çalkantılara sebep olmadan

başarıldı. Sultan'ın hiçbir danışmanı görevinden alınmadı. Bu sebeple borçların dönüştürülmesinde çıkarları bulunanlar durumun gerçekliklerinden haberdar edildiler. Bu konudaki gerçekler gazetede kimse savunulmadan arz edildi.

The Times Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarının iki kategoriye ayrıldığını not etmiştir. Bunlar harici ve ipotek edilmiş borçlar. Habere göre söz konusu borçların pazarlığı belirlenmiş ölçülerde yapıldı. Bu ölçüler yurtdışındaki şartlar, özel vergi kaynakları ve iç borçlardı. Bunlar hakkında İstanbul'a bildirim yapılmadı. O halde antlaşma Bab-ı Âli ve tebaası için bağlayıcıydı ve genel krediler ve imparatorluğun kaynakları ile teminat altına alındı.

The Times söz konusu yazısını borçların niteliğini açıklayarak sürdürmüştür. Buna göre İngiltere ve Fransa tarafından garanti edilen (biri hariç) dış borçlar yavaş yavaş ödenen %1'lik bir fon ile %6 oranında faize katlandı. Söz konusu fon, zorunlu miktarın yıllık planlarla ödenmesi şartıyla uygulamaya konuldu. Gazetenin yorumu bu durumun çok açık bir surette yatırımcılar için tatmin edici olmadığı ve bu yüzden de ülkeye zarar verdiği yönündedir.

Konu ile ilgili haberi hazırlayan editör bir devletin kamu borçlarının düzenli bir değere oturtulması ve aynı teminata dayandırılması gerektiğine vurgu yaptıktan sonra durumun daha net anlaşılması için örneklendirme yoluna gitmiştir ve açıklamalarına deva etmiştir. Buna göre Fransız ya da İngiliz mallarını satın almak isteyen bir yatırımcı bunu neredeyse sorgusuz sualsiz yapabilmekteydi. Oysa Türk mallarını almak isteyen bir yatırımcı belli zorluklarla karşılaşmaktaydı. Yatırımcı farklı değerlerin iki tür teminat tanımıyla karşılaşmış ve bu tanımlamalar da birbiriyle eşit olmayan aşamalara ayrılırdı. Bu yüzden teminatın dikkatlice irdelendiği yerlerde dahi karmaşık bir sistem kamu kredilerinin değerini düşürürdü. Bu arada ülkenin genel kredisi her bir ardışık ipotekle eksilirdi. *The Times*'a göre hükümetin öncelikle gelecek için kamu borçlarına yönelik bir bütün halinde normal bir sistem kurma isteği, özel gayrimenkul vergilerine değil devletin genel kaynaklarının kullanılmasına dayanmaktaydı. İkinci olarak var olan borçları azaltabilmek için bu tekli sistem uygulanabilirdi. Söz konusu amaca üç yasanın yürürlüğe girmesiyle ulaşılabildi. Bu kanunlar yoluyla "Devletin Genel Borçları" olarak adlandırılan bir kamu borçları sistemi kuruldu. İmparatorluğun tüm gelecek

borçlarının kaydedildiği büyük bir liste tayin edildi. Listenin kontrolü devletin yüksek rütbeli bir memuruna verildi; bu memura ise “genel borçlar idarecisi” dendi.

Yine aynı haber faiz oranlarının Türkçe, İngilizce ve Fransızca olarak yazıya geçtiğini belirtmiştir. Faizler yarım yılda sabitlenmiş döviz oranıyla İstanbul, Paris, Londra, Amsterdam ve Frankfurt’ta ödenecekti.

Editör söz konusu kurumun belki de bir izahı gerektirdiğini not etmiştir ve yine bir örnek vererek durumu açıklama yoluna gitmiştir. Nominal değeri bir milyon sterlin değerindeki bir borcun yaratıldığı var sayılsın. Bunun %1’i 10.000 Liradır ve bu miktara yıllık aşınma payı uygulanacaktır. Fakat piyasa değeri 10.000 Lira olan bir Türk malının fiyatı 5.000 Lira ya da 6.000 Lira olarak hesaplanacaktır.

Bu hesaba göre, sermaye hisseleri %50’de kalırsa ayrılan fonun miktarına otuz yedi yılın sonunda ancak ulaşılabilirdi. Ayrıca yine bu sürenin sonunda borç miktarı aşınma payı ile eşitlenecekti. Bu sırada Türk parası ve Osmanlı fonları düşüşe geçerse alınan fonun miktarı artacaktı ve söz konusu artış kamu borçlarının oranının artmasına neden olacaktı.

Öte yandan yeni borçların idare edilmesi için de önlemler alındı. Kanunda yer alan bir yan cümlecik ile faizler, fonlar ve ödemeler hakkında olabilecek provizyonlar³¹ dışında hiçbir ekleme yapılamayacağı belirtildi..

Gazeteye göre bu tür bir Borçlar İdaresi hem alacaklıların çıkarlarına hem de Osmanlı İmparatorluğu’nun itibarına uygun olarak kuruldu..

The Times Osmanlı İmparatorluğu’nun borçlarının yalnızca iç borçlar olarak nitelendirilemeyeceğine inanmaktadır çünkü bu borçlar imparatorluğun tebaasını da ilgilendirmekteydi. Fakat bu borçlar aynı zamanda tamamen dış borçlardı ve “neredeyse kozmopoliti”. Söz konusu borçlar Avrupa’nın tüm para piyasasını ciro edebilir ve döviz için kesinti olmaksızın alacaklının ikamet ettiği herhangi bir finansal merkezde faizi ödenebilirdi. Aslında bonolar döviz faturaları olarak düşünülebilir. Bu faturalar Doğu Akdeniz ülkeleri ile Avrupa arasındaki para

³¹ Herhangi bir bankada hesabı bulunan bir kişinin, banka hesabından herhangi bir anda çekilebilen, hesap bakiyesinin ödemeye müsait olduğunun teyidi.

havalelerini büyük ölçüde hızlandıracaktı. Bu hedeften bir sonraki düşünce, mevcut yükümlülükler gibi yeni borçların da yarıçapını alabilmektir.

Dış borçlar özel düzenlemeler yoluyla teminat altına alındığından dokunulmazdı. Sadece tahvil sahiplerine öneride bulunma hakkı tanındı.

Borçların (Consolides) yıllık faizi, daha önceden de belirtildiği üzere her 100 poundluk Türk malı için 6 pounddu. Alacaklılara böylesine büyük bir avantaj sağlanarak borçların dönüştürülmesi garanti altına alındı. Tam bu noktada Türkiye'ye sağlanan 4.000.000 poundluk kredinin henüz yıllık yükümlülüklerle ilave edilmediği hatırlatılmalıdır.

The Times borçların dönüştürülmesinin bir iyi niyet göstergesi olarak alınması gerektiğini vurgulamıştır. Yapılan yorumlara göre Fuad Paşa tüm çabalarını yerli ve yabancı kapitalistlere adadı ve Türk İmparatorluğu'nun kaynaklarına güvendi. Bu nedenle, birçok medeni Avrupa hükümetinde uygulandığı gibi kendi ülkesinde de borçların yarım yıllık bir faiz oranıyla zamanında ve düzenli ödemelere bölünmesine rıza gösterdi (*The Times* gazetesi, 26 Temmuz 1865, Çarşamba)³².

The Times gazetesi Kırım Savaşı sonrasını ve bu savaşın sonuçlarını ayrı bir yazı dizisinde değerlendirmeyi uygun bulmuştur. "Kırım Savaşı'nın Gizli Tarihi" adlı yazı dizisindeki görüşlerin tamamı aktarılacaktır. Habere göre Rus Hükümeti Kırım Savaşı'nın kökenine dair en ilginç belgelerin yayınlanmasına henüz izin verdi. Rus askeri yönetim temsilcilerinin temel görevi Sultan'a baskı yapmaktır. Çar'a göre, özel bir antlaşmayla, hasta olarak tanımlanan ve netameli görülen yönetimin elinden Ortodoks Hristiyan tebaasının idaresi alınmalıydı. Çar, başka bir gizli mukavelede dışarıdan gelebilecek ani bir saldırı halinde Sultan'ın imdadına yetişeceğine söz verdi. Bu tür bir antlaşmanın, Avrupa Güçlerinin ve İstanbul'daki ileri görüşlü büyükelçilerin bilgisi dışında olması mümkün değildi. Zaten St Petersburg'dan ayrılmak üzereyken Rus tarafı ve büyükelçiler *detaylı bir bilgi paylaşımında* bulunmuşlardı. Gazetenin bakış açısına göre önemli

³² Osmanlı İmparatorluğu borçlarının dönüştürülmesi ve birleştirilmesi konusunu aktarırken yararlanılan bu belge, gazete editörüne yazılan bir mektuptan alıntıydı. Mektup, belirtilen tarihteki gazetede aynen yayınlandı ancak gazete editörü mektubun altına bir yorum yapmaktan geri kalmadı. Bu yoruma göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yukarıda belirtilen kredi borcunun yanı sıra telaffuz edilmesi gerekmeyen birkaç borcu daha vardı ancak burada belirtilenlere nazaran daha az miktardadır.

belgeler gizli tutuluyorken, kamuoyuyla paylaşıldıklarında daha harika bir hale gelmemişlerdi. Ancak belgelere ait bazı noktalar kamuoyunun aydınlatılması tenezzülünün değeri konusunda fikir vericidir.

Makalenin ilk kısmında Fransa'nın yeni imparatoru ve onun imparatorluğu Ruslar tarafından övgüyle tanındığından bahsedilmiştir. Aynı makaleye göre Rus tarafı kendi prensiplerinden de vazgeçmeyerek Fransa ile barış ve dostluk çerçevesinde ilişkiler kurabilmeyi diledi. Kışkırtmalardan kaçınıldı fakat tavizlere de meyil verilmedi. Louis Napoleon'a gereksiz yere hücum edilmeyecekti; imparatorun kendine özgü hassas noktaları yaralanmayacaktı ve onun politikalarını ve sülalesini devam ettirmesinin yasal bir hak olduğu Rusya tarafınca kabul edilecekti. *The Times* imparatorun böyle bir sistemi en başından beri sürdürmekte olduğuna ve bundan sonra da böyle olacağına dikkati çeker. Ancak gazeteye göre İstanbul'daki Fransız faaliyetlerinin Napoleon tarafından tek başına sürdürülen derin bir siyasetin sonucu olduğunu söylemek zordu. Buna rağmen şüphe edilmesi neredeyse imkânsız olan bir şey vardı. Napoleon, Doğu'da bulunan Katolikler üzerinde bir patronaj kurmaya çalışmaktaydı. Söz konusu patronajın iki amacı vardı: hâkimiyeti sağlamak ve Fransa İmparatoru'nu Katolik Kilisesi'nin başına getirerek Fransız din adamlarını zapt etmek.

Bu bağlamda asıl korkulan ise Napoleon'un kendi kafasındaki fikirler doğrultusunda bir Avrupa koalisyonu kurmasıydı. *The Times* varsayılan fikirlerde haklılık payı varsa, İstanbul'da Rusya'ya bir ayrıcalık tanınmasının beklenemeyeceği görüşüne katılmaktaydı.

Aynı habere göre Napoleon Rusya'ya, Kutsal Tapınaklara dair gizli bir antlaşma yapılmasını teklif etti. Ancak Rusya Napoleon ile kurulacak özel ilişkilerin tatmin edici bir sonucu gerçekleştirmeyeceğini tahmin etti. Çünkü Napoleon hala XVI. yüzyıldaki antlaşmaları temel alarak duruşunu belirlemekteydi ve bu durum olumsuzluk yarattı. Diğer taraftan M. de Lavalette'nin geri çağırılması ve İstanbul'a sevk edilmesi, Fransız Hükümeti tarafından düşüncelerin ölçülüp tartılması açısından yeni bir standart sağladı. *The Times* gidişatın yeni Fransız temsilcisi üzerinden model haline getiriliyor olduğundan emindir.

Kırım Savaşı'nın gizli tarihine dair yayınlanan belgelere göre Rusya'nın İngiliz Hükümeti ile olan ilişkileri iyi olmuştu ancak tamamen tanımlanabilmesi ya da anlaşılabilmesi için erken bir tarih olduğu söylendi. Bugünkü Britanya Kabinesi Rusya'nın İngiltere politikalarını sorgulayabilmesine yetecek uzunlukta bir zamandır resmi görevde değildi. Lord John Russel³³ tarafından açıkça dile getirilenlere göre Dış İşleri Bakanlığı sadece Rusya için her şeyi düzenli aralıklarla olduğundan daha zor bir duruma getirdi. Böylece Rusya da daima Londra'daki yerini hatırladı. Buna rağmen Lord Aberdeen'in³⁴ kişisel karakteri ve diplomatik geçmişisi Ruslar'da onun arabuluculuğuna ve iyi niyetine inanma eğilimi yarattı.

The Times Napoleon düzeninin tekrar kurulması ve ilk Fransız imparatorluğunun hatıraları Rusya ve İngiltere arasında fikir tanımlamaları üretmek için fazlasıyla yeterli olacağı görüşünü benimsemiştir. Gazeteye göre durumun doğası gereği İngiltere kendisini Rusya'dan ayırma isteğine sahip değildi ancak ilk imparatorluğun adapte ettiği kurallardan sapmak için bir düşünce gerekliydi. Ortaya çıkan son belgeler Rusya'ya göre İngiltere'nin artık Fransa'ya sempati duymadığını göstermiştir; Napoleon'dan korkuyordu ve ona güvenmemiştir. İngiltere'nin derdi 1815 Antlaşmalarına Fransa'yı ve tabii ki beraberinde Rusya'yı bağlamaktır. Bu nedenle Napoleon mevcut durumu kabul etmeye zorlanmalıydı. Hiç şüphesiz, konu Katolik Fransa'nın Ortodoks Rusya üzerindeki egemenlik kurma amacı olsaydı İngiltere konuya duyarsız kalırdı. Fakat Büyük Britanya kendisini bu konudan uzak tutamadı çünkü Fransa dini meseleler yoluyla kendi politikalarını empoze etmek istedi. Bu ve bunun gibi düşüncelerden yola çıkarak, şu anki İngiliz kabinesinin yeni bakanlarının Rusya'nın hedefleri ve bu hedeflerin nasıl gerçekleşeceği konusunda bilgilendirilmesi iyi olacaktı. Bu yüzden Rusya, İngiltere'yi meşgul edecek her türlü şüpheyi ortadan kaldırmayı diledi ve Napoleon'un muhtemel planlarını işaret ederken İngiltere Hükümeti'nden hem Paris'te hem de İstanbul'da istikrarlı davranmasını rica etti. Çünkü İngiltere'nin yardımcı rolünü elde etmeye çalışan Napoleon bu isteğini elde ederse Doğu'da

³³ Liberal parti üyesi politikacı (1792-1878) . İki kez Büyük Britanya başbakanlığı yaptı.

³⁴ İngiltere Dış İşleri Bakanı.

savaşa gidecekti. Rusya İstanbul konusunda İngiltere ile aynı ruha sahip olmayı ümit etti.

Aynı yazı dizisinde Rusya'ya göre İngiltere'nin ittifak ilişkilerinde mükemmel bir fikir birliği içinde olduğu görüşü desteklenmiştir. Bu bağlamda Rusya da Avrupa politikalarının temelleri konusunda İngiltere ile hem fikir olacağına ve ortak sorumlulukları yerine getireceğine söz verdi.

Coğrafi konumundan dolayı Avusturya, Doğu meselelerinde Prusya'ya nispeten daha fazla aktif etkiye sahip olacak kapasitedeydi. Kutsal Yerleri etkileyen bir anlaşmazlıkta Katolik bir güç olarak Avusturya, Greko-Rus Kilisesi üzerinde hak iddia edilmesi karşısında açıkça bir savunma yapamayacaktı. Fakat Viyana Kabinesi'nin her zamanki açıkgozlülüğü ile Fransa'nın dini meseleleri yalnızca politik araç olarak gördüğünü keşfetmesi uzun zaman almadı. Yoksa Katolik bir güç olan Avusturya, Fransa'ya tüm Doğu Hristiyanları'nın koruyuculuğunu alması konusunda isteyerek müsaade edecekti. Bu yüzden, tek bir dakika bile tereddüt etmeksizin Rusya Avusturya ile temasa geçti ve ona İngiltere'nin kendisinden Paris ve İstanbul'a göre hareket etmesini istediğini söyledi. Avusturya'nın Rusların isteğini yerine getireceği öngörüldü.

The Times'a göre son birkaç günde gerçekleştirilen plansız görüşmeler Rusya'yı; Viyana Kabinesi'nin, Fransa'nın gizli planlarını anladığına ikna etti. Bu nedenle Rusya bir ittifak beklentisi içine girdi (*The Times* gazetesi, *Kırım Savaşı'nın Gizli Tarihi*, 25 Ocak 1873, Cumartesi).

Kırım Savaşı'nın Gizli Tarihi haberine sayfanın sonunda yapılan editör yorumu farklı bakış açılarını anlamak açısından dikkat çekicidir: "Büyük savaşın arifesinde güncel politikaları bu kadar yanlış yorumlayan başka bir diplomatik belge olabilir mi? Avusturya samimi bir müttefik, İngiltere açık yürekli bir dost ve Prusya ise ortak sorumlulukları yerine getirebilme hissiyatıyla dolmuş durumda..."

The Times, konuyla ilgili yayınladığı haberlerin sonuna gazetenin görüşünü yansıtan bir değerlendirme yazısı eklemiştir. Bu anlamda sonuç olarak, Kırım Savaşı zamanında yapılan gözlemlere göre, hiç kimse anlaşmazlığın sebebini

tam olarak gösteremedi ve Avrupa barışını korumak söylemi dışında bir gerekçe kullanılmadı. Görünen tek şey geçmiş zamandaki kudretsiz görüşmelerin tek yöne doğru hareket eden yönetilemez itici gücü oldu. Buna bağlı olarak milletler amaçsızca hareket etti ve büyülenmiş bir şekilde savaşın içine girdiler.

1870 yılındaki Fransız saldırısının sebebi gibi, Kırım Savaşı'nın sebebinin de anlaşılması çok zordu. Napoleon Hükümeti'nin tavrına benzer olarak politik tartışmalar talihsiz meselelerdi; Türkiye ve Rusya'nın savaş yoluna girmesinin nedeni de daha az zor açıklanır türden değildi. Projelerin şekillenmesinden, değiştirilmesinden, yarıda kesilmesinden ve reddedilmesinden on iki ay sonra Rusya'nın tüm koşulları kabul ettiği, Türkiye'nin ise bağlılığını ima ettiği bir noktaya gelindi. İngiliz Hükümeti'nin son önerileri de Avrupalı Güçler tarafından kabul edildi. Bab-ı Âli de söz konusu taleplere cevap verebilmek için alternatiflere yöneldi. Büyük Güçler, Slav bölgelerde reformlarla düzenlenmiş bir yönetim istediler. Rusya ise bu konuda Türklerin verdiği sözün baştan savmak için olduğuna dair argümanlar bulmakta yeterince hızlı davrandı. Eğer Rusya ve Türkiye gerçekten barışa istekli olsalardı, Rusya Slavların iyi yönetiminden başka bir şeyin peşinde olmasaydı ve Bab-ı Âli Hristiyan unsurları mümkün olan adalete kavuşturma konusunda istekli olsaydı etkili bir proje uygulanmasında zorluklar yaşanmazdı. Bahsedilen konuların her biri Avrupa'nın dikkatini çekmişti. Balkan Yarımadası'nda olanlar İngiltere gibi bir gücün ellerinde en ufak bir zahmet harcanmadan çözülebilirdi. Bu da işlerin, birçok insanın gözünde fevkalade ve tahrik edici hale gelen parçası oldu.

The Times başlangıçtan bu yana aslında her gün şiddetini daha da arttıran güçlerin ve tutkuların huzuruna çıkıldığı görüşüne katılmaktaydı. Aynı doğrultuda Türklerin dostları ve kendileri Müslümanların daha fazla ödün veremeyeceğini söylediler. Paşaların itaat etmek zorunda oldukları Hükümet, büyük bir savaşla yüzleşecekti ve Rusya'ya karşı direniş güçlerine güvenmeyi seçti. Diğer taraftan son birkaç aydır Rusya'da vatanseverlik ve dini fanatizm uyanışa geçmişti. Bu uyanışın Rusya'nın bir hilesi ya da illüzyonu olduğunu düşünen politikacılar bildik bir hataya düştüler: yaşananlar akli başında ve nüfuz edici olaylar değildi. Rusya'nın pasif ve heyecansız olduğu fikrine alışıldı ve tersi izah edilemedi. Aynı

makalede savaşın sıcaklığı, savunmanın ve dövüşmenin tutkusu ile diğer ırklara duyulan nefretin bir kez vücuda geldiği vurgulanmıştır. Mevcut durumda muhalif mevzilenmeler, olaylar hakkında çevre ülkelerde yapılan yorumlarla birlikte büyüdü.

The Times editörüne göre İngiltere Hükümeti'nin Berlin Konferansı'na katkıda bulunmayı reddedişini izleyen böbürlenmeler basit anlamda gülünç göründü. Bu durum Rus politikasının ve maliyesinin savaşa gidemeyeceği şekilde çökmesi demekti. Konuya dair sözlerin budalalığı ve varsayımsallığı yeterince ortaya çıktı. Olaylar bugüne kadar barışın kurulmasına yönelik beklentileri ve bir ulusun heyecanlarını karşılayamayacak nitelikte gerçekteşti. Resmi pozisyonların adalete ağır başlılık getirmesi beklenebilirdi. Nitekim barışı sağlamak zorlaşacaktı. Hükümetler temelde Rusya'nın tarafında gibi görünebilirlerdi fakat Türk tarafında da varlıklarını gösterme ihtimalleri vardı. Yine de cesaretin kırılması için bir neden varsa, umutsuzluğa düşmek için başka hiçbir şey gerekmezdi. İngiliz Hükümeti'nin görevi zordu fakat enerji ve iyi niyetle başarıya ulaşılabilirdi. Bu da Avrupa'yı olası tehlikelere rağmen daha karlı pozisyonlara sokardı. *The Times* İngiltere'nin temel görevinin şimdilik Rusya ve Türkiye'ye karşı tam bir Avrupa adaleti olarak sunulabilecek bir şemayı kıtasal güçlerin birleştirilmesi için kullanmak olduğunu açıklamıştır. Amaç Rusya'yı yabancı etkilerle kuşatarak söz konusu süreci Rusya'nın güçlü ve devamlılığı olan komşularına dek uzatmaktı (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 17 Ekim 1876, Salı).

2.1.2. Paris Antlaşması (1856)

Kırım Savaşı'nın sonunda imzalanan ve her bakımdan önemli sonuçları olan Paris Antlaşması en genel anlamıyla Eflak ve Boğdan'ın özerkliğinin kabul edildiği, Sırbistan'a verilen ayrıcalıkların genişletildiği ve Romanya'nın bağımsızlık sürecini başlatan antlaşmadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında bir dönüm noktasıdır (Sander,2000,s.308-310) Paris

Antlaşması'ndan önce Kırım Savaşı kapsamında birlikte savaşılan İngiltere, Fransa ve Sardunya ile saldırı amaçlı bir ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı İmparatorluğu; Avrupalı devletlerin birbirini dışladığı ittifaklara değil, düzenlemelerin imparatorluk ile diğer devletler arasında kolektif bir mekanizmaya ait oldu (*Osmanlı Ansiklopedisi*, 2. Cilt, 1999, s.36).

The Times gazetesi ise Paris Antlaşması'nı tüm yönleri ile değerlendirdikten sonra, antlaşmanın o günün düşünce yapısı ile algılanabilmesinin ve sonuçlarının bir bütün olarak incelenmesinin yolunu açmıştır.

Konu ile ilgili yapılan yorumlarda dikkate değer olan şey gazetenin tarafsız yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşımı açıkça yansıttığı habere göre, barış antlaşmasının kusurlu bir kopyası güncel sütunlarda görüldü. Fakat Lord Clarendon'un³⁵ görünmesi muhtemelen Paris'te sona erdirilen en tatmin edici sonucu verecekti. Hiç şüphesiz birçokları onun lordluğunun üstleneceği bir sonuçtansa, berbat bir savaşı ve ardından daha kendini beğenmiş bir elçi tarafından duyurulacak uzun görüşmeleri tercih edecekti. Lord Clarendon kendisini dobra dobra ve yanlış anlaşılmaz bir dille ifade edecekti. *The Times* savaşın hedeflerinin başarıldığını düşünmekteydi. Türk İmparatorluğu'nun eyaletlerle birlikte bağımsızlığı ve bütünlüğü garanti altına alınmıştı. Karadeniz, tüm milletlerin temsilcileri ve ticaret faaliyetleri için tarafsız hale getirilmişti. Kıyılarda bulunan askeri güçler buralardan sökülmüş, Tuna Nehri açılmıştı ve Bab-ı Âli'nin tüm unsurlarına eşit politik haklar sağlandığını bildiren ferman Avrupa'nın onayından geçmişti. Bu güvenli ve ılımlı sonuçlar tüm insanları tatmin etmemiş olabilirdi. Doğal olarak, tek taraflı bir zaferi ve gücü barışa tercih edenler oldu. *The Times*'ın tabiriyle "kazandığı başarıdan dolayı yanakları al al olmuş büyük bir General" İngiliz halkına, eski ve amansız bir düşmanın ayakları dibine secde ettiğini bildirebilirdi.

Bu tür barışlar İngiltere tarihinde yerini aldı ve elçiler senatoda duyurulular. Çok uzun bir zaman önce de seçkin bir asilzade, lordlar arasındaki yerini sürdürebilmek için yedi yıllık yönetimi süresince fetihlerde bulunduğunu, başka bir deyişle kendi İngiliz Krallığı'na dört meskûn krallığı kattığını bildirdi. Fakat

³⁵ Paris Konferansı'nda hazır bulunan İngiliz murahhası.

fethedilen yerlerdeki insanlara sempati, düşmanlık ya da kıskançlık duyulmadı; İngiliz onuru için endişeye düşülmedi ve fethedilen yerlerdeki insanların boyun eğişleri ile çıkarlar belli belirsiz gelişmişti. “Bu insanlar Avrupa için kimdi ya da Avrupa bu insanlar için neydi?” soruları sorulmuştur. Başka bir deyişle Avrupa kardeşliğinin üyeliğine ve din ile medeniyet ortaklığına ne zaman ulaşıldığı sorgulanmıştır. İlgili yazıda fethedilen yerlerdeki halkların da Avrupalılar gibi cömert, onurlu ve güçlü olduğunun bilindiği belirtilmiştir. İşte tam da bu yüzden bu halklar asla mutlak bir kabulleniş içinde olmayacaklardı.

Olayların gidişatına dair şüpheli bir yaklaşıma sahip olan *The Times*, Avrupa’da yalnızca yenilenlerin bağrındaki acıyı dindiren bir barış çok uzun sürmeyeceğini ve Avrupa dengesine zarar veren bu antlaşmanın sonunda kendisini yok edeceğini yazmıştır. Aynı değerlendirmeye göre Avrupalı devlet adamları, bu barışın daha eşit şartlarda daha iyi olacağını hissetmişlerdir. Aslında en iyi barış, ona yol açan savaşın hükümsüzlüğü ve tutkuların soyunun tükenmesiyle gerçekleşirdi. Bu bağlamda yapılan bir barış tüm tarafları ilgilendirmelidir; kimse kimsenin onurunun gerisinde kalmamalıdır ve herhangi bir ülkenin asıl çıkarları yara almamalıdır.

The Times hala konuyu sorgulamaya devam etmekteydi: “Avrupalıların makul ve adalete uygun isteği ne olabilirdi? Rusya’nın kökünün kazılması ve onu tarihsel yapan adının ortadan kaldırılması mı?”

Gazete sorduğu sorulara yine kendisi yanıt verir. Şüphesiz ki bunlar Avrupa’nın genel kamuoyunun fikirleri için uzak ihtimallerdir. Fakat Rusya’nın yapabilecekleri açısından tahmin edilemeyen sonuçlar için Rusya gözlenmek zorundadır.

The Times’ın yorumlarına göre Avrupa çok büyük olmasa da, çok fazla nüfus barındırmasa da, doğal kaynaklara bakımından çok zengin olmasa da, savunma için çok iyi organize olmasa da bir kimse savaş esnasında Avrupa gücünün en genç ve güçlü devletleri harcadığını görmek konusunda hazırlıklı olmalıdır.

Paris Konferansı yalnızca barışı değil aynı zamanda Avrupa gücünü de sunmuştur. Söz konusu gücün dünyanın en insancıl, ılımlı ve medeni gücü

olduğu hatırlanmalıdır. Sonuç bir ülke için daha ihtişamlı olmasındansa, daha onurlu olmalıdır.

İngiltere savaşın tadına bakarak en bol maliyetlerin bile her zaman hali hazırda kullanılamayacağını anladı. En cesur ordular eşit güçteki düşmanlarla veya silahlanmış adamlardan daha beter düşmanlarla karşılaşabilirlerdi. Dünyanın en iyi donanması dahi ihtiyaç anında çaresiz kalacaktı. Savaş İngiltere'nin kendisini doğal ifade ediş biçimi değildi. Savaşmak insanlığın geliştirdiği en iyi yön değildi. İngiltere'ye göre doğrusu, bir yılın hatalarını ertesi yıl telafi etmeyi umut etmektir. Savaş bir ulusun sahip olacağı ızdırap, kan dökme ve masraftan başka bir şey değildi. Savaş, küçük bir istisna ile daima bela demektir. Gazeteye göre sevindirici olan şeydi ki bunların sonuna gelindi. Avrupa sükûnete ve karşılıklı saygıya geri döndü.

Yine aynı yazıda düşmüş bir düşman ile iftihar edilmediği ve güçsüz bir komşunun bağımsızlığına saygı duyulduğu vurgulanmıştır. Bu noktada böbürlenecek bir şey yoktu. Yapılacak her şey yardımcısız yapılmıştı; gurur ve kızgın duygulardan başka danışacak kimse olmamıştı.

Artık diğer güçlerle birlikte hareket edilmekteydi ve bir gücün onuru, her bir gücün onuru oldu. Yargılara karşılıklı danışmalarla bağlılık gösterildi. Rusya, karşısında büyüyen ahlaki ve fiziksel güçlerin birleşmesini kavradı. Rusya'nın kendi birlikleri bile ahlaki zorlamanın farkına varmıştı ve daha insancıl şartlara kavuşmak için bastırmaktaydılar.

The Times, Avrupa için ne sonuç doğurursa doğursun, Rusya'nın politik tükenişi olmaksızın sadece sahip olduğu fiziksel güç sayesinde savaşın birkaç yıl sürmesinin mümkün olduğuna dikkati çekmiştir. Fakat Ruslar kendi karakterlerini, sebeplerinin haklılığını ve onları birbirine bağlayan özverili yazgılarını hatırlayarak suçlar için kendilerini ya da başkalarını cezalandıramayacaklardı ve savaşın devam etmesi halinde kendilerine de zararı dokunacağını bildikleri halde barış kutlamalarına içtenlikle katılmayacaklardı.

Nihayetinde Rusların istediği barış değil zafer, şan ve belki de biraz daha fazla somut kazançtı. Fakat bunlar Avrupa'nın aradığı şeyler değildi. Avrupa yalnızca

güvenliğin ve onurlu bir barışın peşindeydi (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 24 Nisan 1856, Perşembe).

2.1.3. Berlin Konferansı (1878)

Berlin Konferansı'nın Osmanlı İmparatorluğu tarihi açısından önemi, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmesidir (Can, 1998, s.6). Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve yıkılması kaçınılmaz hale geldi. *The Times* gazetesi bu kadar önemli bir dönemece tüm tarafların bakış açısıyla değerlendirmiştir. Öncelikle Berlin Konferansı'nın toplandığı ortamı betimlemiş, kişileri tasvir etme yoluna gitmiştir. Daha sonra konferansın politik boyutunu tüm yönleriyle ele almıştır.

The Times, Tanzimat Dönemi'nin önemli bir parçası olarak gördüğü Berlin Konferansı'na dair yorumlarını ve değerlendirmelerini yazmaya başlamadan önce genel manzarayı öyküleyici bir dille aktarmıştır:

“Bu sabah Rus imparatoru şehrin dekore edilmiş demiryolu garında Alman İmparatoru, Crown Prensi, Mecklenburg Schwerin'in Büyük Dükü ve kraliyet ailesindeki prenslerle bir dizi parlak askeri maiyete katıldı. İki imparator arabalarını birlikte Rus Büyükelçiliğine sürdüler. Burada kraliyet ailesinin prensleri tarafından karşılandılar. Prens Gorthchakoff ve Rus diplomatları kraliyet arabalarını takip ettiler. Saat beşte Saray'da bir kraliyet yemeği düzenlendi ve daha sonra Opera ziyaret edildi” (*The Times* gazetesi, 12 Mayıs 1878, Cuma).

Aynı tarihte Reuter Haber Ajansı'nın geçtiği ve *The Times*'da da yayınlanmış olan bir telgrafa göre Kont Andrassy öğleden sonra saat ikide İmparator William tarafından kabul edildi. Kont Andrassy önceki gün yabancı büyükelçiliklere ziyaretlerde bulundu. Yeni Türk elçisi Ethem Paşa ise aynı gün itimatnamelerini sunmak üzere İmparator ile görüştü. Ethem Paşa dâhil diplomatik heyetin tüm üyeleri Kont Andrassy'e ziyaretlerde bulundular.

The Times'ın konuyla ilgili haberinde yazdığı üzere yarı resmi bir yayın olan *Provincial Correspondence*' da bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede İmparator Alexander'ın Berlin'e, Kraliyet ailesinin bir mensubu ve tüm Alman halkının bir parçası olarak gelişi selamlandı.

Karadağ senatörü M. Petrovich, Berlin yolu üzerindeki Zara kasabasından geçti. Kendisinin, Hersek'teki isyancıların isteklerine dair diplomatik bir notanın hamili olduğu söylendi.

Berlin'den gelen gizli önerilere göre, üç saray kâtibi Konferans'ta hazır bulunup, Bab-ı Âli için talep edilen reformlar konusunda verilen sözleri ve şu an için askeri müdahale niyetinin olup olmadığını istişare edeceklerdi. Rusya'nın meselelerine ait olan bu Konferansı, Berlin'de yapılacak bir Avrupa Konferansı'na dönüştürme isteği bildirildi. Ayrıca Yerköy'den gelen gizli bir telgrafa göre Bulgaristan'daki isyanın gerilimi ve şiddeti artmaktaydı. Sürekli tahrik ateşleri açılmaktaydı ve insanlar çok telaşlı haldeydi (*The Times* gazetesi, *Reuter Haber Ajansı'nın 11 Mayıs tarihli Telgrafı*, 12 Mayıs 1878, Cuma).

Ertesi gün *The Times* Rusya, Türkiye tarafında olan güçlerin delegelerinin reformların yerine getirilip getirilmediğini anlamak için ülkeye gönderilmesini önerdiğini bildirdi. Sultan'ın egemenlik haklarına zarar vermemek adına söz konusu delegeler Büyük Güçlerce önerilen kişiler arasından Sultan tarafından atanacaklardı.

Habere göre Kont Andrassy'nin Türk-Avrupa komisyonu fikrine sıcak bakmadığı söylendi. Karadağ Senatosu Başkanı M. Petrovics Berlin'e gitti. Ayrıca St Petersburg'dan alınan istihbarata göre Rusya bir güçler komisyonu oluşturmaya niyetlendi. Amacı ise isyancılara uygulanacak reform programını Avusturya ve İtalya birlikleri yardımıyla gerçekleştirmekti. Rusya ve Avusturya arasında ortak uygulanacak herhangi bir düzenleme, Türkiye ile ilgili işlerde girişimleri Büyük Güçlere bırakan Almanya'nın yaptırımına sebebiyet verecekti. Çok büyük ihtimalle Kont Andrassy, Prens Gortchakoff ile bir uzlaşmaya varmadan terk etmeyecekti. Prens Gortchakoff, Prens Bismarck, Kont Andrassy ve Baron

Jomini³⁶ geçen gece üç saat süren bir görüşme yaptılar. Rus İmparatoru da Berlin'e ulaşmasından kısa bir süre sonra Prens Bismarck ve Kont Andrassy'i huzuruna kabul etti.

Selanik cinayeti derin düşüncelerde artışa yol açtı. Eğer bu tür bir rezalet yarı Avrupalaşmış bir kasabada, bir limanda ve birinci dereceden önemli bir ticaret merkezinde olabiliyorsa; Avrupalıların canları ve malları Türkiye'nin herhangi bir yerinde asla güvende olamazdı. Böylesine pervasız bir ölüm, sınırlarında az sayıda Türk barındıran bir yerde mümkünse pekâlâ Avrupa müdahalesine de erişebilirdi. Bu ihtimal Osmanlı yönetiminin son aylarda gerçekleşen olaylardan fazlasıyla etkilendiğinin kanıtı oldu. Alman Hükümeti'nin aldığı önlemler muhtemelen ciddi anlamda hassasiyet yaratacaktı.

Aynı makalede Berlin Konferansı'nın birkaç gün içinde başlayacağı haber verilmekteydi. Yapılan tahkiklerden de anlaşıldığı kadarıyla Kont Andrassy, imza için hazır bulunan güçlerin tamamı razı olmadıkça ve ortak masraflara katılmadıkça Avusturya'nın Bosna'daki konumuna dair bir teklifte bulunmayacaktı. Ayrıca beklentilere göre Kont Andrassy, ortada bir "sine qua non"³⁷ olmamasına rağmen Büyük Güçler'den askeri yardım alabilmek için de çaba gösterecekti.

The Times'a göre Rusya'nın Bosna içlerine Avusturyalıları göndermeyi düşünmesinin sebebi burada bir derebeylik devleti kurma isteğiydi. Yine de Kont Andrassy'e dayandırılan çekinceler, 20 Aralık Muhtırası'ndan yola çıkarak tahmin edilemezdi. Aslında Sırbistan ile Karadağ Sultan'a karşı savaşmayı mubah gördü ve Rusya'nın Türkiye'ye yaptıkları Sultan'ın kısas uygulamasına engel olmaktaydı. Sultan barıştan yana tavır koydu. Ayrıca Rus gazeteleri, Rusların Avrupa içinde bela olmasını engelleyen ve Orta Asya'da bulunan Türk birliklerini yüksek sesle protesto etmekten çekinmediler (*The Times* gazetesi, 13 Mayıs 1878, Cumartesi).

The Times gazetesi konferansın başlamasından itibaren gerçekleşen gelişmeleri "Berlin Konferansı" başlığı altında yayınlamıştır. Bu habere göre Berlin'deki

³⁶ Napoleon'un savaş yönetimi konusundaki uzmanı.

³⁷ Olmazsa olmaz.

Konferans neredeyse bitmek üzereydi. Konferans'ta gündeme yükselen konular şunlardı: Selanik'teki rahatsızlıklar, Bulgaristan'daki problemler ve Müslüman nüfus arasında gelişen huzursuzluklar. Bu konular tartışıldı ve imzaya hazır hale getirildi. Prens Gortchakoff tarafından hazırlanan taahhütler bir tezkerede şekillendirildi. Prens Bismarck, Kont Andrassy ve Büyük Güçlerin Berlin'deki temsilcileri tarafından da bütünüyle kabul edildi. Antlaşmanın özü, kontrol altına almaya çabalayan bir bakış açısıyla, Hristiyan unsurları Müslüman fanatizminden korumayı temel alan daha enerjik bir politikaydı. Silahlı müdahale ve diğer radikal çözümlere dair dedikodulara delil bulunamamışsa da bu gerçek, olası durumlara karşı alınacak önlemlere dair şart koşmaları olayın dışında tutamadı.

İstanbul'daki yönetim değişikliği fanatik dinci Müslümanların protestosuyla karşılaştı. Yeni sadrazamın ataması için kalabalık yığınlar toplandı ve bu durum büyükelçilerden güvenlik isteyen Hristiyan nüfusu alarma geçirdi. Yeni sadrazam ise düzeni koruyacağını ve taşkınlığı önleyeceğini taahhüt etti. Bu sırada Bosna'ya yapılan ani aktif müdahale çok kısa bir süre için arka planda geri çekildi. Sırbistan ve Karadağ da son faaliyetlerinden bir fayda sağlayamadı.

Prens Gortchakoff ve Kont Andrassy, Prens Bismarck'ın rezidansında başka bir uzun konferans gerçekleştirtirdiler. Baron Jomini ve Rusya Devlet Sekreteri M. Hamburger de konferanstan sonra burada hazır bulundular (*The Times* gazetesi, *Berlin Konferansı*, 13 Mayıs 1878, Cumartesi).

The Times Berlin Konferansı'nın sonuçlarını kapsamlı değerlendirmeler eşliğinde yayınlamıştır. Konuyla ilgili habere göre

Berlin Konferansı'nın sonucu için söylenenler, bu konferansa imza atan altı devletin katılımıyla başka bir konferansı içine alacak kadar geçici yeterlilikte olduğunu göstermiştir. Ayrıca Çar'ın, İmparator Francis Joseph³⁸ ile eve dönüş yolunda buluşacağına inanılmaktaydı.

---

³⁸ 1848-1916 yılları arasında hüküm süren Avusturya-Macaristan imparatorudur. Avusturya-Macaristan'ın en uzun hüküm süren imparatoruydu. 1914'te Sırbistan'a savaş açarak, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden oldu ve savaş sırasında öldü.

Kont Andrassy Viyana'ya gitmek üzere gece yola çıktı. Diğerleri de Berlin'den sabah ayrıldılar. Fransa ve İtalya Büyükelçileri, saygıdeğer hükümetlerinin Berlin Konferansı'nda alınan kararlarda hemfikir olduklarını resmi olarak doğruladılar.

The Times konferansın deviniminin sorunsuzca gerçekleştiğine inanıldığını not etmiştir. Aynı habere göre Sultan'ın Sırbistan ve Karadağ isyanlarını bastırması engellendi, Avusturya'nın ve Rusya'nın önerilerini onaylayan farklı bir alternatif oluşturdu ve isyan eden vilayetlere bir tür özgürlük tanındı. En azından isyanların süresiz devamı sağlandı. Gazeteye göre bu yapılabilecek en şeytani seçimdi ve hiç kuşkusuz bu seçimlerin en büyüğüydü. Antlaşma Rusya'yı memnun etme aracı olarak kullanıldı ancak bu durum tabii ki Avusturya kendi isteklerini karşılayana kadar devam edecekti. Kriz yaratabilecek, istenmeyen durumlardan kaçışın yolu şimdilik buydu. Rusya ani bir felaketten çekinmekteydi; ayrıca Türkiye'nin şiddetle ve kritik süreçlerle aşamalı olarak eritilmesinin avantajını anlamıştı. Diğer taraftan isyan eden vilayetler de kendi kendilerini yönetmekten fazlasını, yani tam bağımsızlık hakkını alacaklardı. Bu konudaki birtakım antlaşma detayları konferansın temel işlevini oluşturdu. Buna ek olarak, yeni bir organizasyonun kuruluşu başarıyla sağlandı. Eğer ortada güçler komisyonu varsa ve söz konusu komisyon Türk olmayan birliklerin güvencesi altındaysa, bu birliklerin hangi birlikler olduğu önemli sorulardandı. Bu komisyon çok hassas bir noktada olmalıydı çünkü görevlendirmelerin, işlerin ve süreçlerin dışarıya sızmasına izin verilmemekteydi. Yine de İtalya yapacağı herhangi bir teklifini bu organizasyona en fazla kabul ettirebilecek güç gibi görünmekteydi. Rusya bu organizasyondan Sırbistan ve Karadağ için özel bir ödül almak istedi ve Avusturya Rusya'ya bunu sağlayabilecek bir pozisyondaydı. Berlin Konferansı iki muhalif düşman olan Avusturya ve Rusya'ya aracılık ediyor gibi görünmekteydi. Almanya'nın durumu ise o an için tartışılmayan bir konuydu. Ayrıca Selanik konusunda işleri karmaşık hale getirmeme yanlısı oldular.

The Times'ta sıkça dile getirilen bir görüşe göre eğer Türkiye istenilen tatmini sağlarsa, daha zor yerine getirilebilecek garantiler istenecekti. Söz konusu garantiler yerine getirilse bile sonuçların uzun süre korunamayacağı kesindi (*The Times* gazetesi, 16 Mayıs 1878, Salı).

Gazetede konuyla ilgili yayınlanan bir başka habere göre Berlin Konferansı'nın temel sonucu, Kuzeyli güçlerin çözülüşü ve son altı aydır tekrarlanan reform sözlerinin Sultan tarafından sağlanacak yeni garantilerle uygulanması isteğiydi. Talep edilen garantiler, isyan edenlerin programlarından adapte edilmiş olmakla birlikte Güçler tarafından atanmış bir denetleme komisyonu Sultan tarafından doğrulanmış olmalıydı. Eğer bu şema üç Batılı güç tarafından onaylanırsa Bab-ı Âli'den diğer güçlerin de desteğini kazanmak üzere bir tezkere istenecekti. Bab-ı Âli'nin istenen imtiyazları sağlaması durumunda ikinci adım isyancıların planlarını kabul ettirmek olacaktı. Böylece ateşkesin sağlanması için girişimde bulunulacaktı. Eğer bu proje art arda gelen aşamaların herhangi birinde zarara uğrarsa, imzası olan devletlere yeni bir konferans önerilebilecekti. Bu sırada bu güçlerin tamamı Hristiyanları korumak adına Türk sularında bulunan donanmaların güçlendirebilecekti.

The Times tarafından kamuoyuna bildirilen ve Berlin'den gelen haberlere göre, Prens Gortchakoff, İngiliz Büyükelçisine kendisini uzun uzun tanıttıktan sonra Doğu Sorunu ile ilgili olarak Konferans'ta alınan resmi kararlar konusunda muhabere etmeyi önerdi ve Büyükelçi'ye bunu kabul etmesi için ısrar etti. Ancak Büyükelçi, hükümet onayı olmadan böyle bir şey yapamayacağını kendisine bildirdi. Prens Gortchakoff ise Lord Derby'den³⁹ aldığı mektuplara dayanarak, İngiliz temsilcilerinin kendisine fikirlerini açıklaması için yeterince cesaretlendirildiğini söyledi. Prens olumsuz ve sert bir cevap aldığı anda ise fikirlerinin ileri bir tarihte dikkate alınacak olması kararına boyun eğdi. Fransa ve İtalya temsilcileri de aynı durumu benimsediler ve Lord Odo Russell⁴⁰ tarafından şarta bağlanmış durumlara bağlılıklarını bildirdiler (*The Times* gazetesi, 17 Mayıs 1878, Çarşamba).

Diğer taraftan Avusturya Büyükelçisi Kont Caroly Berlin'i acil bir askeri durum için terk etti. Berlin Konferansı'nda yer almak üzere Berlin'e gelen bakanlar; Türk birliklerinin Avrupa'ya geçerken gittikleri yerlerde veba salgını olduğunu söyleyen

³⁹ İngiltere Dışişleri Bakanı. İngiliz çıkarları için Rus tehdidine karşı Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına dayanan geleneksel İngiliz politikası ile Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını, Osmanlı Hristiyanlarının bağımsızlığını ve Rusya ile bir anlaşmaya gidilmesini ileri süren anti-Türk alternatif politikanın temsilcisidir.

⁴⁰ 1872-1884 yılları arasında İngiltere'nin Almanya büyükelçisi.

ve bunu protesto eden güneyli Slav vilayetler ile iletişime geçtiler (*The Times* gazetesi, 18 Mayıs 1878, Perşembe).

St Petersburg'dan 17 Mayıs 1876 tarihinde saat 11'de gelen Rus Ajansı telgrafına göre, Prens Gortchakoff'un anlaşma için tekliflerinden ilki iki aylık ateşkeşti. İstanbul'da abartılmış bir panik havası hâkim oldu öyle ki, Rus Büyükelçisi General Ignatieff ailesiyle birlikte Büyükdere'ye⁴¹ taşındı (*The Times* gazetesi, 19 Mayıs 1878, Cuma).

The Times'ın Avusturya muhabirinin görüşlerine göre Berlin Konferansı beklenmedik bir süratle sona erdi. Mevcut sorunların daha karmaşık hale gelmesini istemeyen Büyük Güçler, bunu engellemek için aynı akşam antlaşmayı imzaladılar. Konferansın safça ve kolayca uzlaşma sağlamaya yönelik sınırları, barış çıkarlarını ve daha fazla karmaşayı beraberinde getirdi. Gelişen olaylar ve gerekli karşılıkları bu konferans programının orijinalinde bulunmamaktaydı. Olaylar iki muhalif tarafı aynı anda tehdit eder ve tehlikeye sokar boyuttaydı. Bir tarafta Avrupalı Türk vilayetlerine yayılan isyan hareketleri, diğer tarafta Müslüman nüfusu heyecanlandıran Hristiyanların büyüyen panik havası vardı.

Gazete buraya kadar bakıldığında bazı konularda şüphe olmadığını görmüştür. Örneğin Tatar Pazarcık İsyanı⁴² kazara olmayan, izole edilmiş bir olaydı ve isyan çok uzun bir zaman önce planlanıp ülke çapında dal budak salması sağlandı. Ancak Müslüman nüfus arasındaki huzursuzluk göz önüne alındığında Selanik İsyanı izole edilmiş sayılamazdı. Bu isyan kendi merkezinde görüldü. Son dönemde İstanbul'da gerçekleştirilen yönetimle ilgili değişiklikler de harekete doğrudan yüklendi. Konferansa katılan devletler fikir ayrılıklarına rağmen Doğu siyaseti konusunda bir uyum yakalamak zorunda olduklarını anladılar. Ayrıca Rusya bu konu içerisinde hiçbir zaman olmadığı kadar göze çarpar hale geldi (*The Times* gazetesi, *Avusturya Muhabirinden*, 19 Mayıs 1878, Cuma).

⁴¹ İstanbul'un Sarıyer ilçesine bağlı, Boğaziçi'nde bir semt.

⁴² Bulgar İsyanı olarak tarihe geçen olaylar Güney Bulgaristan'ın Filibe ve Tatar/ Pazarcık bölgesinde patlak verdi ve Türk, Müslüman halkta derin yaralar açtı. Nisan Ayaklanması olarak da bilinen isyan Rusya'nın teşvikiyle gerçekleşti.

Konferansın sonucu gazetede iki başrol aktör arasında sağlanan uzlaşma olarak yorumlandı. Habere göre Avusturya çok büyük bir imtiyaz verdi ve Rusya yumuşak başlılıkla daha az sonuca katlanmak zorunda kaldı. Bu sebeple antlaşma hızla hayata geçebildi. Viyana isyancıların programları hakkındaki önceki önergesini lağvettiler. Rusya da Türkiye'nin yakın gelecekte parçalanacağını düşünerek Bosna'nın işgali konusunda fazla ısrarcı olmamıştır. Bu antlaşmanın sonunda herkes Rusya'nın görüşlerinin güçlendiğini ve asilerin desteklendiğini anlayabildi. Asilerin programları bir anlamda Büyük Güçlerin koruması altında kabul gördü ve Rusya, Sırbistan-Karadağ politikasına çok az müdahale edilmesine izin verdi. Bu yüzden Avusturya ani bir krizi engellemekte başarılı olduysa da kendisi ve Bab-ı Âli için tehlike oluşturacak durumlardan kurtulmayı başaramadı.

The Times bu noktada bir hatırlatma yapmıştır: geleceğe dair korkular vardı. Büyük Güçler ilk iş olarak İngiltere, Fransa ve İtalya'ya niyetlerini açıkladılar. Hızlı bir değişimi gerektirmeyen bu niyetler çabucak kabul edildi ancak İngiltere daha muhafazakâr bir kararlılıkla davrandı. Yeni bir karar olarak açıklanan Türk denizlerinde filo bulundurulması aslında isyancıların isteklerine yönelik bir tutumdu.

Aynı yazıya göre Konferans'ta alınan kararlar uzun süreli bir kesinlikte olmamakla birlikte gerekli görüldüğünde toplantı tekrarlanabilecekti. Bu noktada Türkiye'nin direnç gösteremeyeceği şekilde istila edilmiş olabildiğini söylemek yanlış olmayacaktı. Bu konferans asla Türklerin yararına olmadı; sadece Berlin Hükümeti, Avusturya ve Rusya'nın Doğu ile bağlantısını kurdu. Karadağ elçisi nüfuz kazandı ve Karadağ Prensi artık kendisini isyancıların doğal koruyucusu olarak görmeye başladı (*The Times* gazetesi, 20 Mayıs 1878, Cumartesi).

Bu sırada Kont Andrassy, Konferans hakkında sorulan sorulara cevap vermedi. Gerekçe olarak Türkiye ile henüz tam olarak temasa geçilmemiş olmasını gösterdi. Ancak Kont Andrassy yalnızca, konferansta alınan kararların, Türkiye ve isyancıların durumu ile Türkiye tarafından sözü verilen reformların nasıl daha etkili hale getirilebileceğini; dış güçlerin Selanik hakkındaki fikirlerini içerdiğini söyledi. Kont Andrassy güçlerin birbirlerine karşı düşmanca olmayan tutumlarına

özellikle ağırlık verdi. Ona göre Büyük Güçler tek tek çıkarlarını bir kenara bırakarak Avrupa barışını kendilerine rehber edinmişlerdi ve bu konuda birlik olmuşlardı. *Status quo* politikaların temeli haline geldi.

The Times'ın bu konu hakkındaki yorumlarına göre Kont Andrassy İngiliz Hükümeti'nin, diğer devletlerin niyetlerini anlamasını, uzlaştırma amacından başka bir amaç olmadığını kabul ederek İngiliz katılımını elde etmeyi umut etti. Ayrıca isyancılarla işbirliği yapılması konusunu görmezden gelerek Büyük Güçlere önerdiği politikaların tüm sorumluluğunu da üzerine aldı. Avusturya'dan isyancılara karşı silahlı müdahalede bulunulmamasını açıkça istedi ve bu isteğini barış ile bağdaştırdı. Ona göre, Avusturya düşmanı olmayan bir ülkeydi ve en iyi şartlara sahip olan devletlerden biriydi. Öyleyse Avrupa barışına katkı sağlayabilir ve çabalarının karşılığını alabilirdi (*The Times* gazetesi, 22 Mayıs 1878, Pazartesi).

Gazete, ertesi günkü haberinde İngiliz Kabinesi yabancı güçlerin temsilcileriyle Londra'da Berlin Konferansı'nın sonuç mütalaasını somutlaştırmak için iletişime geçtiğini bildirmiştir. Konu ile ilgili makalede bildirildiği üzere bu memorandumda bazı soruların detaylı olarak tartışıldığı ancak memorandumun bağlayıcılığı reddedildiği yazılmıştır. Doğal olarak, planlanan ateşkesin sona ermesi durumunda, güçlerin barışsever bir sonuç için "dostça" müdahaleleri mümkün olmazsa, Büyük Güçler birleşip daha etkili önlemler alınmasını sağlayacaklardı. İngiliz Hükümeti buna cevaben Türkiye'nin iç işlerine silahlı müdahaleye katılmayacağını ve özgürlüğünü tehdit etmeyeceğini bildirdi.

The Times'a göre İngiltere'nin temelde savunduğu şey Türkiye'nin iç işlerine müdahalede bulunmama kuralını bozmamaktı. Ancak bu reddediş koşulsuz dönemleri ima eder gibiydi; kesin bir reddetme içerdiği söylenemezdi (*The Times* gazetesi, 23 Mayıs 1878, Salı).

The Times'ın şaşkınlıkla karşıladığı üzere Kont Andrassy'nin Avusturya Delegasyonu'nda söylediği sözler, Bulgaristan'daki isyanların Girit'e sıçramış olmasına rağmen Alman gazeteciler tarafından iyimserlikle haber verildi. Çünkü Berlin Konferansı'nda alınan kararlar daha sert ve baskıcı önlemler alınacağına

işaret etmekteydi. Toplanan devlet adamlarının Türkiye ile uzlaşma konusunda çok az etkili olabildikleri düşünülüyordu. Ayrıca güçlerden birinin bile herhangi bir absürd fikri ortaya atması hiç şüphesiz başka bir gücü de bencil çıkarları doğrultusunda hareket etmek konusunda cesaretlendirecekti (*The Times* gazetesi, 24 Mayıs 1878, Çarşamba).

Öte yandan gazetenin Prusya muhabirinin bildirdiği doğrultuda Fransızlara göre Karadağlılar mutlak özgürlük kazanana dek silah bırakmayacaklardı. Berlin Görüşmeleri sona erdiğinde bile durum böyleydi. Fakat daha beterine dair işaretler vardı. İstanbul'daki Sırbistan temsilcisi M. Magazinovich'in Türkiye tarafından yapılmış saldırgan eylemleri resmen eleştirmesi; yirmi yedi Rus memurunu ve İsviçreli asker beyefendileri Belgrat'a, aktif mücadeleye hazırlık yapmak için getirmeye yetti.

Ayrıca beklentilere göre, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı yaptırımını reddetmesi üzerine Avusturya, İngiliz Kabinesi'ndeki muhalefeti ortadan kaldırmak için bir deklarasyona niyetlendi. Ancak muhtemelen bunun bir faydası olmayacaktı. Kısa süre içinde bir karar verilmesi gerekti: isyancılara verilen ayrıcalıklar tıpkı ilk seferde olduğu gibi başarısızlığa mı uğrayacaktı yoksa yeni ve muhalif bir politika uygulamak daha mı iyi olacaktı?

Muhabire göre Rus memurlar tarafından desteklenen Sırp hazırlıkları Avusturya'nın bu konudaki kararını etkileyeceğe benzemekteydi (*The Times* gazetesi, *Prusya Muhabirinden*, 25 Mayıs 1878, Perşembe).

The Times'ın Fransa muhabirine göre ise İngiltere reddediş kararına bağlı kalacak gibiydi. Almanya'nın daveti ile İngiltere'ye yapılan tekliflerde arabulucu bir tavır alınmaya çalışıldı ve iddialar daha da ileriye taşındı. Bazı ithamlara göre, birkaç gün önce Fransa Hükümeti diğer beş güce genel bir konferans teklifinde bulundu. Ancak söz konusu konferansın genel bir konferans düzenleme amacıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği ya da Türkiye'nin davet edilen güçler arasında olup olmadığı eklenmedi. Bu konferansın Almanya tarafından desteklenip desteklenmediği de netleşmedi. Aslında görünüşe göre ikinci bir konferansa gerek de yoktu. Gazete bu hızlı toplantının uzun süreli bir ateşkesin

uygulanamayacağı anlamına geldiğini düşünmekteydi (*The Times* gazetesi, *Fransa Muhabirinden*, 26 Mayıs 1878, Cuma).

Bu bağlamda gazetenin konuya yaklaşımları son derece gerçekçi ve incelemeye değerdir: “Gerçeklik kurgudan daha ilginçti ve güncel diplomasi en vahşi köy dedikodularından daha tuhaftı. Oyunun aktörlerinde yeni beğenilerle maskaralığı canlandıracak yeterlilikte “sanat” olduğu gerçektir.” Habere göre son seferinde kabul edilmek için teklifleri bekleyen ve reddedilmekten korkan isyancılar bu kez bekleme süresini kısa tutacak kadar iyilerdi ve özgürlüklerini ilan etmekten başka bir yol olmadığını duyurdular. İsyancılar boş zamanlarında Karadağ’a gidip yiyeceklerini temin edemiyor olsalardı isyanın en fazla bir hafta sürebileceği açıktı. Bu fikir Viyana’da birkaç gündür açıkça beyan edilmekteydi. İsyancılara alınan tavır Türkiye’nin iflasını ve askeri isyanını yavaşlatırdı; gerilla savaşı doğrudan saldırıdan daha avantajlıydı Çünkü Rusya resmi olarak bir savaşa girmese de imitasyon bir savaş yaratmaktan da geri kalmadı. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere Berlin Konferansı, ufku birikmiş sislerden arındıramadı. Ayrıca konferans sonunda alınan kararların uygulamasının başarısızlığa uğraması ihtimali vardı; bu durum da genel bir gerilim yaratıp tehdit edici bir hale gelebilecekti.

Yine aynı yazıda *The Times* İngiltere’nin reddedişinin Viyana’da, konferansta olduğundan çok daha derin bir baskı unsuru oluşturmuş olmasını ilginç olarak nitelemiştir. Rusya kendisini milli ve dini bir otorite olarak tanımlama eğilimine girdi. Böylece Avusturya da kendisini gelecekteki güvenliği tehlikeye atılmış hissetti. Almanya ve Fransa Doğulu komşuları ile olan arkadaşça ilişkilerini koruma endişesine düştü. Yine İngiltere’nin müdahale fikrine karşı çıkması diğer güçler arasındaki sisli havayı daha da bulandırdı. Sonuç olarak Doğu ile ilgili sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda aceleye maruz bırakılma isteği yoktu (*The Times* gazetesi, 27 Mayıs 1878, Cumartesi).

Berlin Konferansı’nın sonuçlarını değerlendiren *The Times*’ın Macar muhabiri Kont Andrassy’nin Doğu konusunda izlediği politikaların Avrupa barışının sürdürülmesi için gerekli olduğunu belirttiğini aktarmıştır. Ona göre sorunun yerelleştirilmesi daha karmaşık yan etkileri engelleyecekti ve sonuç olarak

uzlaşma sağlanacaktı. Şu durumda zaten hem Türkler hem de isyancılar Büyük Güçlerin reform projelerini kabul etmişler, Berlin Konferansı ise sadece bunu tartışmak ve reformların hangi yolla en iyi şekilde uygulanabileceğini kurmakla sınırlı kalmıştı.

Kont Andrassy istenen sonuca giden yolda hiç zorluk olmayacakmış gibi davranmadı ancak sonucu garantiye almak için Berlin’de, Avrupa güçleri ile başka bir adım atılması gerektiğini de belirtti (*The Times* gazetesi, *Macar Muhabirden*, 27 Mayıs 1878, Cumartesi).

The Times gazetesinin Beyoğlu’nda bulunan özel muhabiri, Berlin Konferansı’na Osmanlı odağından bakmaya çalışmıştır. Muhabire göre başka bir dünyada barış yapanların vitrinlerinde hangi lütuflar bulunursa bulunsun, burada duran taslak çetin ve bıktırıcıydı. Alınan kararlar Türkiye için yeni belalar anlamına geldi. Bab-ı Âli’ye Berlin Konferansı’na dair herhangi bir resmi belge henüz ulaşmadı ancak konferansın iç karartıcı vesvese kokusu hükümete dek ulaştı. Bu ülkenin başı, konferans fikrinin ilk öngörülüşünde bile ülkesinin kaderini ellerinde tutan adam olmadı. Bakanlar için de aynı şey geçerliydi. Ayrıca Rus Savaş Bakanı’nın toplantıda oy hakkına sahip olması Türkiye açısından talihsiz bir durumdu. Alınan duyumlara göre Gortchakoff Tasarısı isyancılar ve Türk Hükümeti arasında iki aylık ateşkes önerdi. Türkiye’nin merak ettiği şey ise, önerilerin kabul edilip ateşkesin sağlandığı anda görüşmelerde tatmin edici bir sonuca ulaşamaması halinde Büyük Güçlerin ne yapacağıydı. İşte bu sorunun cevabı tam bir sırdı. Türk Hükümeti çeşitli zorluklar yüzünden yorgun düşmüştü ve şimdi korkunç boyutta zorlamalar ülkeye empoze edilmeye çalışılmaktaydı. Ancak Bab-ı Âli bir taraftan da dış güçlerin müdahalesi olmadan isyancılarla daha kolay baş edebileceği konusunda kendisine güvenmektedir. Sultan’ın Reform Fermanı (Islahat Fermanı) isyancılara teklif edilecekti. Muhabirin kişisel tahminine göre Türkiye’nin isyanları bastırması, Sırbistan ve Karadağ tebaasının engellemeleri yüzünden mümkün değildi; bu yüzden dostça olmayan dış yardımları almak zorundaydı. Türkiye’nin sınır komşuları olaylarda tarafsız kalsalar bile isyancılar mutlaka bunlardan birinin korumasını sağlamaya çalışacaklardı.

Aynı haberde vurgulandığı üzere Türklerin gururlu insanlar olduğu akılda tutulmalıydı; onlar güvensizliğe sığınıyorlardı ve tüm Hristiyanlar ile husumetleri vardı. Ayrıca tüm Avrupa devletlerinin sahtekâr olduğundan şüpheleniyorlardı. “Hasta Adam” iyi bir hayat sürdürdü ve hiç şüphesiz ölümü kolay olmayacaktı. Tüm bunlar Bab-ı Âli’ye hoş olmayan tekliflerde bulunacakların dikkate alması gereken özelliklerdi. Ancak bu ülkede umutsuz bir kafa karışıklığının ve ciddi gelecek korkularının olduğu da gerçektir.

Barışı sağlamak isteyen birinin misyonu mutluluk dolu ve kutsal olmalıydı ancak sonucun daima iyi olacağının da garantisi yoktu (*The Times* gazetesi, *Özel Muhabirden, Beyoğlu*, 27 Mayıs 1878, Cumartesi).

Sonraki günlerde ortaya çıkan Paris vesikaları Fransız Hükümeti’nin Türk Sorunu hakkında Avrupa Konferansı önerdiğini yalanladı. Ancak *The Times*’a göre ortada yalnızca bir kelime oyunu vardı. Aslında Fransa bunu öneren ilk devlet oldu ama bunun için bariz bir şema kullanmadı. Ancak geçen Salı, Fransa’nın İngiltere’ye genel bir konferansın Doğu Sorunu’nun çözülmesinde en iyi yolu olduğuna dair ikna çabaları vurgu yaparak anlatıldı. Bu emin olunan bir bilgi olduğundan, gazetenin bunu yayınlaması bir görev haline geldi. Ortada bir Avrupa barışı meselesi varsa, İngiltere gücünün bu meseleden uzak kalması düşünülemezdi. Bu yüzden Fransa’ya İngiltere’nin bu izolasyon pozisyonuna bir son vermesi görevi verildi. İşte Fransa tam bu noktada pürüzlerin hallolması için İngiltere’ye genel bir konferans teklifi yaptı. Ayrıca gelişmelere ve İngiltere’nin tavrına dikkatle bakıldığında aslında İngiltere’nin Berlin Konferansı sonunda alınan kararları uygulamada reddetmediği görüldü. Aynı yazıda vurgulandığı üzere bu, İngiltere’ye göre mantıklı bir politikaydı. Çünkü İngiltere’nin uyguladığı politika tam olarak Osmanlı İmparatorluğu içindeki Hristiyanları korumak için tasarlanmamıştı. Türkiye’nin etkisiz yönetimine ve finansal düzensizliğine doğrudan saldırı amacı gütmemekteydi. İslamiyetin kendisine karşı düşmanca bir tavır olmamıştı bu yüzden olay dinler arası savaş politikasına çevrilemedi (*The Times* gazetesi, 29 Mayıs 1878).

Sonuç olarak, gazeteye göre Berlin programı mutlaka başlatılacaktı ve İngiltere’nin muhalefetine rağmen ciddi önlemler alınacaktı. Avusturya’nın

Beyoğlu'nda gerçekleşen büyükelçiler buluşmasında İngiltere'nin kabul edeceği program değişikliklerini yapamadığı anlaşıldı (*The Times* gazetesi, *Prusya Muhabirinden*, 30 Mayıs 1878, Salı).

Diğer yandan önceki gün Türk Büyükelçisi Viyana'ya döndü ve Sir Andrew Buchanan da bu sabah ulaştı. Kont Stollberg (Alman) ve M. Novikoff (Rus) hala Viyana'daydı ve muhtemelen birkaç gün daha orada kalacaklardı. Türk elçisi buraya Berlin kararlarının tam nüshasını almaya gelmiş gibi görünmekteydi. *The Times* gazetesi bu durumdan, Bab-ı Âli'nin Büyük Güçlerin kararlarına karşı düşmanca bir tavrı olmadığı gibi, önerileri değerlendirebilmek için bir tür mevzilenmeye giriştiği sonucunu çıkardı (*The Times* gazetesi, *Macar Muhabirden*, 30 Mayıs 1878, Salı).

3. BÖLÜM

THE TIMES'A GÖRE OSMANLI İMPARATORLUĞU

3.1. Osmanlı İmparatorluğu'na Genel Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğu bulunduğu coğrafyada son derece canlı bir siyasal birlik olarak doğdu. İmparatorluğun kuruluş evresinde Bizans'ın *miyadını doldurmuş çürümüşlüğü* ya da doğudaki Müslüman devletlerin *durağanlığı* yoktu. Yöneticiler pragmatik olmakla birlikte göçebelikten gelen *derin ve etkili* bir dünya görüşüne sahiptiler; yetenekleri onlara savaş stratejisi ve taktikleri konularında başarı sağladı ve halkları sağlam bir birlik bilinciyle hareket etti (Sander, 2000, s.33).

“Söğüt'ten İstanbul'a” dek uzanan imparatorluk tarihi bu manzara ile başladı. Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesine çıkışından itibaren kurumlarını Türk-İslam geleneğine göre biçimlendirdi. Osmanlı yöneticileri sosyal düzeni ve adaleti sağlama yoluyla güvenliğini sağladılar; Osmanlı hükümdarları, Halil İnalcık'ın da belirttiği üzere “Hükümdar askersiz kuvvet sahibi olamaz; parasız asker olmaz; tebaanın refahı olmadan para olmaz ve adalet olmadan halk müreffeh olamaz” şeklindeki eski doğu vecizesinden güç almıştır (Öz ,2005, s.60).

Dünya tarihinin bir parçası olarak Osmanlı tarihinde de yönetim konusunda zorluklar yaşandığı devirler oldu. Bu zorlu dönemlerde çareler düşünüldü, fikirler üretildi (Baykara,2007,s.96). Ancak zamanla bu yeterliğin ölçüsü değişim gösterdi. Artık Osmanlı yönetiminde önemli olan, kişisel ve genel doğrulara göre değil *gerçeğe uygun olana* göre hareket etmektir.

Osmanlı İmparatorluğu *gururu ile yaşadığı dönemde* gözlerini etrafa kapatmadı. Ancak Avrupa'nın hemen hemen tüm hareketlerini dikkatle takip eden Osmanlı İmparatorluğu yerini, Avrupa'ya karşı beslediği olumsuz duyguların etkisinden kurtulamayan bir Osmanlı İmparatorluğu'na bıraktı (Baykara, 2007,s. 18).

Osmanlıların bir şeylerin ters gittiğine dair ilk şüpheleri 1768-1774 yıllarındaki Rus Savaşı ile doğdu. O güne dek bazı savaşlar kaybedilmiş olsa bile uzun süren Rus Savaşı'nda alışılmadık bir başarısızlık vardı: savaş sonunda Kırım'a bağımsızlık verilmesine neden olan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı.

Ali Paşa'nın "Çalışalım; kurtuluşumuz çalışmamızdadır" sözleri, Avrupa'nın *aktif ve üretken* doğasına taban tabana zıt duran *pasif ve tembel* Osmanlılar için yeterli olmadı (Şirin, 2006, s. 322).

1787-1792 Savaşı ilk yenilginin bir yetersizlik sonucu değil tesadüf eseri olması gerektiğini düşünenler için yeni bir sınav niteliğindeydi. Her ne kadar Osmanlı orduları Avusturya karşısında başarılı olmuşlarsa da Ruslar karşısında direnemediler. Yeni padişah III. Selim'in (1789-1807) yiyecek, giyim, silah vs gibi donanımlarla ordunun üstün gelmesi için çabalaması yeterli olmadı. Şartların giderek artan vahameti, esaslı ve çabuk tedbirler alınması gerektiğini gösterdi (Tanpınar, 2006, s. 119).

III. Selim tüm dikkatini ve enerjisini askeri ıslahatlara yöneltti; bu anlamda Osmanlı ıslahatçılarının mirasçısı sayıldı. Elbette ki Sultan Selim ve danışmanları Avrupa'da gerçekleşen sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin Reformasyon'dan bu yana devam eden bir süreç olduğunu anladılar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tür bir süreçten bağımsız olarak ıslahatları gerçekleştiremeyeceği yargısına vardılar (Shaw, 2008, s.225). Bu nedenle işe idari ıslahat çabaları ile giriştiler.

Rüşvet, yolsuzluk, ihmal ve adam kayırmacılık Osmanlı idari sisteminin içine işlemişti. Merkezi hükümetin yapılan harcamalar üzerinde bir yetkisi kalmamıştı, diğer bir deyişle merkezi bir bütçe yoktu. Her dairenin mali işlerini denetlemeye yarayan geleneksel araçlar işlevini yitirdi.

Merkezdeki başıboşluk nedeniyle devlet ve halk arasındaki bağ zayıfladı. Durumdan yararlanan ayanlar üzerinde merkezi denetim azaldı. Bu bağlamda III. Selim idari ıslahat girişimlerine en yüksek rütbeli devlet görevlilerinden başladı.

Vüzerayı (vezirler) yeniden yapılandırmaya çalıştı. Vezir sayısını önemli ölçüde düşürüldü.

1797 yılında devlet görevlilerinin gelirlerini eşitlemek için girişimlerde bulunuldu ve gelir düzenlemesi yoluna gidildi. Devlet görevlilerinin kazançlarını yeniden düzenleyen ayrıntılı nizamnameler çıkarıldı.

1795 yılında aynı hediyeler yasaklandı, yerine memurların yıllık gelirlerine göre artan ya da azalan nakdi miktarlar öngörüldü. Ayrıca valilerin güçlerinin artırılmasına uğraşıldı; iyi yönetim gösteren valilerin görev sürelerinin süresiz olarak uzatılmasının yolunu açtı.

III. Selim sadaret kalemlerindeki kâtiplerin yarattığı *kargaşaya* son vermeye çalıştı. Kalemler dairedaki alana göre aşırı kalabalıktı ve kâtipler ile yapılan işlerin niteliğinin yükseltilmesi şarttı. Bu nedenle her kalemde istihdam edilecek kâtip, öğrenci ve çırak sayısı sınırlandırıldı ve bunların seçiminde yararlanılan standartlar olabildiğince fazla yükseltildi.

Tavsiye usulü yerine sınav sistemi getirildi. Böylece ayanların ve bakanların devlet işlerine kendi tanıdıklarını ve akrabalarını yerleştirmelerinin önüne geçildi. Ayrıca hizmet ve tazminatları düzenleyen yeni nizamnameler çıkarıldı.

Benzer düzenlemeler hazine dairelerinde de yapıldı. Hazine eski standartlarına ve verimine kavuşturulmak istendi.

Tüm bu düzenlemeler yapılırken bir detay atlandı: “çalışma yöntemlerini modernize etmek için hiçbir girişimde bulunulmamıştı.” Bu ihmal yetki çakışmasını ve idari ikiliği doğurdu (Shaw, 2008, s. 235).

Özet olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda yönetimin kökenlerine ve güç odaklarına dair bir resim verdikten sonra *The Times* gazetesi gözünden konuya bakmak yerinde olacaktır. 19 Ağustos 1875 tarihli *The Times*’da Osmanlı İmparatorluğu’nun tebaası ile ilişkileri göz önüne alınarak şöyle bir değerlendirme ve yorum yapılmıştır:

“Osmanlı İmparatorluğu ya da Avrupa’nın ona taktığı isimle *Bab-ı Âli* kaçınılmaz olarak vilayetleriyle ilgili reformlara girişmek zorunda kaldı fakat maalesef olası reformların nasıl derinlere salınabileceğini görmek kolay olmadı. Osmanlı İmparatorluğu Lord Palmerston’un çözüm önerilerinin yeterli olamayacağı kadar büyük zorluklarla kuşatıldı.”

Gazetenin konuyla ilgili haberinde belirtildiği gibi İngiltere’ye göre hami koruması altındaki bir devlet sadece yeni sorunların yeni merkezi oldu. Elbette ki halkının refahını düşünen gayretli bir Sultanın ve bir yönetim dehasının bu konuda yapacağı çok daha fazla şey olabilirdi ancak böyle bir şeyi *umut etmek* asılsız bir çaba olurdu. Her değişim aslında üstesinden gelinemez zorluklarla yasaklandı. *The Times* özellikle son dönemlerdeki isyanlara baktığında umutsuzluğa kapılmıştır çünkü isyancıların mağduriyetlerinin ayrıntıları doğrulanmamış olmasına rağmen sebepler netleşmişti ve gazete üzülerken belirtmiştir ki, söz konusu sebepler zorla ya da yasayla ortadan kalkabilecek gibi değildi. Osmanlı vilayetlerindeki halklar Türk yönetiminden hoşnut olmamışlar ve yöneticileri bir an önce başlarından atmak istiyorlardı. Yapılan bazı reformlar yoluyla birçok Hristiyanın daha tolere edilir bir hale gelmesini sağlansa da kendilerine nahoş bir şekilde davranıldı. Kendilerine adalet dağıtılamadı; hakları nadiren korundu. Bu anlamda mağduriyetlerinin kaynağı vilayet yöneticileri ve vergi toplayanlardı. Bu kaynaklardan en kötüsü vergi toplayıcıları olarak kabul edildi çünkü sorumsuzlukları yöneticilere oranla çok daha fazlaydı. İngiliz konsül raporlarına göre, vergi ödeyen köylü zaten toprağının %33’ünden fazlasını verimli hale getirememişti. İnsanların sabrı iflaslarla tükendi. İngiltere isyanın bir sonraki evresinin *facia* olacağını düşündü. Çünkü söz konusu isyan Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasına ve Avrupa’nın muhtemel bir savaşın içine girmesine sebep olabilecek nitelikteydi. Bunun yanı sıra İngilizler, “insanların zalimlere karşı el kaldırmasını” suç olarak görmediler. Yine aynı haberde yüksek rütbeli bir devlet adamının görevi başında yeterince uzun kalmasının sağlanabilmesi halinde muhtemelen bozuklukların sebebi olanların cezalandırılacağı söylendi. Ancak *The Times*’a göre bu devlet adamı da Sultanın kaprislerinden, haremın entrikalarından ya da rakiplerinin düşmanlıklarından kaçabilmeyi birkaç aydan fazla sürdüremezdi. Herhangi bir

devlet bakanı da ne kadar üst düzey bir görevli olursa olsun Müslüman fanatizminin Hristiyanları ezmek için fırsat kollamasına engel olamazdı (*The Times* Gazetesi: 19 Ağustos 1875, Perşembe).

The Times gazetesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan muhabirleri kimi zaman İngiltere'deki gazete editörüyle gizli yazışmalarda bulundular. Bab-ı Âli yönetimini eleştiren bu gizli yazışmalardan bir tanesi 17 Ekim 1838 tarihliydi ve İstanbul'dan rapor edildi. Söz konusun mektup gazetede yayınlanmadı.. Mektuba göre, Bab-ı Âli kusursuz bir sükûnetten hoşlanmaktaydı. Ancak Asya halkları maruz kaldıkları anarşi ve kuralsızlık yüzünden kızgınlık içindeydiler. Sızlanmaktaydılar ve egemen bir güç tarafından korunmanın avantajlarının da farkına varmışlardı; birçoğu özellikle Rus imparatoru tarafından korunmayı istedi. Onların bu istekleri “zarif” bir şekilde olumlu cevap aldı ve vilayetlerin bir kısmı imparatorluk ile birleştirildi. Rus imparatoru Osmanlı tebaasının geri kalanından da aynı ışığı görmek istedi. Rusya ile Bab-ı Âli arasındaki antlaşmalara rağmen Osmanlı İmparatorluğu en ufak bir müdahalede bile hakkını savunacak durumda değildi. Zaten koruma isteyen milletlerde de buna dair en ufak bir istek uyanmadı. Gelişen olaylar yasal koruyucunun yani Osmanlı yönetiminin reddedilmesini olağan hale getirdi. Korunma talebinde bulunan halklar kendilerine verilen göz kamaştırıcı sözleri ve umutları hatırladıkça; gerçekleri anlayamayacak ve bu korunma talebine karşı çıkacak tek bir kişi bile kalmayacağını düşündüler. Ayrıca Avrupalılara edilen o kadar yemin nerede sorusunu da sordular. Osmanlı yönetimine göre ise ülkeye giriş çıkış yapan herkes yabancı güçlerin temsilcisi, ihtiyaç içindeki maceraperestler, açgözlü spekülâtörler ve karaktersiz adamlar olarak kendilerini belli ettiler. Bu kişiler genel yasaklara uymadılar; uyanık olmayanları kandırmaya çalışıp büyük ve kötü kazançlar elde ettiler. Oysaki *The Times*'ın da vurguladığı gibi bu düşünceler sadakatsiz insanların sözleriydi ve Bab-ı Âli bu sözleri dinleyerek ülkeyi felaketin eşiğine getirmişti. Gazeteye göre bu sırada Ruslar Sultan'a savaş ilan etmek için bahaneler aramaktaydılar ve istedikleri bahaneyi buldular. Rus İmparatorunun Müslüman millete tehlikeli rüzgârları iyileştirmesi için süre vermeden önce bulduğu bahane sadakatsizlikti. Cezalandırma zamanı geldiğinde “İnşallah” sözü samimilikten uzak bir hale gelecekti. Tüm dünya Rusya ve Osmanlı hakkındaki

gerçeklerin farkındaydı. Yine de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cebri önlemler almadan önce arkadaşça bir anlaşma yapılması ihtimali de yok değildi. Ancak Rusya'nın muhtemel anlaşma metninde yöneticilerin Ruslar tarafından seçilmesi ve sorgusuz Rus itaati ibareleri bulunduğundan Osmanlı Hükümeti anlaşmaya kesin bir dille reddetti⁴³ (*The Times* gazetesi, 9 Aralık 1938, Çarşamba).

The Times gazetesinin görüşleri ulusal İstanbul hükümetinin ilişkilerinin ve yönetiminin doğasının artık daha iyi anlaşıldığını doğrular niteliktedir. Bu anlamda Bab-ı Âli'nin son yıllardaki ürkekliği ve korkaklığı, onun güçlü olduğu dönemlerde gösterdiği aşağılayıcı aldırma ile aynı sonuçları doğurdu; maruz kalma sırası şimdi ona geçmişti (*The Times* gazetesi, 2 Haziran 1857, Perşembe).

3.1.1. *The Times*'a Göre Tanzimat, Islahat ve Kanun-i Esasi (1839–1878)

II. Mahmud'un ölümü üzerine tahta, on sekiz yaşındaki Abdülmecid geçti (1839-1861). Yeni padişahın bilgisi ve tecrübesi devletin içinde bulunduğu bunalımları çözebilmesi için yeterli değildi. Abdülmecid padişahlık dönemi boyunca iki temel sorunla ilgilenecekti. Bunlardan ilki Mısır Sorunu, ikincisi ise Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir düzen vermek amacıyla ilanı kararlaştırılmış olan Tanzimat'tı (Karal, 1970, s. 169).

Abdülmecid'in saltanatının ilk günlerinde Mısır kuvvetlerinin Osmanlı ordusunu Nizip'te yenilgiye uğrattı. Yenilgiden birkaç gün sonra kaptan-ı derya Firari Ahmed Paşa Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürüp, Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ordusuz ve donanmasız kaldı. Abdülmecid, mevcut sorunun çözümünde Londra elçiliğinde bulunan Mustafa Reşid Paşa'ya güvendi. Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı-Mısır anlaşmazlıklarını

⁴³ “Ülkemizi sizin elinize bırakmayız. Allah’a şükürler olsun ki sizden korkmuyoruz.” Tekrar mektup yollanması halinde söz konusu mektup okunmadan yırtılacak ve mektubu getiren vekil de ölüm cezasına çarptırılacaktır (*The Times*, 9 Aralık 1938, Çarşamba tarihli gazetenin editör yorumu kısmına ait dipnot)

çözmek için kurulan heyetlerde görev aldı ve doğal olarak Mısır sorununun karakterinden ve bu sorun hakkında diğer devletlerin ne düşündüğünden haberdardı. Ayrıca Mustafa Reşid Paşa Paris ve Londra elçiliklerinde de bulundu. Bu nedenle devrin siyaset adamlarıyla Osmanlı İmparatorluğu hakkında görüşmeler yapma fırsatı buldu. Mustafa Reşid Paşa Avrupa'da bulunduğu sıralarda Fransa 1830 İhtilali ile birlikte meşrutiyet rejimine geçmişti. İngiltere ise zaten yüzyıllardır meşrutiyet ile yönetilmekteydi ve o sıralar Fransa ile birlikte liberal devletler blokunu kurmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu liberal yapısına rağmen şeklen teokratik sistemde görünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu varlığını tek başına koruyamayacak hale düştüğünde İngiltere ve Fransa'ya yaklaştı. Bu yaklaşma ise ancak yeni bir düzenin kurulması ile mümkün olacaktı. Mustafa Reşid Paşa gerekli düzenin "Tanzimat" ile sağlanabileceğine inandı. Tanzimat, 18. yüzyıl başlarından beri devam eden ıslahatların tamamlanması anlamına gelecekti (Karal, 1970, s. 170). Aslında bu önemli dönemin üç büyük mimarı Reşid, Ali ve Fuad Paşalar'dı. Ancak yolu açan Reşid Paşa oldu; diğer Paşalar şan kazanmak konusunda Reşid Paşa kadar başarılı olamadılar. Oysa Ali ve Fuad Paşalar dönemin dizginlerini ellerinde tutan isimlerdendi (Akarlı, 1978, s. 9).

Osmanlı İmparatorluğu kendine has bir medeniyet ve kültürü birleştirip yükselişe geçtiği dönemde herhangi bir ıslahat hareketine gerek duymadı çünkü kanun ve nizamları henüz bozulmamış olan imparatorluk, Avrupa'dan daha üstün ya da en azından onunla eşit durumdaydı. Avrupa'da Rönesans ve Coğrafi Keşifler yeni bir devir açarken, Osmanlı İmparatorluğu en parlak dönemini yaşamaktaydı ve henüz büyük farklılıklar ortaya çıkmamıştı. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin kanunları ve nizamları bozulmaya başladı ve keyfi bir idare kuruldu.

XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslahatlara duyduğu ihtiyaç açıkça anlaşıldı. Ancak ilk aşamada, keyfi idare ve saray entrikalarının hüküm sürdüğü bir devirde ıslahat fikrinin önemli etkileri olmadı. Ancak yüzyılın sonlarına doğru yaşanan büyük toprak kayıpları ile içte ve dıştaki sorunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyıla büyük karışıklıklar içerisinde

girmesine sebep oldu. Rönesans'tan bu yana ileri seviyede gelişmeler kaydeden Avrupalı devletler olmaksızın imparatorluğun varlığını bile koruyamayacağı kabul edildi. Bu bağlamda III. Ahmed (1703-1730) zamanında bir ıslahat hareketi başladı. Tanzimat'tan önce önemli bir ıslahat hareketi olarak kabul edilen bu girişim "Lale Devri" adıyla anıldı. Lale Devri'nde Osmanlı İmparatorluğu'na güç kazandıracak ve imparatorluk içinde yaşayan halkları birleştirecek esaslı etki sağlanamasa da bu devir Batı kültürünün ve medeniyetinin Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmesi açısından önemli bir başlangıç oldu. Matbaanın kurulması ile kültür ve sanat yaşamına yeni bir kan gelmesi sağlansa da Lale Devri'nde devlete yönelik ıslahatlar gerçekleşmedi (*İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, 1970, s. 710).

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu geniş ölçüde bir Katolik ve Ortodoks propagandasına ev sahipliği yaptı. Avrupa devletleri ise kendi çıkarları için bu durumdan faydalanmaya çalıştılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebaası devletten ayrılmak üzere tahrik ve teşvik edildi. İlk olarak Fransa'nın 1740 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı kapitülasyon antlaşması ile Katoliklerin himaye hakkını resmen elde etmesi, diğer devletlerin de daha sonra aynı hakları siyasi olarak talep etmelerinin yolunu açtı. İlk girişimi Rusya gerçekleştirdi ve her fırsatta bu isteğine ulaşmaya çalışarak 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ortodoksların himaye hakkını kazandı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu açısından iki şeyin kesinlikle anlaşılmasını sağladı. Bunlardan ilki içerideki reform aleyhtarlarının iddiasına rağmen modern bir ordunun karşısına *cihat* ve *gaza havasıyla* çıkılamayacağı; ikincisi ise Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin çökmeye mahkûm olduğu fikrinin kesin bir inanç halini almasıydı (Berkes, 2002, s. 81).

Yabancı devletlerin imparatorluk unsurlarına yönelik izledikleri tahrik ve himaye politikaları sonucunda Hristiyan tebaanın devlete karşı dini ve milli mücadeleler geliştirmesine sebep oldu. Ancak bu dönemde düzensizliklerin ve karışıklıkların nedenleri tam anlamıyla araştırılmadı. Örneğin III. Selim (1789-1807) imparatorluğun içte ve dışta karşılaştığı felaketlerin nedenini askeri yetersizliğe bağladı; gerekli düzenlemelerin ve reformların gerçekleşmesiyle devletin eski

gücüne ve düzenine tekrar kavuşabileceğine inandı. Bu yüzden ıslahatlarında askeri alana ağırlık verdi. “Nizam-ı Cedit” adı altında geniş bir askeri, idari, mali ve iktisadi reformlar dizisi programı hazırladı. Cesaretle girişilen bu program için yeterli hazırlık yapılamamıştı ve bunun için zaman da yoktu. Ancak o sırada Avrupa’da Fransa’ya karşı koalisyon savaşlarının başlaması üzerine Osmanlı İmparatorluğu büyük dış tehlikelerden kısa bir süreliğine de olsa uzak kalmayı başardı ve ıslahat hareketlerine yoğunlaşabildi. Islahat hareketlerinin Osmanlı ülkesinin her yanında uygulamaya geçilmesiyle özellikle askeri alanda olumlu sonuçların elde edileceği düşünülürken Napolyon’un Mısır işgali patlak verdi (1798-1801). Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiltere ve Rusya’nın yardımını istemek zorunda kalması ıslahatın fiilen durdurulmasına ve imparatorluğun, büyük devletlerin menfaatlerinin çarpıştığı bir saha haline gelmesine neden oldu. Böylece imparatorluğun tek başına varlığını sürdüremeyeceği kendisi tarafından da anlaşıldı (*İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, 1970, s. 712-713).

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa ile ilişkilerinde silahın yerini diplomasi aldı. Osmanlılar artık Avrupa’daki rollerinin savunma olduğunu ve bunun için de müttefiklere ihtiyaç duyacaklarını anladılar. Karlofça Antlaşması’na kadar (1699) Osmanlı diplomasisinin tek taraflı ve hukuk kurallarıyla bağdaşmayan bir şekilde kendisini gösterdi ve bu dönemde Avrupa devletleri hor görüldü. Ancak mevcut durumda Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ile sürdürmek zorunda olduğu diplomatik ilişkilerine, geçmişteki “izole” halinden dolayı güçsüz bir temelde başladı. XIX. yüzyılla birlikte diplomasiyi etkin bir şekilde kullanmanın önemi tam anlamıyla anlaşıldı. Özellikle imparatorluğun, Mısır Sorunu’nun yarattığı güç durumdan Avrupa devletlerinin ortak tutumları ile kurtulması diplomasiyi devletin vazgeçilmez bir aracı durumuna getirdi (Sander ,2000, s. 149-152).

Yeniçeri Ocağı’nın artık devlete bir fayda sağlamayacağını anlaşıldığı da bu döneme denk geldi. Dönemin Sultanı II. Mahmud (1808-1832) orduyu daha disiplinli ve Avrupai bir sistemde düzenlemek istedi. Orduda ıslahata karşı çıkan Yeniçerilerin İstanbul’daki ayaklanmaları bastırıldı ve ocak tamamen ortadan kaldırıldı (1826). *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adı altında yeni bir askeri

teşkilat kuruldu. Sultan II. Mahmud bu sırada ıslahat meselelerine eğildi. Ancak savaşlar sonucunda meydana gelen mali ve iktisadi bunalımlar, yabancı devletlerin devam eden tahrikleri ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından dolayı meydana gelen hoşnutsuzluklar gibi nedenlerle eyaletlerde yeniden isyanlar çıktı. Rumeli, Anadolu ve Rusya'da çıkan isyanlar bir ölçüde bastırılrsa da Mısır Sorunu Osmanlı İmparatorluğu için uluslararası bir mesele haline gelmekten kurtulamadı. Mehmed Ali Paşa'nın isyanı (*daha doğrusu savaşı*) Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusçuluk açısından değil, modern merkeziyetçi bir devlet olma yolunda önemli bir aşamaydı (Ortaylı, 1987, s. 42).

Sultan Mahmud ıslahat hareketinin karşılaştığı muhalefete rağmen Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir düzen vermek adına önemli bir adım atarak, devletin en yüksek meclisi olan "Divan-ı Hümayun"e geniş yetkiler verdi ve başta adli, mali ve idari alanlarda olmak üzere her alanda alınacak kararları onaylayacağını bildirdi. Böylece daha sonra kurulacak olan Meclis-i Vükela'nın temelleri atıldı ve sadaret çalışmalarına yeni bir şekil verildi. XIX. yüzyıl Batı'nın müesseselerini topluma takdim etmek ve kabul ettirmek çabalarıyla geçti (*Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt II, 1999, s. 45).

II. Mahmud'un Nizip yenilgisini haber alamadan 1839 yılında ölmesi üzerine yerine çıkan Abdülmecid; eski Sultan'ın yenileşme hareketlerini hızlıca uygulamaya geçerek Gülhane Hattı'nı ilan etti ve yeni bir dönem başladı. Osmanlı İmparatorluğu bu fermanla yüzyıllardan içinde yaşadığı medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele içinde olduğu başka bir medeniyet dairesine girdiğini ilan etti ve böylece yeni medeniyetin değerlerini de açıkça kabul ettiğini gösterdi (Tanpınar, 2006, s.126).

Gerçek bir hadis olup olmadığı bilinmeyen "Adetlerinizi terk etmeyiniz, yeni adetler edinmeyiniz!" sözünü uygulayarak değişmeyi ve gelişmeyi durdurmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu artık yeni bir döneme girdi (Güvenç, 1993, s. 228).

"Tanzimat-ı Hayriye" adı verilen hatt-ı hümayun Mustafa Reşid Paşa tarafından yüksek bir kürsüden okundu. Bu sırada padişah, bütün bakanlar, ulema, devletin

askeri ve sivil memurları, Rum ve Ermeni patrikleri, Yahudi hahamı, esnaf teşkilatı temsilcileri ve elçiler de onu dinlediler (Karal, 1970, s. 170).

Öncelikle, 1839 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzlercesi ilan edilen fermanlar arasından neden Tanzimat Fermanı'nın en önemlisi olduğunu anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Her şeyden önce bu ferman Avrupa devletlerinin düzen ve uygulamalarının *mecburiyetten* tasdik edildiği ve Batı üstünlüğünün resmen kabul edildiği bir belgeydi. Her ne kadar yabancıların yüzlerinde "Türkiye yine bizi kandırıyor" tebessümü olsa da mağlubiyet ağırlığının Osmanlı İmparatorluğu'nun omuzlarına çöktüğü bu dönemde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın *hayırlı bir olay* olması ümit edildi (*Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi* , 1996, s. 3).

Avrupa, Osmanlı idaresinin bir düzene bağlandığı, keyfi uygulamaların olmadığı konusunda ikna edilmek istendi. Bu fermana göre artık keyfi bir idarenin yerine, Avrupalıların itimat ettiği bir devlet düzeni kurulacaktı; devlet adamlarının fikirleriyle olgunlaşan düzen ülkenin her köşesinde istisnasız uygulanacaktı. Tebaanın vergiler altında ezilerek gördüğü zulüm yerine devletin vatandaşıyla temasını sağlayan bir sistem uygulanacaktı. Her vatandaşın can, mal ve namus güvenliği sağlanacaktı. Vatandaşlar mahkemesiz suçlanamayacaktı ve her suç mutlaka bir kanuna bağlanacaktı. Ayrıca askerlik işleri bir düzene girecekti ve çökmek üzere olan devlet yeniden canlandırılacak, buhranlara bir son verilecekti (Kaynar, 1954, s. 37).

Tanzimat Fermanı'nın daha önce ilan edilen fermanlardan en önemli farkı Müslümanlar ile gayri Müslim tebaanın eşit tutulması, hatta bazı konularda Müslümanlar'dan dahi daha fazla haklara sahip olmalarıydı (*Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)* ,1991, s. 99).

Tanzimat Fermanı'nı izleyen yıl uygulamalara başlandı ve karşı koymalara ve yer yer ayaklanmalara rağmen *yenilikler şeklen de olsa* uygulama alanına girebildi. Karşılaşılan güçlüklerin başında uygulamaların ne tür bir programla izleneceğinin önceden belli olmaması geldi. Uygulamalar için yeterli ve bilgili eleman sağlanamadı. Yeni düzenlemelerin yanlış yorumlanması ile çıkarları zedelenen

kesim büyük tepki gösterdi. Öyle ki bu uygulamalar bazen ertelenmek zorunda kaldı (*Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri: Bildiriler* , 1987, s.97).

Tanzimat aleyhine baş kaldıran *gericiler* bazen öyle ileri gitmişlerdi ki “Reşid Paşa bunu kendi başının korkusuna ilan eyledi” demişlerdi. Oysa iki üç yüzyıldan beri çeşitliliği zihinlere durgunluk veren idamlar, el konan mallar ve çiğnenen namuslar göz önüne getirildiğinde Tanzimat-ı Hayriyye hükümlerinde yer alan yararlar inkâr edilememekteydi (*Onüçüncü Asr-ı Hicri’de Osmanlı Devlet Ricali ya da Sonun Başlangıcı*,2001, s. 24-25).

Tanzimat-ı Hayriyye’ye özellikle muhafazakâr kesimden gelen tepkilere ve Tanzimat’ın insanları “ne idüğü belirsiz mahlûklar” haline getirdiğini düşünenlere rağmen (Sırma, 1991, s. 93) bu hareketin *kapsamlı bir yenilik akımı başlattığı* göz ardı edilemezdi (Uzun,2002, s. 9). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nda yenilik yapma konusunda birtakım pürüzler de yok değildi. Bunlardan en önemlisi bir taraftan çok yüksek idealler varken, diğer tarafta bayağılığın her alanda varlığını sürdürebilmesiydi. İdeali tutturamayanlar kaçınılmaz olarak bayağı olmaktaydılar (Mardin, 2001, s.28). Bunun yanı sıra *medeniyet* olarak tanımlanan yeni çıkan uygulamaların insanlık için gerekli olup olmadığı da sorgulanmaktaydı. Örneğin Namık Kemal medeniyetin gerekliliğini şu sözleriyle savundu: “Bir çocuk süttten kesilir kesilmez tay veya buzağı gibi başıboş salıverilmiş olsa uğrayacağı bin türlü muhataradan kat’-ı nazar kendini iâşe edecek rızık tedarikinden aciz kalır, açlığından ölür” (*Namık Kemal* ,2005, s.358).

Tanzimat Hareketi’nin orta sınıf girişimi olma özelliğinden uzak olduğunu düşünen bir kesim var vardı. Onlara göre Tanzimat, sosyal piramidin zirvesinde bulunan sınırlı sayıda idareci ile ekonomik şartları ve yaşam şekilleri onlarla aynı olan bir azınlığın çabalarının sonucuydu (Cebeci,1993, s.54). Oysa Tanzimat’ın en önemli başarılarından birisi “modernleşme” cereyanının başlangıçta en üst düzeydeki idarecilerden gelmesine rağmen, zamanla aydın sınıfa ve nihayet halka inebilmesiydi (*Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri: Bildiriler*, 1987, s. 109).

The Times gazetesi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmeleri eleştirel bir bakış açısıyla, bazen de alaycı bir anlatımla ele almıştır. *Türkiye'de Değişim* adlı haber bunun ispatı niteliğindedir. *The Times* gazetesine göre, zaman zaman Türkiye'nin kendi gazete basınında bulunan, Türkiye'nin yüksek medeniyet seviyesine çıktığına dair kanıtlar bildirilmeliydi. Şimdi, çok ileri seviyede bir gelişmeden bahseden, yalan haber gibi görünen bir yazı aktarılacaktır; *The Journal de Constantinople* şu hikayeyi yazdı:

“Geçen hafta bir akşam Büyükkada'da yaptıkları bir Asya kıyısı gezmesinden kayıkla dönen iki genç adam aniden, açıklayamadıkları bir ses duymuşlar. Fakat sonra başlarının üzerinde dev bir kuş fark edip paniğe kapılmışlar. İkisi de silahlarını kuşa doğrultup ateş ettiklerinde büyük bir şaşkınlığa uğramışlar. Çünkü kuşun ağzından yarım yamalak sözcükler ve sadece bir insandan çıkabilecek ağlayışlar, feryatlar dökülmüş. İki genç adam ilk önce, kuşun nereye düştüğünü anlamak için etrafa bakınmışlar ve çarpılıp kalmışlar. Çünkü vurdukları kuş aslında uçsuz bucaksız bir çift mekanik kanat takan bir adammış. Onu kayığa almışlar ve incelemişler. Sadece bacaklarında küçük bir yara olduğunu anlayarak içlerini rahatlatmışlar. Bu yeni astroid (Icarus) Antigone'dan⁴⁴ Yassıada'ya uçmaktaymış. Orada evlenmeyi dileyen ama ailesinden izin alamayan bir genci ziyaret edecekmiş. Bu âşık bayanı ziyaret edebilmek için keşfettiği kanatlarını takıyormuş ve adalar arasında bulunan dar geçidi iki kez geçebilmiş. Üçüncü yolculuğundaki uçuşu ise bu talihsiz kaza ile kısa kesilmiş. O şimdi Plati'deymiş.”

The Times gazetesi anlatılan olayı “çok ilginç” olarak nitelemekle yetinmiştir (*The Times* gazetesi, 01 Ağustos 1863, Cumartesi).

Tanzimat ilk aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi varlığını devam ettirebilmek adına yaptığı bir fedakârlık ya da zorlama olarak görünse de sonraki yıllarda görünüşü farklı boyutlara ulaştı. Öyle ki, Avrupa'nın en temel isteği mamulleri için bir pazar bulabilmektir ve bu açıdan istenen sonuç alındı; böylesine

⁴⁴ Eski Yunan mitolojisinde Thebai kralı Oidipus'un kızı ve Sophokles'in en büyük trajedilerinden birinin kahramanı.

uygun şartlar altındaki Osmanlı İmparatorluğu yaşatılacaktı. Elbette Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya durdurmak istenecekti. Fakat Kırım Savaşı'nın Osmanlılar açısından bedeli Islahat Fermanı idi (Baykara, 2007, s. 199- 200).

Islahat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde devletin yıkılmasını engellemek için siyasi kuruluşlar, insan hakları ve yeni kurumlar konularında yapılması düşünülen köklü değişiklikler için Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde yayımlanan fermanıdır. Islahat Fermanı Tanzimat Dönemi'nin devamı niteliğinde sayılabilir. Öyle ki, 1839 yılında devletin hür iradesiyle ilan edilen reform, 1856 yılında zorunlu bir hal aldı ve imparatorluğun sonunu getirecek olan müdahalelere vesile oldu. Ayrıca 1839 yılında devletler hukukundan yararlanması ileri sürülen Osmanlı İmparatorluğu, 1856'da bu hukuktan resmen istifadeye resmen kabul edilse de fiilen yararlanamadı; yabancı devletlerin yararlandığı bir devlet haline geldi. Son olarak 1839'da topraklarının bütünlüğünü koruyabilen Osmanlı İmparatorluğu, 1856'da toprak bütünlüğünü ancak yabancı devletlerin teminatıyla ve kefaletiyle sağlayabildi (Bilsel, 1940, s. 40).

Islahat Fermanı eski hak ve imtiyazların sağlamaştırılması şeklinde düşünüldü. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda her dinin ve mezhebin töreni serbest hale geldi. Ayrıca din ve mezhep değiştirmek konusunda kimse kimseyi hiçbir şekilde zorlamayacaktı. Fatih Sultan Mehmed tarafından patriklere ve piskoposlara verilmiş olan yetkiler, Hükümet tarafından kendileri için kabul edilmiş olan yeni esaslara uygun hale getirilecekti. Osmanlı tebaası, hangi milletten olursa olsun devletin hizmet ve memurluklarına kabul edileceklerdi.

Buna ek olarak, ırk, mezhep ve dil farkı sebebiyle Osmanlı tebaasından bir sınıfı diğer sınıf karşısında küçülten ifadeler kesin olarak kaldırılacaktı⁴⁵. Müslüman tebaa ile Hristiyanlar ya da diğer mezhepler arasında çıkacak cinayet ve ticaret davaları karma mahkemelere havale edilecekti. Müslüman olmayan tebaa, Müslüman halk gibi askerlik hakkında daha önce verilen kararlara uyacaktı. Müslüman olmayanların orduya katılması konusunda gerekli düzenlemeler

---

⁴⁵ Gâvura gâvur denmeyecektir.

yapılacaktı. Teşkilatlar bütün tebaanın can ve mal güvenliğini sağlamaya yetkin hale getirilecekti; cezaevleri iyileştirilecekti; işkence ve kötü muamele cezalandırılacaktı. Kanun hükümleri bütün tebaa arasında meşru usullere göre yürütülecekti.

Osmanlı tebaasından din ve mezhep farkı gözetmeksizin vergi alınacaktı. Bu vergilerin toplanması sırasında oluşabilecek suistimallerin engellenmesi için yeni çözüm yolları araştırılacaktı. Ayrıca bankalar kurulacak, imparatorluğun servet kaynakları değerlendirilecekti.

Son olarak, bayındırlık işleri için, devlet tarafından ayrılacak para ile yapılacak olan kara ve deniz yollarından yararlanacak olan eyaletlerden özel bir vergi alınacaktı. Ticaret ve ziraatın gelişmesini engelleyen her türlü zorluk ortadan kaldırılacaktı. Bu amaçla, Avrupa'nın eğitim, bilim, sermaye ve tekniğinden faydalanmanın yolları aranacaktı (Karal, 1976, s. 1-5).

Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı'nın ortak özelliği, her ikisinin de Osmanlı İmparatorluğu'nun buhranlı dönemlerinde ilan edilmiş olmalarıydı. Tanzimat Fermanı Mısır Sorunu sonrası; Islahat Fermanı ise Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru ilan edildi. Hiç şüphesiz, özellikle Islahat Fermanı'nın insan hak ve özgürlüklerine vurgu yapması tesadüf değildi. Söz konusu vurgunun sebebi yüzeyde her ne kadar Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalesini engellemek olsa da, aslında fermanın amacı Fransız İhtilalı'nın yaymış olduğu milliyetçilik akımlarından etkilenerek isyan eden Balkanlar'daki gayri Müslim azınlıkları ülkeye bağlama isteğiydi. Fermanın ırk, dil, din vb ayrımı yapmaksızın bir Osmanlı milleti oluşturmayı amaçlaması, kötü gidişatı durdurmak amacıyla ortaya çıkan fikir akımlarından Osmanlıcılık kapsamındaydı.

Araştırmamızın temelini oluşturan *The Times* gazetesi haberleri, fermanların ilan edildiği dönemde, bu fermanların içeriklerinden ziyade söz konusu fermanların ilanından önceki koşullarla birlikte devam eden isyanların gidişatını bir arada değerlendirmiştir ve Balkanlar'daki duruma odaklanmıştır.

1957 yılında Belçika temsilcisinin İstanbul'dan ayrılmasını konu alan *The Times* gazetesi haberine göre, Belçika temsilcisi M. Blondeel Van Esselebruck pasaportlarını aldı ve kendisine Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin sona erdirildiği Dış İşleri Bakanlığı tarafından bildirildi. Yapılan samimi açıklamalara göre buna sebep olan şey temsilcinin kişisel hareketleri ve misyona uygunsuz eylemleri idi. Bunlar Bab-ı Âlî'de hoşnutsuzluk yarattı. Bu olayın Avrupa'da bir çalkantı yaratması mümkün görünmemekteydi. Belçika, Avrupa'nın zıttında duran küçük bir devlet ve pasif bir güç sayılırdı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kararı Büyük Güçlerin önerisiyle aldığına inanmamak için bir neden yoktu. M. Blondeel'in ilişkilerin kesilmesine yol açan davranış biçimi, İngiltere ve Avusturya temsilcileri için de derin bir saldırganlık barındırdı. Bu durum da Bab-ı Âlî'yi daha geniş yetkiye sahip olana yönlendirdi. *The Times*'a göre bu yöneliş sistemin güçlü rüzgârıydı. Hristiyan diplomasisi ve ulusal İstanbul Hükümeti arasındaki ilişkilerin doğası artık daha iyi anlaşılmıştı.

Aynı haberde yapılan yorumlara göre dört büyük devlet olan İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya hatırlanması zor zamanların anıları tarafından ele geçirildi. Şimdi, Bab-ı Âlî'nin isteklerinin ve zevklerinin yerine getirilmesini zorlaştıracak üst düzey görevliler birleşmeli ve yıllar yılı savaş sahası olarak kullanılan İstanbul, bu görevlilerin en keskin ve enerjik olanlarına emanet edilmeliydi. Birinci sınıf güçlerden oluşan bu temsilciler paşaları sıraya dizmeyi ve protokolleri reddetmeyi umut etmelilerdi. Küçük devletlerin bakanlarının İstanbul'da bir hükmü yoktu ve büyük diplomatik hiyerarşi içinde kendilerine yer bulamadılar. M. Blondeel de kendisine fazlasıyla güvenip düşüncelerini açıkça ve güçlü bir şekilde ifade etti; bu fikirler herhangi bir Batılı temsilciden gelmesi beklenen türden fikirler de değildi. Bu sebeple kendisi, resmi paylamaların adresi oldu. Doğu'da büyükelçilerin gelecekteki etkileri ne derece genişletilmiş olursa olsun aşırılıkların frenleneceği inkâr edilmez bir gerçektir. Tüm dünyanın çok iyi bildiği gibi Avrupa'nın tanıdığı özgürlükler bir ibare ya da formaliteden fazlasıydı. Gazete Belçika'nın kendisinin değil fakat temsilcisinin Prens Menschikoff'un tarafını tutuyor gibi görüldüğünü düşünmektedir. Kesin olan şey şuydu ki, herhangi bir adamın askerinin bile hareketlerin sonuçları hakkında spekülasyon yapma hakkı vardı. Ancak M. Blondeel bunu yapmanın adabının sınırlarını

hastalıklı bir başarı kehanetiyle çoktan aştı. Kendi kafasındaki adalet düşüncesinin biçimi fikirlerinin babası oldu. *The Times* bir Avrupa temsilcisinin bulunduğu her yerin kerametli sayıldığını söylenen her sözün esrarengiz bir anlamı olduğu gerçeğine işaret etti. Doğal olarak her bir bakanın söylediği söz defalarca tekrarlandı ve bu durum Bab-ı Âli'nin huzursuzluğunu daha da yükseltmiş olmalıydı. Konuyla ilgili makaleye göre M. Blondeel'in zarar verme amacı taşımadığını, kötü bir niyeti olmadığını söylemesi ihtimal dâhilindeydi. Ancak bunu söylemek üçüncü dereceden bir devletin temsilcisinin yaptığı şeyi değiştirmede. İyi bir Katolik olarak da zaten Yunanlara ve Ruslara sempatisi olmamalıydı; temsilci muhtemelen kişisel isteklerinden etkilenmişti. Fakat bu temsilcinin efendisi ondan, tüm dünyanın kendisi için çok yüksek gördüğü bu konulara aktif olarak müdahale etmesini istedi. 1854 Baharında Yunan bakan görevinden alındı ya da kendisi çekildi; M. Blondeel de Helenistik unsurların koruyuculuğunu yapmayı ilişkilerin askıya alınması süresince kabul etti. Helenlerin sınır dışı edilmesinde ve General Baraguay'ın emekliliği konusunda Belçika bakanı sesini, Bab-ı Âli ve Lord Stratford de Redcliffe karşısında duyulabilecek kadar yükseltmişti. Gazete bu kabahatlerin bu kabahatlerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından da unutulmadığını yazmıştır. Türkler onu, ortalık durulup da kendisi iş rutinine dönüp normal davrandığı sırada *hatırladı*. Fakat öyle görünmektedir ki diplomaside ayrılık tadı bir kez alındığında talepler tatmine sabitlenmekteydi. Vilayetlerin durumu son yılların yükselişe geçen hassas konusuydu. Bu konuda, resmi görevde olmayan bir adamın bile güçlü fikirleri olabilmekteydi ve aynı adam tartışmalara da girebilmekteydi Fransa ve İngiltere ayrıldı ve farklı yönleri taahhüt etmekteydiler. İngiltere kendisini Avusturya'nın yanında bulurken; Fransa ve Rusya da o an için birleşti. Türkiye ne kadar dost görünürse görünsün bu güçlerin herhangi birini gücendirmekten kaçındı.

The Times'in aldığı duyumlara göre, Belçika elçisi vilayetlere bir tur düzenledi ve buradaki insanları kışkırtmaya çalıştı. Belçikalıların tezine göre, Avrupalı Güçler Belçika'nın işe yararlılığı konusunda ortak bir fikre varmış olduğunu ve Avrupalılara zihinlerinde Belçika prensini baş yaparak bir monarşi kurmayı planladığını göstermiştir. Gazete bu noktada bir soru sormadan edememiştir:

“Acaba bu ahmakça Haçlı Seferi planının yapılmasındaki amaç ne olabilirdi?” Zaten Belçika halkı, yarı Rus bir devlete, kendileri bu ülkenin yönetimini ellerinde tutuyor olsalar bile sempati duyamazdı! (*The Times* gazetesi, 02 Haziran 1857, Perşembe).

The Times gazetesinde çıkan haberler, editör yorumları ve muhabir mektuplaşmaları incelendiğinde, gazetenin Sırp İsyanı’na özel bir önem verdiği görülmüştür. Gazete editörüne yazdığı mektupta Sırp Meselesi’ne yaklaşımları ve konuya dair gözlemleri Tanzimat Dönemi koşulları hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, son altı ayını Sırp Sorunu üzerinde çalışmaya ayıran zeki bir İngiliz memur, Bab-ı Âli’nin büyüyen zorluklarını ve bağımlı hale gelişini inceledi. Ülkesine henüz geri dönen bu memurun konuya dair doğru bilgileri vardı; söz konusu bilgiler politik itikattan yavaşça içeri süzüldü. Elde edilen görüşler öğreticiydi ve yol gösterici bir ders niteliğindeydi. Bir süreliğine Sırp Meselesi’nin sonu görülemiyor değildi ancak bu mesele diplomasinin halledebileceği türden de değildi. Tek çözüm silahlı mücadele idi ve bu durumda Türklerin yarı bağımsız vilayetler üzerindeki mevcut otoritesini korumayı başarıp başaramayacağına karar vermek gerekti. *The Times*’a göre gün geçtikçe kendisine daha fazla yer açan Doğu Meselesi ve bu konuda duyulan istekler göz önünde bulundurularak, yeni bir aşama ile bağlantı kurulmalıydı. Hatta mesele “hükümdar ve köleleri” düzeyine indirgenmeliydi. İşte bu yüzden Sırp Meselesi şahit bir göz aracılığıyla, doğru bir bakış açısıyla değerlendirilmeli ve fikirler ile tahminlerden arındırılmalıydı; her iki taraf için de tarafsız olunmalıydı. Gazetenin bilgisine sunulduğu üzere oradaki en büyük zorluk bölgedeki insanların çevre ülkelerden gelebilecek etkilerle kamuoyu oluşturabiliyor olmasıydı. Resmi görevliler sınıfının herhangi bir özgürlük ve serbestlik fikrine karşı oluşları da engelleri büyüten unsurlardandı. Yine gazetenin yaptığı gözlemlere göre, bölgedeki insanlar arasında Türklere düşmanca davranma konusunda bir görüş birliğine varıldı. Ancak gözlemci memur bununla yetinmeyerek daha derine inmeye çalıştı ve değişik bir durumla karşılaştı. Bölgedeki nüfus Türklerin değişiklik fikirlerine ve yönetim biçimine düşmanlık beslemekteydi, Türk himayesinden çıkmak istememektelerdi. Arada istisnalar olsa da ülkenin kalbinde bu düşünce vardı. Yaşanan olumsuzlukların en önemlisi nüfusun işsizlik sorunuydu. Bir milyon

yerleşimcinin 105,000'i orduda görevliydi. Tarım ve endüstri ise istihdam açısından zaten felaket durumdaydı ve aslında davanın özü de tam olarak bu gibi görünmekteydi. Prens'in arzulu projelerinin etkisiyle vilayetler askeri despotizmin yarattığı terörün odak noktası haline geldi. Bu etkiye yönelik insanların genel fikri şuydu: "Bağımsızlığımız koruyucu güçler tarafından garanti altına alınmaktadır; Türkler ise bize hiç ilişmemektedirler."

The Times şöyle bir uyarıda bulunmuştur: "Sırpların diğer bölgelerden gelecek saldırılardan korkuları yoktur. Tüm istedikleri tarım alanlarının genişletilmesi ve uygun halde kendilerine verilmesidir. İstekleriyle uyumsuz olan askeri bir sistemin kendilerine zorla adapte edilmesinden hoşnut değillerdir ve kendilerine hiçbir fayda sağlamayacak politikaları uygulamak istemiyorlar". *The Times*'ı bilgilendiren ve eleştirel bakış açısına sahip bir askerin gözlemlerine göre ise silahlanma geniş bir alanda artmaktaydı. Rusya'nın bir süre önce sağladığı 50.000 veya 60.000 civarındaki misket tüfekleri tamamen yağmalandı. Ayrıca küçük silah fabrikalarının üretiminde de ciddi bir artış oldu; üretilen silahlar çeşitlenmeye başladı. Silahlanma sistemi, Prens tarafından savaş kanunları ile güvence altına alındı. Tüm ülke, bu anlamda da Prens'in kontrolü altındaydı. Prens, şartlar gerektirdikçe silahlanma sistemini genişletebileceğini de açıkladı. Bu nüfusu bir araya getireceği sanılan milliyetçilik akımı Sırplar arasında çok fazla yankı bulamadı ya da çıkar birliği sağlanamadı. Ortak bir idrakın herhangi bir türünü sağlamak için konuşulan diyalektik ve iddialar popüler bir yanılgı olarak alınabildi. Bunu savunanlar, muhtemelen iyi kurgulanmış fikirler ile bunların düzmece kökenlerini ayırt edecek durumda değillerdi (*The Times* gazetesi, *Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, 25 Haziran, 4 Temmuz 1863, Cumartesi*).

The Times Rusya'nın Osmanlı ülkesine karşı kullandığı taktiklerde değişiklikler olduğu fikrini geniş biçimde onaylamaktaydı. Konu ile ilgili habere göre Rus temsilcisi, yorulmak bilmeden hükümetini Bab-ı Âli'nin iyi niyetine inandırmaya çalışıp Türklere eski anlaşmazlıkları unutturmak istemekteydi. Bu muhtemelen geçici bir politikaydı fakat sonucunda tatmin edici sonuçlar beklendiği ortadaydı. Bu sonuçlar yarı bağımsız vilayetlerde işe yarayacaktı. Eğer Rusya daimi entrikalarından el çekerse ve ülke karşısında yaptığı tatminsizlik propagandasına

bir son verirse, Rus diplomasisi ve Rus ordusunun savunması Rusya'yı açıkça düşmanlık göstermemeye zorlayacaktı. Ayrıca mevcut tutum Sırp Hükümeti'nin tavırlarında da değişikliklere yol açtı. Rus Hükümeti, Sırp Hükümeti'ne Bab-ı Âli'ye karşı uyguladığı politikalarda tavsiye vermeyi teklif etmişse de şunu belirtti ki, Sırp Hükümeti Rusya'dan maddi ve manevi destek beklememeliydi. Böylesi bir destekten mahrum kalmak, Sırp ajitasyonunun gücünü ve devamlılığını kaybetmesine sebep olacaktı. Sırlara öncelikle 1862 Protokolü'nün gereklerini yerine getirmesi tavsiye edildi. Silahlanma azaltılmalı ve kendilerine garanti verilmesi halinde tüm talepleri yerine getirmeliydi. Bu konularda Sırp tarafının güçlü bir kavrayışa sahip olması ısrarla istendi. Gazetenin görüşleri silahlanmaya harcanan kaynakların ülkenin daha üretken olabileceği alanlara aktarılması halinde Sırp halkının memnun olacağı yönündeydi.

Eflak ve Boğdan meselelerinde şüpheli bir yaklaşıma sahip olan *The Times*'a göre buralarda işler o kadar da tatmin edici şekilde yürümemişti. Gazete tarafından alınan duyumlara ve yapılan görüşmelere bakılırsa, manastırların mal varlığı konusunda özel anlaşma maddeleri üzerinde görüşüldü ve az ya da çok fikir birliğine varıldı. Diplomatik bir komisyonun memnuniyetsiz nüfus hakkında ne yapabileceği konusunda tartışması ve bir karara varması gerekti. Çünkü söz konusu nüfusu oluşturan sorunlu insanlar herhangi bir tür hükümete adapte olamazlardı (*The Times* gazetesi, 05 Eylül 1863, Cumartesi).

Büyük Güçler'in temsilcilerinin Eflak ve Boğdan hakkında verdiği çözüm kararları tatmin edici herhangi bir sonuca varmaktan uzaktı. Diğer taraftan devlet işleri de öncesinden daha kritik bir hal aldı. Meclis'in kamuoyu oluşturabilmek amacıyla yolladığı açık telgraflar Prens ile komisyon arasını iyice açtı. Eflak ve Boğdan Meselesi, Şark Meselesi'ne fazlasıyla bağlı bir konuydu. Farklı yönlerden zorluklar içermekteydi ve ciddi zorluklar ile ertelenen gerilimler kötü günlere yatırım olmuştu. Bu konu Paris Antlaşması'ndan sonra (ilk kez) açıldığında Bab-ı Âli'nin tavrı belliydi. Buna göre, Eflak ve Boğdan birbirinden ayrı tutulmalıydı ve ayrı ayrı yöneticileri olmalıydı. Gelecekteki muhtemel zorluklar için anayasaların revizyonu yeterliydi. Bu politika İngiltere ve Avusturya tarafından ne kadar desteklenmişse de, vilayetlerin avukatlığına soyunan Fransa ve Rusya

tarafından da o derece kabul görmedi. Şartların birleşiminin ve hizipleşmelerin bir sonucu olarak birlik sorusu, Prens'in her iki vilayet tarafından da seçilmesiyle güçlendi. Boyardların ⁴⁶ sonuçlar için kendi adına teşekkür etmesi bugünün karmaşasını yarattı. Yapılan seçimin sonucu her iki vilayetin yönetsel birliğinin sağlanması oldu; bundan iki yıl sonra Büyük Güçlerin teşviki ile Eflak ve Boğdan'ın birleştirilmesi savunuldu. Yeni karışıklıkların oluşmasını göze alamayan İngiltere bu fikre gönülsüzce bağlılık gösterdi. O andan itibaren zorluklar düzenli aralıklarla baş gösteren krizleri doruk noktalarına getirdi. Devletin partileri, Bab-ı Âli ve İngiltere'nin zamanında savunduğu eski sistemin görüşlerine acilen dönülmesi gerektiğini söylediler. Artık her iki vilayet de farklı yönetimler altında farklı hükümetler olmak isteyip bunu beklediler. Ancak Rus desteğini arkasında gören Prens buna yanaşmadı; kontrolsüz ve koalisyondan ayrı bir güç haline geldi. Artık herkes Tuna vilayetleri konusunda görüş birliğine varmış gibiydi ve en azından bir konuda anlaştıklarını sanmışlardı. Ancak gerçekte anlaşmaya varılamadı. *The Times*'a göre maalesef çok açıktır ki, İngiltere politikalarının zıttında gidenlerin manevraları amacına ulaşamadı. Hiçbir önlem ve çare olarak aranan kestirme yollar işe yaramayacaktı. Anayasa revizyonu ise şimdi daha karlı olacaktı. Revizyon önerisi için olayların gidişatına göre zaman kollanacaktı. Boyardlar bu sırada, bireysel çıkarları için hareket etmeye devam ettiler. Bu şartlar altında komisyonun görevlerini yerine getirebilmesi mümkün değildi. Zaten mevcut durumu düzeltebilecek herhangi bir çözüm umudu da asgari düzeyde kaldı. Anayasa revizyonu hakkında oy kullanma hakkının genişletilmesi fikri ve bu yolla Boyardların etkisinin bir ölçüde kırılabileceği düşüncesi teoride mantıklıydı ancak edinilen deneyimler ülkede bu tür konuların tartışmaya açılmasının ne kadar tehlikeli olduğunu gösterdi. *The Times* söz konusu tehlikeyi bir örnekle açıklamıştır: 1857 yılında Romen işleriyle ilgili yapılan tartışma sırasında yapılanlar huzursuzluk yarattı ve Büyük Güçler arasındaki şiddetli kincilik ve garezin, Avrupa barışını tehdit eden çatlaklar olduğu zamanlarda ciddi bir tehlike halini aldığı anlaşıldı. Durup düşünülüğünde, ortada daha ciddi bir manzara olduğu aşikârdı. Yine gazetenin tespitlerine göre başarısızlıkla sonuçlanan her bir görüşme uzun uzun

---

⁴⁶ Rus toprak aristokrasisi.

tartışmaları beraberinde getirdi. Bu kavgaların gelecekteki yan etkilerini kestirebilmek mümkün değildi. Türkler tartışmalarda pasif bir tavır sergilediler. Prens'in yönetimine karşı çıktılar. Onlara göre bu yönetim huzursuzluk, kaygı ve rahatsızlık kaynağıydı. Türkler, çözüme ulaşmak adına krizi provoke etmeye hazırlardı ancak olayların kendileri için nelere gebe olduğunu bilemediler. Tüm bu gelişmeler karşısında *The Times*, Sırbistan Prens'i'nin ordusunun iddialı kuşatması muhalif bir tavrın göstergesi olmasına rağmen Bab-ı Âli'nin de daha barışçıl bir tarafta olduğunu gösteren herhangi bir kanıt olmadığına dikkati çekmiştir. Bu bağlamda her tarafta Sırbistan halkı arasında ilerleyen huzursuzluğun belirtilerini görmek mümkündü. Sınırdaki ordunun asker sayısı azaltılmamış, hatta asker sayısı artırılmıştır. Aynı makaleye göre eğer ortada büyük bir yanlış anlama yoksa ordu, Eflak ve Boğdan kışkırtmaları konusunda daha fazla vesvese içindeydi (*The Times* gazetesi, *Eflak ve Boğdan Vilayetleri*, 9 Mart, İstanbul, 6 Nisan 1963, Pazartesi).

The Times gazetesi Sırp Meselesi'nin gündemde olduğu sırada İngiltere büyükelçisinin Sultan'la olan görüşmesine vurgu yaptı. Gazetede çıkan habere göre, dönemin İngiltere büyükelçisi ciddi bir enerjiye sahipti ve önemli biri olduğunu her yerde hissettirmekteydi. Ofisinde pek fazla çalışmayan büyükelçi, ciddi şekilde kontrollü davranmaktaydı. Ayrıca büyükelçinin bazı rezaletleri onu, geleceğe yönelik hırs yapabileceği konulardan uzak tuttu. Sir Henry Bulwer'ın⁴⁷ İstanbul'a varışından kısa bir süre sonra Sultan ile gizli bir görüşme yaptı. Bu görüşmenin konusu çok büyük ihtimalle onun yokluğunda gerçekleşen olaylardı. İngiltere büyükelçisi her ne öneride bulunduyorsa, Sultan'ın bundan rahatsızlık duymadığı anlaşıldı çünkü söz konusu görüşmeden iki gün sonra Bulwer, iki adet yakışıklı Arap atıyla Saray kethüdasına getirildi. *The Times* bu hediye'nin yalnızca imparatorla görüşmesinin meyvesi olmadığı görüşündeydi. Görüşme sonrasında Fuad Paşa'nın tekrar göreve getirilmesi, görüşmenin buna katkısı olduğunu gösterdi. Gazetenin aldığı duyumlara göre büyükelçi, Fuad Paşa'ya kibar bir şekilde baskı yaptı. Fuad Paşa da buna surat asarak karşılık verdi.

⁴⁷ İngiltere'nin İstanbul sefiri. 1837 yılında İngiltere'nin İstanbul büyükelçiliği kâtipliğinde bulunurken önemli bir ticaret anlaşması imzaladı. Saint Petersburg, Madrid, Washington, Floransa'dan sonra tekrar Mayıs 1858'de İstanbul'a gönderildi ve 1865 yılı Ağustos ayına kadar Büyükelçi olarak kaldığı sırada, dört tarafı kayalık, ıssız yeri beğenerek Sultan Abdülmecit'in de onayını alarak Yassıada'yı satın aldı.

Ancak kendisine *bir kez de yüksek sesle söylenmesi* Fuad Paşa'nın baş vezir olarak görevine geri dönmesine yetti. Buna göre, Fuad Paşa Sultan'ın hassas noktalarını kaşımamak pahasına onurunun küçük düşürülmesine razı oldu. Bu durumun tabii ki başka sebepleri olabilirdi ancak Fuad Paşa'nın krizden kendi pozisyonunu güçlendirerek çıktığı bir gerçektir. Sağladığı güç, ona reformları sağlamlaştırma olanağı verdi. Fuad Paşa görevi sırasında bazı reformları üstlenmekle kalmayarak aynı zamanda ihtiyaç duyulan yeni reformların da yolunu açtı.

Başlangıçtan itibaren *The Times* "reform" kelimesinin Türk Hükümeti için günübirlik bir kelime olduğunu savunmuştur. Politik belgelerde, kredi formlarında ve resmi kâğıtlarda bu kelime geçmekteydi fakat bahsedilenleri gerçeğe aktarmak konusunda Türkiye'de iki adam vardı. Bunlar Fuad ve Ali Paşalardı. Bu adamlar zekiymi, Avrupa kurumlarını anlamışlardı ve işte tam da bu yüzden benzerini ya da daha iyisini yapmak konusunda kaygılıydılar.

"İngiltere Büyükelçisi ve Sırp Meselesi" başlıklı habere göre Sırp Meselesi hakkındaki tehditler her zamankinden daha ciddi boyuttaydı ve diplomatik bir müdahaleyi gerekli kılmaktaydı. Sırp dikkate değer biçimde silahlandılar. Hiç şüpheye yer bırakmadan inanılanlara göre Ruslar'dan 60.000 misket tüfeği alındı. Bu silahlardan 20.000'i hedefine ulaştı; 40.000 silahın ise Türk Hükümeti'nin talimatıyla Eflak ve Boğdan vilayetlerinde önü kesildi. Belgrad'tan alınan güvenilir bir bilgiye göre, ülkede çıkacak büyük bir isyan için şartlar olgunlaştı ⁴⁸ (*The Times* gazetesi, *İngiltere Büyükelçisi ve Sırp Meselesi*, 07 Şubat 1863, Cumartesi).

Balkanlar'daki isyana ortam oluşturmamasından kısa bir süre sonra *The Times* Karadağ'a çarpışmaya giden birliklerin başkente döndüğünü haber vermiştir. Birliklere verilen yasal fırsatlar, ordunun askeri ruhunun yükselmesine sebep oldu. Yaz Sarayı'nın önünde madalyalar bizzat Sultan tarafından dağıtıldı. Tuna eyaletlerindeki mücadele için anma töreni yapıldı. Tüm askeri otoriteler tören

⁴⁸ Haberin sonunda henüz gelen bir bilgiden bahsedilmektedir. Buna göre Türk Hükümeti finansal işlemler için bankaların her türlü şartına razı oldur ve imtiyazlar derhal yayımlanacaktı.

alanında hazır bulundu, büyük bir akşam yemeği düzenlendi ve tüm bakanlar ile üst düzey görevliler yemeğe davet edildi.

Paris Antlaşması'nın eyaletlerle ilgili maddeleri kilise malları ile ilgili olarak buralara farklı devletlerin bakanlarının keskin müdahalesini mümkün kıldı. Konuyla ilgili makalede bu antlaşmanın Kilise mallarını garanti altına aldığı ve Prens'in bu kararı, Büyük Güçlere danışmaksızın kendi başına verdiği hatırlatılmıştır. Habere göre Kilise'nin mal varlığına devlet kullanımı için el koydu. Bu tedbirini uygulamak içinse gözdağına ve şiddete başvurdu. Kiril Baş keşişi, Prens'in bu yetkisiz eylemini protesto etmek buraya gönderildi ancak tutuklanarak üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Kürek mahkûmiyetine mecbur bırakılan baş keşiş bu haksız cezayı çekti. Baş keşişin derhal serbest bırakılması için İstanbul ve yabancı devletler tarafından talimatlar verildi. Tuna eyaletlerindeki işler *kesinlikle* bu şekilde yürümeye devam edemezdi. Antlaşmada yer alan Büyük Güçler bu noktada işin içine girecekler ve bu kez çok daha fazla can sıkıcı meseleler açılacaktı. Türk Hükûmeti'nin konuya daha fazla önem vermesi sonucunda eyaletlerin denetimi için bir komisyon atandı. Beş kişilik komisyonun oluşturacağı raporlar İstanbul'a iletilecekti. *The Times*'in aldığı duyumlara göre son Savaş Bakanı Mehmed Rüşdü Paşa bu komisyonun başkanı olacaktı. Kendisinin yetki alanı genişti ve eğer ciddi bir gelişme ile yüz yüze gelirse kendisine *her türlü cesaretlendirme ve destek* sağlanacaktı. Mehmed Rüşdü Paşa son görevi sırasında Türkiye'nin reformları uygulayabileceği konusunda Avrupa desteğini en iyi şekilde sağladı. Kendisi zeki fakat prensip sahibi olmayan bir politikacıydı.

The Times'in yazdıkları son zamanlarda insanların gözlerinin olayların gerçekliğine ve imparatorluğun çözülmesi sonucu oluşacak tehditlere ve tehlikelere karşı açıldığını göstermiştir. Öte yandan İngiltere'nin bu konudaki yaklaşımına rağmen uygulamaya geçmeyen sözler kamuoyunun beklentilerini karşılayamayacaktı (*The Times* gazetesi, 28 Mayıs Perşembe).

Gazetenin daha önce de tahmin ettiği üzere vilayetler diktatörlüğü açıkça yüklendiler. Bu kabulleniş Büyük Güçlerin meseleyle ilgilenmesine etki etti.

Meclis'teki muhalefeti fethetme umudunun olmadığını görmek ve çözülme halinde daha büyük bir muhalefetin oluşacağını bilmek, Prensi, ülkenin temsilcilerinin tüm fikirleri ile uzlaşmaya itti. Yayınlanan makaleye göre darbenin gelişimini ve etkilerini izlemek ilginç olacaktı. Prens'in sınırsız gücünün kullanımını görmek de ilginç olacaktı. *The Times*'ın her zaman vurgulandığı gibi bu durum krizde önemli bir aşamaydı ve artık kaçınılmaz hale geldi.

Dost canlısı danışmanların ve özellikle İngiltere Hükümeti'nin tavsiyelerine göre hareket etmek Bab-ı Âli'yi uzlaşmacı bir tavırla Sırbistan'ın taleplerini karşılamaya çaba gösterme yoluna yöneltti. Barışçıl ilişkilerin kurulması için Türk Hükümeti vilayetin çıkarlarına yönelik alınacak önlemleri cesaretlendirmeli ve topraklardan tamamen çekilme fikrini dikkate almalıydı. Bu imkânsız sayılmamalıydı (*The Times* gazetesi, 23 Haziran 1863, Perşembe).

The Times Sırbistan Hükümeti'nin tüm sınırlamalara karşı gelecek kadar güçlü hissedebileceği zamana kadar aktif bir ajitasyon politikası izleyerek anlaşmalar tarafından yüklenen sorumluluklara bağlıymış gibi göründüğünü düşünmekteydi. Ayrıca Sırplar, Türklerin sınıra güçlü bir silahlı kuvvet yerleştirdiğinin ve gerektiğinde bu kuvvetin savunma amacıyla hareket edip Sırp topraklarını istilaya uğratacağının bilincindeydi. Böyle bir facianın doğrudan kendilerini etkileyeceğinden oldukça dikkatli davrandılar. Ancak bir taraftan da antlaşmaların kendilerini koruyan kısımlarına güvendiler; aktif bir şikâyet ve rahatsızlık sistemi oturtulmuştu. Sırplar bunu sürdürmelerine sürekli izin verileceği inancına sahip olmamakla birlikte, Türklerin sabır ve hoşgöründen yorgun düşecekleri; aşağılama ve küçük düşmekten rahatsız olacakları zaman harekete geçeceklerdi. Geri kalan kuvvetleri de alarma geçirerek savaş hazırlıklarının tüm çeşitlerini tamamlayacaklardı. Daha da fazlası, Türkler'de hiçbir zorlukla karşılaşmadan kazanacakları inancı oluşacaktı ve bu inanç da onlara Büyük Güçler'den kaçıp kurtulabilecekleri düşüncesini aşılayacaktı. Oysa ki *The Times*'a göre böyle bir sonuca ancak konu hakkında hiçbir bilgisi olmayan biri ulaşabilirdi; bu sonuç gerçekleşmiş olsaydı bu, Sırp Prensi ve ona tavsiye verenlerin sorumluluğundaki bir felaket olurdu. Geçmişteki işaretler böyle bir ihtimalin dahi Türklerin aklına gelmesini istemedi. Zaten bu ihtimal mevcut

koşullar için ancak *baştan çıkarıcı bir rüşvet* olabilirdi. Bu nedenle Sırp istilası uzun dönemde başarılı olacak gibiydi. Gündemdeki konuyu tartışanlar 1830'a kadar giden bir antlaşmayı da hatırlayacaklardı. Bu antlaşma Türklerin Sırp topraklarından çekileceğini bildirildi ve Sırlar tarafından basılmadığından ölü bir antlaşma olarak kaldı.

4 Eylül 1862 tarihinde yapılan antlaşmada ise Türklerin Belgrad'tan çıkması gerektiği yazılarak Sırbistan merkezinde bulunan iki Türk kalesinin de yıkılacağı söylendi. Bu iki madde Sırp Hükümeti'nin Bab-ı Âli karşısındaki şikâyetlerini yapılandırmadı. Askeri bir komisyon atandı. Amaç Türk nüfusunun çekilmesini sağlamak ve çekilenlerin evlerini de imha etmektir. Ancak Türkler eski antlaşmaya geri çekilmiş, sadece küçük bir kısım Türk nüfusunun buradan çekilmesine razı olmuşlardı. Konuyla ilgili "Sırp Meselesi" başlıklı makale meselenin bugüne kadar uzanmasının da sebebini buna bağlamıştır.

Öte yandan bu sırada Fransızların Süveyş Kanalı konusundaki eylemleri en olağandışı olanlarındandı. Fransız temsilcisi Bab-ı Âli'nin notasına cevap dahi yazmadı. Zaten geçerli sebepler üzerinden tatmin edici bir cevabın verilmesi de zordu. Bu nedenle Fransız Hükümeti bir cevap vereceğini vaat etmekten de kaçındı. Türklerin korkuları ve endişeleri üzerinden sözlü tehditler ve sistematik bir sindirme hareketi yapıldı. Gazeteye göre Türkler diğer garantör güçlerden herhangi bir destek görmediklerinden sorunların üstesinden gelmek daha zor bir hal aldı (*The Times* gazetesi, *Sırp Meselesi*, 13 Temmuz 1863, Pazartesi). *The Times* gazetesi Süveyş Kanalı konusuna ayrıca değindi ve meselenin bugünkü halinin oluşum sürecini anlattı. Buna göre, Mısır Naibi ve Dış İşleri Bakanı olan Nubar Paşa'nın⁴⁹, Süveyş Kanalı hakkında beklenen cevaplarla birlikte birkaç gün içinde İstanbul'a gelmesi beklenmekteydi. Bu konu hakkındaki sorular şu ya da bu yönüyle çok fazla tartışılmıştı ve mesele halen havadaydı. Konuya dair tek resmi belge Bab-ı Âli tarafından doğrudan Londra ve Paris'teki büyükelçiliklere gönderildi. Gönderilen belgede İngiliz ve Fransız Hükümetleri'nin cevapları vardı. İngiltere'nin görüşünün ne olacağını kestirmek zor değildi ancak aynı şeyi Fransız Hükümeti için söylemek kolay değildi. Söz konusu belgede göze çarpan

⁴⁹ Mısır'ın ilk başbakanı. Ermeni kökenli bir siyaset adamı.

ölçülülük ileride beklenenlerin doğasında vardı ve hiç şüphe yoktur ki, bu noktada Fransız Hükümeti biraz daha fazla zorda kalacaktı. Ayrıca bu konunun aciliyet eğilimi vardı. Bu aciliyet zorlaması konunun yalnızca Türk Hükümeti ile ilgili politik düşüncelerden değil, aynı zamanda tüm insanlığın çıkarlarından gelmekteydi; insanlar zor kullanarak kanalın inşasında istihdam edilmişlerdi. Aynı yazıda Türklerin bu argümanı fark etmek konusunda başarılı olduğundan bahsedilmekteydi. Çalışanlar da özgür gözlere sahip ve önyargıları olmayan insanlardan bir iyilik koparmaya odaklandılar. Ardından, tanınmayan bir ayrıcalığın revizyonunu teklif ettiler. Böylece Bab-ı Âli'nin öncelik hakkını tehdit etmiş oldular. Ayrıca bölgenin sulamaya çok müsait olduğunu ve yeni su kanallarıyla bunun başarılabilirliğini; böylece işsizliğin azalacağını ve özel bir anlaşma ile kanalın tarafsızlığının sağlanacağını belirttiler. *The Times*'a göre bu itirazlar ortaklık açısından reddedilmeliydi ancak Bab-ı Âli *savurgan bir cömertlikle* dokunulmazlık vermeyi teklif etti; kendisini bu şekilde garanti altına almayı amaçladı. Yine aynı sebepten, Mısır naipliği ile birleşmeyi istedi.

The Times'ın "Süveyş Kanalı" başlıklı aynı makalesinde ortaklığın ticaret sisteminin işletilmesinden ne kadar daha muaf tutulacağı başka bir mesele olarak ele alınmıştır. Yasal anlamda ticarete başlansa bile daha fazla anaparanın elden çıkması ve aynı zamanda karlı girişimlerin riske atılması da bu meselenin dikkate alınması gereken farklı boyutlarındandı. Ayrıcalık fikri de yeterince akla uygun değildi. Gazete Türkiye'nin haksız isteklerinin eksiltilmesine rıza göstereceğini düşünmekteydi. Bu konu özel kurullarda ele alındı. Hatta Divan, bu konuyu enine boyuna tartışmak üzere toplantıya çağırıldı. Divan oybirliğiyle ayrıcalığın doğrulanması hakkını kendine sakladı ve girişimlerin mevcut prensiplerle uygulamaya konmasında direndi (*The Times* gazetesi, *Süveyş Kanalı*, *İstanbul*, 25 Mayıs, 04 Haziran 1863, Perşembe).

The Times gazetesi Bab-ı Âli ve Suriye ilişkilerinde de değinmiştir. habere göre bir süre öncesine kadar Suriye ile ilgili devlet işleri Bab-ı Âli açısından tatmin edici boyutlarda değildi. Bu durum Lübnan Hükümeti'ne bağlanabilecek bir kusurdan çok işlerin zorluğu ile ilgiliydi. Yönetici Davud Paşa, içinde bulunduğu zor durum karşısında antlaşmaların da hükümlerini dikkate alarak kayda değer

bir çaba sarf etti. Buna rağmen işler kesinlikle istenilen şekilde yürümedi. Suriye'ye atanabilecek birçok yönetici adayı vardı ancak bu çekici adayların düşünceleri bir süre sonra bir kenara koyulacaktı; böylece mevcut yöneticiler rahatsız edilmeyeceklerdi. Zaman zaman rahat olmayan yerleşimciler ve yönetim arasında herhangi bir galibi olmayan tartışmalar yaşandı. Bazı itaatsiz şeyhler hükümetin başına ciddi işler açtılar ve yağma suçu işledikten sonra kendi dağlarının ulaşılması zor yerlerine göç ettiler. Ancak önemle belirtilmeliydi ki, bu tip olayların sıklıkla abartılarak anlatıldığı olmuştur. Söz konusu olaylar Suriye'de yıllarca yaşanmıştı, sadece şimdilerde daha fazla dikkat çekmekteydi çünkü vilayetin yaşadığı son trajik olaylar kamuoyu güvenini sarsmıştı. Doğal olarak, genel bir provokasyon alarmı verildi; gazete verilen alarmın da bazen yozlaşarak paniğe dönüştüğü fikrindedir (*The Times* gazetesi, 16 Kasım 1863, Pazartesi).

Osmanlı İmparatorluğu'nu Tanzimat Dönemi'nde içinde bulunduğu karışıklıkları isyanlardan yola çıkarak genele yayıp değerlendiren *The Times* gazetesi, Bab-ı Âli'nin Süveyş Kanalı ve Suriye ile ilgili tutumuna kısaca değindikten sonra en fazla üzerinde durmaya değer bulduğu Sırbistan, Eflak ve Boğdan isyanlarının detaylarını irdelemeye; bu sırada yaşanan olayları da tarafsız bir gözle aktarmaya devam etmiştir. Buna göre, mevcut durum ve muhalefetler Sırbistan Prensi'nin kendi önlemlerini almasına engel olmaktaydı. *The Times* Büyük Güçlerin duruma müdahale etme vaktinin çok uzakmış gibi görünmediğini yazmıştır. Ayrıca kafası karışmış vilayetlerin kendi aralarında ittifak kuramamalarının Büyük Güçlerin ilgisini çekmesini de üzüntüyle karşılamıştır. Gazeteye göre ülkedeki kamuoyu güveni tamamen sona erdi. Sonuç olarak bu güvensizlikten ticari çıkarlar da olumsuz etkilendi; yollar, demiryolları ve diğer kamu malları işlerliğini yitirdi. Prens tüm zamanını askerlerle oyalanmaya vakfetti. Askeri kamplar düzenlendi ve muhtemelen askerleri başka bir istila karşısında eğitmekle meşgul oldu.

The Times'ın gözlemlerine göre üretilen her malda Fransız çılgınlığı göze çarpıyordu. Gazete aynı yazıda bunun sonuçlarını gülün bulduğunu açıklamıştır. Toplum, Fransız toplumunun bir imitasyonu haline geldi. Bu şekilde ülkenin enerjisi ve kaynakları boşa harcandı. Prens ve yandaşları, ordu ve

imparatorluk rüyalarına dalmışken Avrupa, Transilvanya'daki⁵⁰ zirai ve ticari amaçlarını gerçekleştirmekteydi. *The Times* bunun sonuçlarının ciddi bir felaket olacağı konusunda uyarıda bulunmuştur.

Yine aynı makalede insanların ülkedeki askeri despotizmden yüksek sesle şikâyet etmekte oldukları, hükümetin sebep olduğu korkuya rağmen yöneticilerin kişisel istekleri doğrultusunda hareket ettikleri, halkın çıkarlarını düşünmedikleri söylemektedir. Prens'in danışmanı olan Garaschanin'in⁵¹ bu tarz düşünceleri güçlendirildiğinde şüphelenildi. *The Times*'ın aldığı son duyumlar böyle bir durumun olabilirliğine işaret etti. Danışman, Prens ile aynı kaderi paylaşacağını bildiğinden, yaptığı manevralar ile kendisini tanımlıyor olmalıydı (*The Times* gazetesi, 20 Ekim 1863, Salı).

“Karadeniz’de Rus Silahlanması” konulu bir mektup *The Times* gazetesinde yayınlandığından beri kayda değer bir ilgi yarattı. Yayınlanan mektupta, Paris Antlaşması’nın Rusya’nın Karadeniz’de kaç tane gemi barındırabileceğine dair maddesine de atıfta bulunularak gemilerin isimleri, gücü ve donanımları hakkında bilgi verildi. Görünüşe göre üstü kapalı söylem Dış İşleri ofisinde kaybolup gitmedi. Ayrıca Karadeniz’de demir zırhlı gemilerin varlığına dair dedikodular ortada dolaşmaktaydı.

Söz konusu mektuba göre konu silahlanma olduğunda Bab-ı Âli, Eflak- Boğdan ve Sırp vilayetleri arasındaki ilişkiler her geçen gün daha düşmanca bir hal aldı. Antlaşmaların karşı çıkışlarına ve Paris Antlaşması’nın durumun aciliyeti hakkında yarattığı olumlu yaklaşıma rağmen Prensler duruma kayıtsız kalarak Büyük Güçler ile birlikte Türkiye’nin de teklif ettiği silahlanmayı azaltma ilkesi karşısında daha fazla silahlanma yolunu seçmişlerdi. Buna rağmen farklı görüşler de mevcuttu. Silahlanma ülkeleri uçurumun kenarına getirmekteydi. Sırbistan’a gelince mesele tümüyle farklı bir hal aldı. Romenler ve Sırp kadar birbirinden farklı iki insan topluluğunu bir arada düşünmek imkânsızdı. Bu insanlar güç ya da ehli keyif bir serüven peşinde değillerdi. Bu yüzden daha fazla

⁵⁰ Bugünkü Romanya ve Macaristan topraklarında kurulmuş tarihi bir ülke.

⁵¹ Dönemin Sırbistan Dışişleri Bakanı.

endişeyle karşılanmışlardı. Gazetenin henüz aldığı bilgilere göre farklı güçlerin partilerini ve Paris Antlaşması'nı konu alan bir memoranduma gidilecekti. Söz konusu memorandumda kanunsuz manevralarla, Paris Antlaşması'na karşı çıkan güçlü ruha ve tüm bunlara bir son vermeye vurgu yapılacaktı. Bu bildirimde ağırlık vermenin görünürdeki niyetine dayanan Türk ordusu Vidin'e taşınacaktı (*The Times* gazetesi, 24 Kasım 1863, Perşembe).

1864 yılının ilk günlerinden itibaren isyanlar etkilerini artırarak evrilmeye devam etti. *The Times* gazetesi isyanların son durumlarını yıl boyunca değerlendirmeyi sürdürmüştür. 22 Ocak'ta İstanbul'dan gazeteye gönderilen bir habere göre, Eflak ve Boğdan Prensi'nin kilise mallarına usulsüz el koyulması hakkında Sadrazam tarafından yapılan protestoya henüz resmi bir yanıt gelmediği bildirildi. Ancak gizli bağlantıların ulaştığı bilgilere göre cevabın ne olacağı konusunda hiç şüphe yoktu. Prens yürüttüğü idare çizgisi konusunda doğrulanmış ve güçlendirilmişti. *The Times*'a göre sorulan sorunun konusu her ne olursa olsun kaçırılmaması gereken bir nokta vardı: "Tuna eyaletlerinde müthiş bir askeri toplanma söz konusuydu. Bu toplanma hareketinin kısmen kendisine yönelik olduğunu *hayal eden* Avusturya rahatsız oldu ve bu yüzden yaşanan zorluktaki hedefi, toplanan birlikleri kendi birliklerini ya da Türklerin birliklerini kullanarak provoke etmekte." Gazete Avusturya'nın bu yolla sınırlarını rahatlatacağını düşünmektedir. Bu sırada Türkler de kendi birliklerini tehdit edici şekilde hareket ettirmekteydiler ancak bunu yapmaya zorlanmadıkça olağanüstü bir eyleme girişecek gibi görünmemektedirlerdi (*The Times* gazetesi, 02 Şubat 1864, Salı).

O sıralarda birleşik eyaletlerde hüküm süren Alexander John, kendi derebeyliğini ziyaret için başkentten ayrıldı. Diğer taraftan, kendi rolünü soğukkanlılıkla oynayan bir aktör olan bu Prens'in varlığı ilişkilerin ve tartışmaların dozunu yükseltecekti. *The Times*'a göre prensin zekâsıyla, kesinleşmiş önemsiz detaylara boyun eğme gibi görünerek, genelde sorgulamadan kabul edip kendi isteklerini bu yolla gerçekleştirmesi muhtemeldi. Tüm olaylarda kendi darbelerinin ne kadar başarılı olduğunu bağırarak Prens yandaşları, diğer muhtemel olaylara dair tahmin yürütmekte belirgin bir rol oynayacaklardı. Prens ise, takipçilerini katı sesiyle etkilemeyi sürdürecekti.

Konu ile ilgili makaleye göre Prens'in Sultan'a karşı sergilediği tavrın tam anlamıyla *nabza göre şerbet vermek* olduğunu söylemek haklı bir benzetmeydi. Doğrusu, Prens kendisini bir anda aslanın mağarasında buldu ve hiç şüphesiz burasının patavatsız şakaların ve sadakatsiz düşüncelerin yeri olmadığını farkına vardı. Sultan'ın münasebetsizliğe tahammül edemeyen bir doğası vardı. Bu yüzden Prens, biat etmiş rolünü mükemmel oynadı. Bağlılık sözleri, Sultan'ın ve beş milyon kişilik tebaasının saygısını kazandı ve üzerlerinde iyi bir etki bıraktı. Niyeti Sultan'ı zayıf noktasından vurmaktı ve amacının Sultan adına bir Romen alayı kurmak olduğunu söylediğinde de bunu başardı.

Prens bir grup sinirli rahiple karşılaşarak Kilise ile hesaplaşmak zorunda kaldığında sessizliğini ve kabullenişini bozmadı. Böylece kendi Kiliseleri'ne yapılan yanlışları unutan Hristiyanlar “yanlış yapanları” affettiler. Artık sıra yapılan darbeyi yasal hale getirmekteydi. Bunun için Anayasa değiştirildi. Bu tür küçük diplomatik cin fikirlilikler oldukça makul karşılandı. Ayrıca Prens'in kendi halkı üzerindeki etkisi de büyüktü. Gazetenin yorumu tiranlık demokrasisine karşı en ufak bir direniş gayretinin onları halsiz düşüreceği ve güçsüz kılacağı yönündedir: bu onların kaderiydi (*The Times* gazetesi, 07 Temmuz 1864, Perşembe).

Osmanlı İmparatorluğu'na dair olaylara genellikle şüpheli ve endişeli yaklaşan *The Times* Türkiye'nin son on yıldır durumunu etkileyen olaylara baktığında şu an şahit olunduğu kadar sakin başka bir an olmadığı görmüştür. Konu ile ilgili habere göre Osmanlı yönetimi karşısındaki tehdit edici ayaklanmalar ve gizli anlaşmalara dair karanlık ve mutlak dedikodular şu sıralar uzaklaşmış gibiydi. Rusya'nın Osmanlı çözülmesi için el altından aldığı önlemler şeklen güvenilir ve ileriye dönük, daha arkadaşça bir politika halini aldı.

The Times'a göre Eflak ve Boğdan'da son zamanlarda gerçekleşen olaylar zayıflamış olmasına rağmen Bab-ı Âli içindeki vilayetlerle bağlantı kurabildi; bu da imparatorluğun bütünlüğü açısından ani bir tehlike arz etti. Prens de kazandıklarını riske atmadı ve kartlarını kötü oynamadı.

Sırbistan'ın uzun zamandır beklemede olan ve Belgrad'ın bombardımana tutulması sonucu ortaya çıkan hasar tazminatı meselesi yerleşme noktasındaydı; Sırbistan'ın zarara dair kanıtı olmasa da arkasında Rus desteği vardı (*The Times* gazetesi, 14 Eylül 1864, Çarşamba).

The Times sonraki günlerde yaptığı haberlerde de konu ile ilgili değerlendirmelerini sürdürmüştür. Buna göre çok değil birkaç yıl önce Bab-ı Âli'nin otoritesine karşı çıkan bir Prens kendisini ölüm cezasına çarptırılmış olarak bulabilirdi. Ancak yönettikleri arasındaki prestiji onun kolay bir yem olmasını engellerdi. Türkiye'de bugünlerde yaşanıp görülen manzara ise hükümdar ile boyunduruğundaki ülke arasındaki ilişkilerin değişimiydi

Daha önce Bab-ı Âli politikalarını sistematik olarak engelleyen bir Prens'in Türk başkentine varışına ve mutlak küçümseyiş dolu davranışlarına şahitlik edilmedi. Özgürlüğünü tamamen ilan etmesine ve sembolik boyunduruğunu silkeleyip başından atmasına çok az bir zaman kala Prens yaptığı tüm antlaşmaları Bab-ı Âli'ye açık bir düşmanlıkla ihlal etti. Ordusunu güçlendirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm müttefiklerine ve komşularına karşı gelişen tüm devrim hareketlerini destekledi.

Prens, görünürde güvenilir bir adam olarak karşılandı, onurlandırıldı ve kendisine *sefa getiren bir misafir gibi* davranıldı. Prens'in gerginliği yalnızca kişisel değildi; oradaki halkların yaşayış koşulları ile de ilgiliydi. İstekler Kırım Savaşı'ndan sonra şekillendirildi. Oysa burası söz konusu istekleri tartışmak için uygun yer değildi. Ancak tahkikatlar ve tahkikatlar sonucu bu süreci izleyen zorluklar Paris'te bir konferansın toplanmasına vesile oldu. Ancak gazeteye göre bu kurultayın ruhu tamamen göz ardı edildi. Tek bir gücün yönlendirmesi olayların gidişatını değiştirmeye yetti. Kanunsuz manevralara açıkça destek verildi. Bu geleneksel bir davranıştı ve *diplomatik adab-ı muaşeret*te bir yükümlülüktü. İngiltere, Avusturya ve Rusya'nın temsilcileri Fransa'ya karşı tavır almışlardı. Oysa İngiltere- Fransa arasında bir antlaşma olacağı ön görüldü. Bu tür diplomatik çekişmeleri belki de dillendirmeye değmezdi çünkü bunun mevcut politik durum için bir önemi yoktu.

Prens'in pek yakın bir zamanda bağımsızlığını tamamen ilan edeceğine ve Avrupa politikasında önemli bir yer edineceğine şüphe yoktu (*The Times* gazetesi, 23 Haziran 1864, Perşembe).

Tanzimat Dönemi'nin en fırtınalı dönemi 1871-1876 yılları arasındaki zaman dilimiydi. Bu bunalım dönemi genel olarak çağdaşlaşma sorununu kapsamaktaydı (Berkes 2002: 309).

Aslında bu dönemin yaşanacağına dair ilk işaretler 1865 yılında *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'nin kurulmasıyla verildi. Cemiyetin amacı mutlak monarşi yerine anayasal bir monarşi kurmaktı. Böylece yeni monarkın yetkisi halkın temsilcilerinden oluşan bir parlamento ile sınırlandırılmış olacaktı. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde amaçlarına yönelik rahat hareket edemeyeceklerini anlayan Yeni Osmanlılar, 1867 yılında Fransa'ya gittiler. Burada "Jön Türkler" adı altında çalışmalarını sürdürdüler. 1876 yılında ilan edilen meşrutiyette bu cemiyetin etkisi büyük oldu. Mithad Paşa ve arkadaşlarının çabalarıyla II. Abdülhamid (1876-1909) Meşrutiyet'i ilan etti. (Sander 2006: 317).

İlk Osmanlı Anayasası'nın ilanı ile ilk Osmanlı Meclisi'nin toplanmasını sağlayan I. Meşrutiyet'in ömrü çok uzun olmadı. Yeni Osmanlılar ile II. Abdülhamid'in arası kısa sürede açıldı. Sultan Mithad Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırdı; *Namık Kemal*, *Ziya Paşa*, *Ali Suavi* gibi yazar ve düşünürleri ise sürgüne gönderdi. Bu sırada, Meclis'te çetin tartışmalara neden olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdi. Bunun üzerine II. Abdülhamid 1878 yılının Şubat ayında, ortamın Meclis tartışmalarına elverişli olmadığını gerekçe göstererek Meclis'i kapattı. Böylece I. Meşrutiyet Dönemi de sona erdi. Sultan'ın bu tutumu İngiliz liberallerinin seslerinin daha fazla çıkmasına neden olacaktı (Ülman, 1972, s.112).

Bağımsız bir İslam ülkesindeki İlk Batılı Anayasa olarak anılan Kanun-i Esasi'nin doğduğu şartlar ve çağdaşlaşma tarihi açısından anlamı kabaca bu şekildedir. Anayasada simgelenen yenileşme hareketinin önerdiği vatandaşlık modeli, 19. yüzyılın gördüğü özgürlük paketleri arasında ön sıralardaydı (Adanır 2009: 61). Mebusların tecrübesizliğine ve eğitimlerinin yetersiz oluşuna rağmen, Mebusan

Meclisi Kanun-i Esasi'nin kendisine yüklediği görevi ciddiyetle yürüttü (*Türk Dünyası El Kitabı*, 1992, s. 500). Tanzimat zincirinin son halkası olan Kanun-i Esasi'ye, araştırmamızın temelini oluşturan *The Times* gazetesinin gözünden bakarak dönemin tüm detaylarıyla anlamlandırmak ve bu yolla değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır. Gazetede *Osmanlı Anayasası Gerçek Oldu!* başlığıyla duyurulan ilk Osmanlı Anayasası'nın ilan serüveni Şeyhülislam Kapısı'nda, yine Şeyhülislam başkanlığında toplanan bir danışma kurulunun uzun tartışmaları sonucunda, oybirliği ile bir temsilci meclisinin kurulacağı kararıyla başladı. Söz konusu proje tasarısının başına oybirliği ile Mithad Paşa geldi. *The Times*'a göre bu adam son altı aydır Milli Hareket'in önderi ve ruhu olmuştur.

Konu ile ilgili haber Mithad Paşa'nın fikirleri henüz bilinmez olduğundan Milli Meclis her vilayete dört temsilci yollayacağını doğrulamıştır. Son 24 yıldır vilayetlerin sayısına iki ya da üç tane daha vilayet eklendi ve bu eklemeler mevcut vilayetleri bölerek gerçekleştirildi; örneğin Bosna iki kısma ayrıldı. Sayıları 110'u geçen temsilciler Polis Bakanlığı tarafından yönetilecekti.

Söz konusu Meclis finansal konular üzerinde kontrol sağlayabilecek, bütçe için oy kullanabilecek, adaletin doğru olarak dağıtılmasını garanti altına alacak, mevcut yasaları tekrar gözden geçirip düzenleyebilecek ve yeni yasaları yürürlüğe koyabilecekti. Meclis yasama inisiyatifine sahip olacak ve Bakanlar da bu Meclis'e karşı sorumlu olacaklardı. Üyeler yaklaşık £30 aylık alacaklardı.

Kanun-i Esasi hakkındaki yorumlarını sürdüren *The Times* temsil sisteminin temelinde popüler özgürlükleri desteklemenin yanı sıra kişisel bir lider otoritesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu otorite de genel anlamda yeni Sultan'ın kendisine, V. Murad'a yakıştırıldı. Aynı makalede ayrıca bu noktada çok farklı ve belirleyici bir önlem konuyla ilgili hatt-ı hümayunda yerini aldı. Konsey, Hristiyanların Meclis'e kabul edilmeleri halinde olacakları ön gördü. Bu durumda Hristiyanlar her anlamda nisbi bir paylaşım talep edeceklerdi. Aynı hatt-ı hümayunda Müslümanlara sabırlı olmaları çağrısı yapıldı.

Kurulan Meclisin, savaş ve barış antlaşmaları, yabancı devletler, isyan eden vilayetler gibi konulara müdahale etme yetkisi asla yoktu. Ayrıca Şer'i hukuku ilgilendiren herhangi bir konuda yeni çözümler üretmeye girişilemezdi.

The Times gazetesinin yorumlarının temelinde anayasanın "Türkler için Türkiye" bayrağını direğe çekmek ve basit anlamda Hristiyanlara fethedilmiş bir ırk olarak adalet ve hoşgörü hissi uyandırmak için hazırlanmış olması vardı. Konuyla ilgili yazıya göre tüm diğer dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de gözlenen şey şuydu ki yazılı kanunun yanı sıra çeşitli takva ehli uygulamalar vardı. Bu uygulamalar zararsız ve kendi içlerinde övgüye değer olmalarına rağmen ibadethane sınırları içinde kalırlardı. Sıra bunları açık havada göstermeye geldiğinde Türkler saldırganlaşma eğiliminde olurlardı. Bu görüş bir örnekle desteklenmiştir: Beyoğlu'nun yarı Avrupalı kısmında yaşayan Deli Mustafa vurdumduymaz bir hayvan gibiydi. Sokaklarda *Cennet'ten Düşüş'ten önceki Âdem kılığında* yürümek onun adeta zevkiydi. Deli Mustafa, suratsız ve cıvıllı varlığıyla Kasımpaşa'nın varoşlarına ve diğer düşük gelirli komşulara iyilik yapardı. Ancak daha sonra bu fantezi, kendisini daha seçilmiş bir kabilede haczetmişti. Deli Mustafa daha birkaç gün önce büyükelçilerin eşleri ve zarif bayanlar alışveriş yapmak için dışarı çıkmışken aşağı yukarı volta atarken görüldü. Damarlarında kan gezinen her insanın bu manzarada içgüdüsel olarak hissedeceği şey *kamçılanmış, çok kaba, iğrenç bir hayvan gördüğünde* hissedeceği şeyle aynı şeydi. Bu Türklerin insanca olmayan davranışlarındandı. Gazeteye göre Türkiye bu şartlar altındayken diğer güçlerin ve İngiltere ile Rusya'nın katılacağı dostça bir konferansa katılması hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar açısından daha iyi olmayacaktı. Eğer doğru anlaşıldıysa Rusya'nın bu ricası İmparator Nicholas'ın günlerine geri dönmekten çok uzaktı. Eğer Ruslar söyledikleri şeylere inanıyorlar ve başkalarının da bunlara inanmasını umut ediyorlarsa, bu tamamen farklı bir meseleydi.

The Times aynı makalede Doğu Sorunu'nun Kanun-i Esasi'ye etkisini değerlendirmiştir. Buna göre düzenlenmesi planlanan konferansın dünya barışına iyi şeyler katacağı düşüncesi Doğu Sorunu söz konusu olunca bu düşünceden tamamen uzaklaşıldı. Bu tür toplantılar yalnızca tarafla gerçekten iyi

anlaşmaya niyetlilerse ve görüşme için makul bir esası kabul ediyorlarsa genel anlamda başarılı olabilirdi. İhtiyatsızlık ve sonradan akla gelen düşünceler varsa bu tür toplantılar meseleleri olabildiğinin en kötüsü haline getirirler, katılımcılar “aynı fikirde olmamama konusunda aynı fikirde” olurlardı.

Osmanlı monarşisine karşı olanların zor ve zahmetli görevlerinden nasıl temize çıkacaklarını görmek için bekliyorken, Mithad Paşa’nın çıkarları için çalıştığı kesim olası sonuçlar açısından cevap beklemesi arzu edilir bir durumdu.

Gazete, değerlendirmelerine basın durumunu da dâhil etmiştir. *The Times*’a göre ilk olarak İngiliz yazarların zorlukla farkında oldukları bir noktayı akılda tutmak gerekti. Türk basını kamuoyu oluşturma açısından kısıtlanmış durumdaydı. İstanbul’da en yaygın olarak Yunan, Ermeni ve Bulgar gazeteleri okunmaktaydı. Avrupalı okurlar ise aralarında *La Turquie*, *Stamboul*, *Courrier d’Orient*, *Phare de Bosphore*’nin de bulunduğu Fransız gazetelerini okumayı tercih ediyorlardı. İngilizce ve Fransızca olarak basılan *The Levant Herald* gazetesi Rus Büyükelçisi General Ignatieff’e karşı şiddetli bir atakta bulunduğu tarihten itibaren iki ay yayını durduruldu. Şimdi ise tüm bu gazeteler, Türkiye için yeni bir dönemin açıldığı şu sıralar şüpheli olayların anlatıldığı makalelerle doldu. Anayasal Hükümetin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda gelişen tüm olağanüstü şartlara dair ihtimaller hakkında spekülasyonlarda bulunulmaktaydı. Örneğin, geçen perşembeye ait *Stamboul* gazetesinde Suriyeli bir Hristiyan olan Khalil Ghanem bir söylev verdi. Söylediklerine göre Türkiye’de üç farklı ırk vardı. Bu ırklardan ilki esas Türkler ya da Osmanlılar (fetheden ırk), ikincisi doğuştan ya da devşirme usulüyle Müslüman olanlar (fethedilen ırk) ve birçoğu Asya vilayetlerinde yaşayan yerleşimcilerdi; bunların kayda değer bir kısmını Slavlar, Bulgarlar vb oluşturmaktaydı. Ayrıca bir de “diğerleri” vardı ve bunlar İslam diniyle fetihlerden sonra sarıp sarmalandılar. Geriye kalanlar ise Müslüman olmayanlardı: Yunanlar ve Latin Hristiyanlar, Amerikalılar ve Yahudiler gibi. Khalil Ghanem’in söylediğine göre Osmanlılar, yaklaşık 400 yıldır hükümeti tekellerine aldılar. Yazara göre Hristiyanlar dışındaki tüm gruplar arasındaki farklılıklar sona erdirilebilirdi. Sivil ve politik haklardaki haklar açısından en mükemmel eşitliğe de ulaşılabilirdi. Ancak Hristiyanlar ve diğer gayri Müslimler düşünülüğünde ise bu

tür noksan olmayan bir eşitliği konuşmak göz boyayıcı olacaktı. Eşitlik yalnızca göreceli olarak sağlanabilirdi. Bir Hristiyan olarak Khalil Ghanem'e göre, Hristiyanlar taleplerinin ve beklentilerinin yükselişi bertaraf edilmeliydi. *The Times* yarım bir anayasal somunun, Hristiyanlar için hiç ekmek bulamamaktan daha iyi olması gerektiğini düşünmekteydi. Gazetenin eğilimleri doğrultusunda gerçek şuydu ki vilayetlerdeki Hristiyanlar son derece perişan ve cahil durumdaydılar ve kendi mağduriyetlerinin dahi farkında değillerdi. Başkentte ise Hristiyanlar ise ticareti ellerinde bulundurmakla birlikte çıkarları Osmanlı İmparatorluğu'na daha sıkı bağlıydı. Herhangi bir iflas ya da yenilik girişimi kendilerine de zarar verecekti. Bu sebeple tutuculuk onları Türklerin kendilerinden bile daha Türk hale getirdi.

The Times'in bu şartlar altında, Müslümanların anayasaya kendilerine en uygun şekli vereceklerine dair şüphesi yoktu. Yayınlanan makaleler ise şu an için güçlü olan tarafın açıklamaları olarak zikredilmekten öteye geçemeyecekti. Yapılması gereken şey ise Mithad Paşa'ya kendi görüşlerini yansıtabileceği bir anayasa taslağı çizebilmesi için bir görev vermektir (*The Times* gazetesi, 21 Haziran 1876, Çarşamba).

Gazete genel anlamda Tanzimat Dönemi'ni editör yorumlarıyla geniş açıdan değerlendirmiştir. Bu yorumlara göre Osmanlı İmparatorluğu, düşüş tarihinde yaşadığı temel olaylardan olan dönüşüm süreçlerinden bir başkasına maruz kalmaktaydı. Fakat yalnızca aceleci peygamberler Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ndaki baskınlığının çok hızlı bir şekilde sona ereceğini öngörürdü. Meydana gelebilecek mutlak olayları tahmin etmek şu zaman zarfında güvenli olacaktı. Ancak yine de olayların ne zaman gerçekleşeceği net olarak isabet ettirilebilirdi. Fransız İhtilali'nin olay örgüsü bilinmekteydi. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun da öldüğünü görmek kolay olacaktı. Düşüş süreci bilimsel doğrulara dayandırılabilirdi. Hastalık yaşlılıktan dolayı tedavi edilemez durumdaydı Fakat geçmiş kehanetlerin tahrif edilmesi, çözülmenin hızlı mı yoksa

yavaş mı olacağı konusunda tereddüt yarattı. Bundan 150 yıl önce Büyük Peter⁵² Türk İmparatorluğu'nun istilacı bir ordunun ilk dokunuşuyla parçalara ayrılacağını düşündü ama savaşın kaderi onun söylediklerinin tersini çıkardı. Yunan Devrimi'nin sonunda imparatorluk yine yıkım arifesindeydi. Rusya 1820 yılında gücünü tümüyle kabul ettirdi ve Rusya durdurmasaydı Mehmet Ali Paşa şu anki sülaleyi kesinlikle tahttan indirecekti. Ancak yönetimde bir nesilden diğerine geçilmesiyle gerçekleşen değişiklik imparatorluğa yeni bir yaşama gücü vermiş olabilirdi. Bu yüzden tahmin yaparken Osmanlı İmparatorluğu ölüp diğer tarafa geçene kadar olabildiğince dikkatli olunmalıydı. Gazeteye göre bir dizi yeniliğe şahit olunmak üzereydi. Tarih kesin bir rehberdi; Osmanlı İmparatorluğu'nun uzuvlarının nasıl tek tek eksildiğini göstermekteydi. Daha da önemlisi bu, olmaması gereken kör tutkular sürecini çalışma fırsatı yarattı. Böylece yapay diplomasi reçeteleri ile ahlaki düşüş operasyonları bloke edilebilir ve gelgitlerin yönü de kontrol edilebilirdi. Eninde sonunda daha çok Mısır, daha çok Sırbistan ve belki de ikinci bir Yunanistan bile olacaktı. Bunlar gelecekte Avrupa barışını güçlendirecekti. Fakat bir andan sonra şiddet sadece öfkeden çıldırtacaktı. Ufak tefek isyanlardan biri bilindik Türk yöntemleriyle bastırılmadığı ya da imparatorluğu sallamadıkları sürece yayılmaya devam edecekti. İsyancılar komşu güçler tarafından cesaretlendirilmedikçe çaba gösteremezlerdi; vakit elverişli hale geldiğinde başarılı olacaklardı ve eninde sonunda tüm isyanlar bağımsızlıkla sonuçlanacaktı. Bu bazen kendisini bağımsız ilan eden bir paşa ile bazen idari bağımsızlık ilan eden bir Hristiyan vilayeti ile bazense başka bir krallık için bir araya gelen halkların birleşmesi olarak gösterecekti. Olaylar tarihin bu tanıdık bölümlerini tekrar etmekteydi. Aynı makalede aktarılan bir gözleme göre Sırbistan, Rusya otoritesi olmaksızın Türkiye'den tamamen bağımsız olamazdı. Hem Bosna'da hem de Bulgaristan'da müthiş bir değişim gerçekleşecekti. Aynı zamanda Yunanlar yeni haklar iddia etmekteydi. Hiç kimse bu kargaşanın sonunda ne olacağını göremiyordu. *The Times* bu büyük sarsıntıdan kaçınılmalıysa, Osmanlı otoritesi karşısında daha iyi bir bariyer vazifesi görebilecek küçük devletlerle ilaveler yapılabileceği yönünde

⁵² Deli Petro. Rusya'yı 7 Mayıs 1682'den ölümüne kadar yöneten Rus Çarı'dır. Rusya'yı Avrupa'nın ve dünyanın kaderinde söz sahibi devletleri arasına sokmayı başarmış, bu nedenle tarihte 'Büyük' sıfatıyla anılan ender hükümdarlardan biridir.

tavsiyelerde bulunmuştur. Hiç olmazsa İngiltere'nin ve Avrupa'nın çıkarları tehdit edici olmadığı sürece Bab-ı Âli'nin kötü yönetiminden doğal ve kaçınılmaz bir geçiş sürecini durdurmaya çalışmak faydasız olmaktan çok, her şeyi daha da kötü hale getirecekti.

The Times Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş ahlaki özellikleri araç haline getirmeye başlaması halinde çok uzun süre dayanamayacağına değinmiştir ve geçmişle o günü kıyaslamıştır. Aslında erken dönem Sultanları dönemlerinin ilk devlet adamları ve askerleriydi. Onlar fethettikleri yerlerdeki uyumsuz ırkları ve inançları yönetirken hayret verici bir yetenek sergilediler. Hiçbir zaman kendi dinlerinin yönetimlerine vekâlet etmesine izin vermediler. Sıradan egemenlikler tüm otoriteyi Osmanlı kabilesine vermiş olabilirlerdi ancak Sultanlar kendi ihtiyaçlarını Hristiyan tebaalarının çocuklarından sağladılar; onları daha gençken alıp asker, memur ve devlet adamı olmak üzere imparatorluk içinde eğittiler. Bu sebeple bu zorla alıkoyuş insanların bedenlerini her türlü ilişki bağından alıkoydu; hayatlarındaki her bir iyilik için Sultan'a bağımlı kıldı ve eğitilmiş olanlar bir kast haline gelene kadar diğerlerinden ayrı tutuldular. Fakat insan duygularının asli duygularına tecavüz eden bu sistem daha fazla dayanamadı ve düşüşe geçti.

Konuyla ilgili aynı yazıya göre barış ve güvenlik Türklerin Avrupa'ya getirdikleri barbarca erdemler için ölümcül nitelikteydi. Türkler tehlikenin uyarıcılığını hissetmeyi bıraktıklarında tehlike zamanlarında bile miskinlik ve nefsine düşkünlük çamuruna battılar. Türk mahkemelerinin tedavi edilemez çöküşleri yurttaşlıkla ilgili erdemlerin en önemlisini eksik bıraktıklarını Osmanlılara gösterdiler. Söz konusu eksik adalet içgüdüsyüdü. Üstelik Batı'nın sıkıştırılmış toplumlarına buna dair hiçbir özelliği göstermediler. Baskın ırk olarak diğerlerinin öz savunma yaklaşımını kullanarak ayrı yaşamaya zorladılar ve yurttaşlık erdemlerinden çok savaş şartlarını ekip biçtiler. Fakat diğer baskın ırklar farklı uyrukları asimile etme imkânını buldular. Böylece sıkıştırılmış bir toplum oluşmuştu. Buna rağmen Türkler, özellikle İstanbul'u aldıktan sonra Bulgarlar'dan, Ermeniler'den ve Yunanlar'dan çok daha ayrı oldular. Bu milletler ile bir birlik oluşturmak için tek bir adım bile atamadılar. Şimdi ise saf bir baskın

kökenden gelen çok az sayıda Türk vardı. Türk denildiğinde genellikle Müslüman Slavlar ve Bulgarlar kastedildi. Farklı ırklardan oluşan birliğin gerçek bariyerleri daima yönetici sınıfın dini oldu. Bu durum yöneticileri ilgisiz kıldı, onları orijinal reddedişlerine zincirledi ve genel anlamda ülkenin servetini ellerinde tutan ve Hristiyanların uğraştıkları zanaatlara karşı küçümseme oluşturdu.

Başka bir yerde başka bir ırk olarak yaşayan Müslümanlar ise fen bilimlerini, edebiyatı ve medeni hayatın zarafetini beslediler. Fakat Türkiye’de entelektüel gelişim ve onları Batı’dan ayıran ahlaki güç tamamen kurudu ve artık başka bir gezegendenmiş gibi bir halleri vardı. Türkler sağgörülü, akıllı, gözü pek Sultanlarını kaybettiler. Vatanseverliğin esaslarından olan askeri nitelikleri ve güçlü taşra niteliklerini yitirdiler. Diğer taraftan memurların sloganları *herkes kendisi içindir* oldu. İmparatorluğun her tarafının tehlikeye düşmesine izin verildi çünkü yüzlerce memurdan bir tanesi bile kamudaki tehlikenin milli bir tehlike olduğunu düşünemedi. Onlara göre Hristiyanlar ile bir güç birliği oluşturmaya değmezdi. *The Times* tüm imparatorluğun bal peteği şeklinde entrikalarla delik deşik olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Ruslar’ın Türkiye’ye zarar verebilmek için fazla bir şey yaptığını düşünmek gereksizdi. Zaten son 200 yıldır Türkler kendilerine verilebilecek bütün zararları vermekteydiler. Türkiye şimdi kendi ektiğini biçecekti. Osmanlı otoritesinin boşuna olduğunu kabul ettiği tüm reform projeleri dokunulmamış olarak kalacaktı. İnsanların ahlaki yönden harap oluşuyla Divan emri ile baş edilemezdi. Tüm bu gerçekler Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalara ayıran süreci açıklamaktaydı (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 26 Aralık 1876, Salı).

The Times, Londra’da bulunan editörün anayasa hakkındaki yorumlarını ayrıca yayınlamıştır. Buna göre yeni Türk Anayasası İngilizleri, Türklerin Batı milletleri ile en azından kısmen aynı seviyeye gelmek için niyetlendiğine inandırmış olmalıdır. Ancak yazarlar bu tür samimi bir inancın yükselmesini yeterince takdir edemediler.

Türkler Doğu'nun temsilci kurumları hakkında bildikleri azıcık şeyi de Fransızlardan öğrendiler. Fransız tarihinin en yüzeysel çalışması eğitilmiş Türklerin kâğıt üzerinde bir anayasa hazırlamasını mümkün kıldı.

“Senato, Milletler Meclisi, iktidarda bulunan partiye ait sorumluluklar, gizli oylama, Sulh Mahkemesinin bağımsızlığı” gibi terimler, kalemlerin ucuna despotizmin kaba savları olarak hazır halde geldi. Büyük boy bir soytarı külâhının birkaç sayfasında bir milleti yenilemek tatlı bir kolaylıktı. Fransızların kendileri bile sıklıkla korunması gereken haklar ve özgürlükleri kurmanın, bunları anayasal formlarla ayarlamakla aynı şey olduğunu düşünerek davrandılar.

Londra'daki editörün görüşleri bir anayasanın yalnızca sarıp sarmaladığı toplum için uygulanabilir durumda olabileceği yönündeydi. Bir ülkenin akıllı politik fanatizm ile çelindiye, büyük bir özenle dengelere oturtulmuş bir anayasa anarşiye giden kısa ve kolay yoldan yalnızca biraz daha iyi olabilirdi. O halde Türkiye kendisini bir dizi zorluklar kalabalığının içinde bulacaktı.

Gazeteye göre Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok insan için anayasanın anlamını kavramanın zor olacağı söylenebilirdi. Türkler'de “hükümet” demek Sultan'ın, sadrazamın, birkaç güçlü paşanın, birkaç askerin ya da İslami sınıfın yönetimi demekti. Otoritenin fikirleri katı şekilde kişiseldi. Meclisin ayrıntılı ve hassas mekanizmasını anlamak işte bu yüzden zor olacaktı. Meclis mekanizmasında muhalefet, yasamanın gerekli bir parçasıydı.

Mithad Paşa Hristiyanlara Müslümanlar kara eşit davranılacağına söz verdi fakat bu fikrin “ümme” için dinsizlik anlamına geleceğini biliyordu. Çoğunluk olan, reddeden fanatik Müslümanların Hristiyanların eşit haklar konusundaki talepleri karşısında nasıl davranacaklarını tahmin etmek kolaydı; gerçek bir inanan için bu davranış küfre girerdi.

The Times editörü Türk Meclisi'nde seçimler özgür şekilde yapıldığının farzedilmesini istemiştir ki bu varsayım Fransız temsilcilerin dudaklarında bir gülümseme yaratacaktı. Avrupa'dan olduğu kadar Asya ve Afrika'dan da temel alınabileceği gibi Muhammed ümmeti çok geniş bir çoğunluktu. Bu yüzden

Osmanlı İmparatorluğu'nu tahrip eden baş şeytan, barış zamanında bile dini bir düşmanlık uyandıracaktı; içerisinde bastırılmış bir sivil savaş barındıracaktı ve vatanseverliğin yerini almak üzere dini bir tarikatın ilgisini uyandıracaktı.

The Times Müslüman üyelerin Hristiyanlara kendileri ile eşit davranılması konusunda ısrarcı olurlarsa bir aydınlanma ve fedakârlık mucizesi olacağını düşünmekteydi. Bu şekilde yalnızca kendilerine dair ön yargıları kırmakla kalmayacaklar, aynı zamanda ırkları da nefret edilen bir din hissi uyandırmayacaktı. Eğer kalıtsal düşmanlarının ellerine hukuki, sosyal, idari ve askeri eşitliğin silahlarını bırakırlarsa kendileri affolunacaktı. Müslüman adaleti açısından korkmak için iyi bir sebepleri vardı: eğer Hristiyanlar egemenlik sağlarsa Müslümanlar hoşnutsuz olacaklardı. İmparatorluğun en fazla can atan bölümü olan Avrupa Türkiyesi'nde Müslümanlar dinsel düşmanlarından sayıca çok üstündü ve halen üç ya da dört yüzyıl önce olduğu gibi ayırt edici bir çoğunluğa sahiplerdi. Bu noktada tehlike arz eden şey ise Hristiyanların herhangi bir silaha sahip olmalarına ve orduya kaydolmalarına karşı çıkmalarıydı.

Yeni Sadrazam bile Hristiyanları askeri kuvvetlere kabul etme konusunda tek bir söz söylemedi. Tüm bunlar Müslümanların adaletine, iyi niyetine ve cömertliğine bağlıydı. Fakat eğer Hristiyanların parlamasını sağlayacak bir şey yapılırsa fatura vilayetlerdeki Müslümanlara değil, Bab-ı Âli'nin kendisine kesilecekti.

Aynı yazıya göre Bab-ı Âli Batı'nın adalet fikirleri ile bağlantı kurdu ve bu sebeple Müslümanlara dair ön yargılar kısmen aşıldı. Mithad Paşa'nın kendisi değişimlerin bir göstergesiydi. Bu yüzden İslamiyet'in politik görüşlerine de aynı algı işlendi. Mithad Paşa; Ali ve Fuad Paşaların ayak izlerini takip etmekteydi. Eğer bu tip adamlar kendi isteklerini takip ederlerse, Türkiye için bir parlamentonun yapabileceğinden çok daha fazla özgürlükçü kanunlar düzenlenebilirdi.

Aslında Türkiye halen son derece barbardı ve iyi yönetimin aşağıdan değil tepeden gelmesini dürtüleyen dini düşmanlıklarla bölünmüştü. Ne mutlu ki Mithad Paşa anayasa ile birlikte Sultan'ın güçlerini kontrol edilebilir kıldı. Liberal dürtüler ise vekillerin kendi içlerinden gelecekti. Hayranlık uyandırıcı birçok

yönerge Türk Anayasası'na iliştilirdi. Eğer Mithad Paşa kanun gözünde Hristiyanları ve Müslümanları eşit hale getirmek için kendi nüfuzunu kullanırsa Türkiye'nin yetiştirdiği en müthiş reformcu olacaktı. Eğer dikkatini temel adaletin birkaç sıradan, yalın ve mükemmel şekilde anlaşılır talimatları üzerinde toplarsa, Batı'yı, simetrik bir anayasanın etkilemesini umduğundan çok daha fazla etkileyecekti. Daha sonra amaçlar sınırlamalıydı. Hedefi Türkiye'yi yenilemek değil, belirli vilayetlerdeki tehlikeli ve tolere edilemez kötü yönetimi durdurmak olmalıydı. Büyük parlamento deneylerini tasarlamaya vakit yoktu; Osmanlı İmparatorluğu kendisini mütevazı güvenlik önlemleri almaya odaklamalıydı. Eğer köylülerden toplanan haksız vergileri önleyebilecekse, Müslümanların yaptığı Hristiyan katliamlarını durdurabilecekse, Bab-ı Âli tarafından merhum bırakılan yerlerde adaleti sağlayabilecekse ve hükümeti Harem'in kaprislerinden kurtarabilecekse her şeyin gereği yerine getirilecekti. Büyükelçilerin Bulgaristan ve Bosna'da işleyen bir polis sistemi kurmasına izin verilirse, onlar da anayasanın en iyi bölümlerini uygulamaları için memnuniyetle zorlanacaklardı. Ancak devlet, her ne sebeple olursa olsun yabancı yetkililere Bulgaristan ya da Bosna'da görev vermeyi reddederse, işte o zaman Osmanlı İmparatorluğu'ndan tam bağımsızlık talep edilecekti. Ancak kayda değer zorluklar bu hak iddiasının yakasını bırakmayacaktı.

Eğer Türkiye bağımsız bir devletin sahip olduğu tüm haklara sahipse, konferansın varlığı adice bir aşağılama halini alacaktı ve Saffet Paşa⁵³ bir gasp konseyini idare etme konusunda hata yapacaktı. Fakat aslında *The Times*'a göre Türkiye, Büyük Güçlerin vesayeti altındaydı ve hastane koğuşlarında tutuluyordu. İnsanların gerçek çıkarları kendi haklarının ölçütüydü. Bu çıkarlar ise Avrupa'ninkilerden ayrılamazdı. Söylenenlere göre Mithad Paşa baskın sınıfın elindeki mutlak gücün elden çıkmasına izin vermektense her şeyi riske atacağını söyleyerek övünmekteydi. Bu tür bir tehdidin İngiliz halkını korkutmak için yapıldığı düşünülebilir fakat Türkler bundan önceki seferlerde İstanbul'dan gelen tehditlere aynı şiddetle cevap verildiğini hatırlayacaklardı. Mithad Paşa'dan daha

⁵³ II. Abdülhamit saltanatında 4 Haziran 1878 - 4 Aralık 1878 tarihleri arasında altı ay sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamı. Tanzimat döneminin en önemli simalarındandı. On yedi yaşında başladığı devlet memuriyeti boyunca birçok görevde bulundu. Kendisi dürüst ve değerli bir devlet adamı olarak tarihe geçti.

muktedir ve bağlayıcı bir adam olan Sultan Mahmud, Avrupalı güçler ile bir koalisyonla karşı karşıya geldiğinde bile halen Mithad Paşa'ninkilerden daha değerli olan tehditlerini yüksek sesle ifade etti. Navarin saldırısında dahi gözü korkmadı. Fakat daha sonra resmi anlamda geniş bir Osmanlı özgürlüğünün çevresinin sarıldığı Edirne Antlaşması'nı imzaladı. Ola ki Mithad Paşa, Sultan Mahmud kadar gözü kara olursa bu sefer çıkacak kriz tarif edilemeyecek ölçüde tehlikeli olacaktı. Mithad Paşa'nın kalbindeki reformlara açılabilir bir savaş ölümcül olacaktı ve konferansta amaçlanan hedefler ile değişiklikler kıyaslandığında önemsiz kalacaktı. Editör yazısına şu sözlerle son vermiştir: "Maalesef Mithad Paşa'nın her şeyi riske atmaktan korkması için sandığından çok daha fazla sebebi vardı" (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, Londra, 26 Aralık 1876, Salı).

The Times editör yorumlarının geniş yer kapladığı haberlerine diğer günlerde de devam etmiştir. Gazeteye göre mevcut endişeler göz önüne alındığında dedikoduların çıkması kaçınılmazdı. Bu dedikodulardan birisi de ülkenin *prematüre* olarak görülmesiydi. *Reuter's Agency*⁵⁴ tarafından İstanbul'dan gönderilen bir telgrafta Lord Salisbury'nin⁵⁵ Sultan'dan, Büyük Güçlerin tekliflerini kabul etmesini istediği bildirilmekteydi. Eğer Sultan bu şartları kabul etmeyi reddederse Lord Salisbury'e İstanbul'dan çıkması ve İngiliz donanmasına Türk sularını terk emrini vermesi söylendi. Konferansın olağan oturumları henüz başlamışken yaşanan bu tür bir gelişme alışılmışın dışında ve ani bir taraf değişmesi anlamına gelecekti. Editöre ulaşan başka bir dedikoduya göre ise, Lord Salisbury Sultan'a böyle bir mesajı hiç ulaştırmadı. Donanma yalnızca konakladığı limanın yılın bu vakitlerinde güvenli olmamasından dolayı oradan ayrılmaktaydı. Bu durum ihtimal dışı değildi ancak Sultan'la yapılan bir görüşme için söylenenlere göre Lord Salisbury Osmanlı İmparatorluğu'na Konferans'ta teklif edilen reform adaptasyonu için Büyük Güçlerin düşmanca olmayan bir tavırla ısrar ettiğini iletti. Bu planların reddedilmesi halinde büyükelçiler İstanbul'u terk edeceklerdi. Sultan'ın cevabı muhtemelen konferansın ikinci oturumunda

⁵⁴ Dünya çapında yayınladığı haber raporlarıyla tanınan İngiliz haber ajansı.

⁵⁵ Dönemin İngiltere Dış İşleri Bakanıdır. İngiltere'nin imparatorluk politikasında önemli bir role sahip oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi taraftarı oldu.

verilecekti. Bu arada yapılan konuşmalarda Mithad Paşa'nın sözlerinin net bir reddetme iması içermediği görüldü. *The Times* editörünün fikirleri Sultan'ın ilk mesajının tereddütlü olmasının olası olduğu yönündeydi. Habere göre ateşkesin süresi, vekillere daha fazla zaman vermek adına on beş gün uzatılabilirdi. Ancak yine de herhangi bir zamanda Türklerin ağzından bir söz çıkmalıydı. Mithad Paşa ile daha fazla iletişim içine girilmesi Lord Salisbury'e Bab-ı Âli'nin daha fazla tartışma olmaksızın nelere boyun eğeceğini ya da eğmeyeceğini gösterebilirdi. Sadrazam kabullenmenin gerekliliğini görmeliydi ve eğer konferansta meydan okumayı seçerse İngiltere'nin Türkiye'yi kendi kaderine bırakmayı ilan etme niyetini açıkça anlamalıydı. Türkiye'nin ana koruyucusundan gelecek olan böyle bir anons, editörün tabiriyle ülkenin *kendi tebaasındaki insanların bile fanatizmini karga gibi* öttürecekti. Sadrazam tüm olaylarda önemi hesaplanamayan bir kararı telaffuz etmeliydi. Krizin yakınlaşmasına paralel olarak Yunanistan'ın bağımsızlık arifesinde, Büyük Güçlerin Sultan Mahmud'dan talep ettikleri kolektif isteklere dek geri gidilmeliydi.

The Times'da yayınlanan makaleye göre II. Abdülhamid, şimdiye kadar kendi güçsüzlüğünün, eksikliğinin, yozlaşmasının ve suçlarının doğal bir sonucu olarak kendisini koruyan bir millet tarafından terk edildiğini gördüğünde durumu kabullenip baş eğiyor olabilirdi. Böyle bir karar Türkiye'yi tarif edilemez facialardan koruyabilirdi. Hristiyan nüfus kadar Müslümanlar için de yeni bir refah zamanı başlatabilirdi. Hatta Bab-ı Âli'yi yıkımdan koruyabilirdi. Fakat bunlardan hiçbiri büyük ve lütufkâr bir devrimden daha etkili olamazdı. Bir süredir Osmanlı İmparatorluğu'nun Hersek, Bosna ve Bulgaristan'daki otoritesi hemen hemen söndü. Bu vilayetler Hristiyan yöneticilerin kontrolüne verilebilirdi; yabancı bir kolluk gücü onlar tarafından komuta ediliyor olabilirdi. Yerel konseyler serbest seçimlerle belirlenebileceği gibi sıkıştırılmış Müslüman çoğunluk da Hristiyan üyelerin otoritesinde birleştirilebilirdi. Bunların hiçbiri komşu vilayetlerin kaybedilmesi örneğini içermezdi. Yeni bir can güvenliği ve kanun anlayışı, yeni bir saygı anlayışı ve aşırı vergilerden kurtuluş Rumeli ve Arnavutluk'taki halklar için bir hükümet standardı yükseltebilirdi. II. Abdülhamid, Konferans'ın hükümlerini kabul ederek Osmanlı kurumları içinde şimdiye dek yapılan en faydalı değişime katkıda bulunma mutluluğuna erişebilirdi. Aynı zamanda daha

fazla özgür olabilirdi çünkü gazetede hâkim olan görüşe göre Büyük Güçler Türk Anayasası'nda bulunan taahhütlerin yalnızca birkaçını zorla yaptırmanın peşindeydi.

Sir George Campbell'in bir mektubunda söylediği gibi Sultan, imparatorluğun yerel kurumlarının sorumluluğunu dağıtacağına söz verdi. Büyük Güçler bu sözün yerine getirilmesini talep etmekten fazlasını yapmadılar. Fakat karşılaştırma yapıldığında, eğer taleplerin kabul edilmesi önemli olsaydı aynı taleplerin reddedilmesinin de bir önemi olması gerekirdi. Türklerin kendileri bile Lord Salisbury İstanbul'dan çıkmış olsaydı Kırım Savaşı'na dair umutların ve olasılıkların da sonsuz dek sona ereceğini anlayabilirlerdi.

Konu ile ilgili makale yer alan editör yorumlarına göre bugüne kadar yaşanan her şey Türklerin, İngiltere'nin kendilerinden vazgeçmek için bir çaba harcamayacağına dair inançlarını cesaretlendirdi. Yurt içinde düşüncesizce yapılmış konuşmalar ve hemşerilerin küçük bir kısmının pervasız böbürlenmeleri Türk devlet adamlarını yanlış yöne sokmuş olabilirdi. Hâlbuki bu konuda kendilerine net uyarılar yapıldı. Fakat Lord Salisbury gelişi ile büyümlü bir değişim gerçekleşebilirdi. Kendisi, kişisel kıskançlıklarından sıyrılmış olarak görevinin asıl gereklerini yerine getirdi. General Ignatieff'in editörün deyişiyle *pireyi deve yapan oyununa* engel oldu ve böylece Türk vilayetlerinden bazılarını hazmedilemez zulümden kurtarıırken, Avrupa'nın da büyük bir savaşa girmesini önledi. General ile yaptığı görüşmelerde onun İngiliz yardımına dair umutlarını bertaraf etti. Lord Salisbury İngiltere'yi, Türkiye'yi kaderine terk etme fikrine zorlasaydı; Sultan ve bakanları, Paşalar oligarşisi ve fanatik Müslümanlar daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun başına hiç gelmemiş türde bir krizle karşılaşacaklarını görebilirlerdi.

The Times'a göre Rusya geri adım atmaktan çok uzaktı. Sırbistan, Bosna ve Karadağ'daki savaş yeniden fakat farklı bir şekilde başlayabilirdi. Lord Salisbury'nin zihninde "Slavları çok kıskananlar" olarak kalan Yunanlar, kendi krallıkları için gerekli parçalar olacağına inandıkları vilayetlerin ellerine kayıp gelmesi fırsatına güç bela ulaşabilirlerdi. Türkiye tüm Asya vilayetlerini düşmanlarının eline bırakıyor olabilirdi. Tüm bu tehlikelere rağmen hiç şüphesiz Türk askerleri alışkın oldukları yiğitlikle savaşmışlardı. Kendilerine özgü, garip

savaş fanatizmleri ile damarlarına basılabiliirdi ve Osmanlı bilinciyle savaşmaya başlayabilirlerdi. Bulgaristan'ın doğal savunmaları ve kaleleri en güçlü istila ordusunun yoluna bil heybetli engeller koyabilirdi. Bu noktada *The Times* bir sorgulamaya girişmiştir: "Fakat yarışmanın nasıl biteceğiyle ilgili kim kuşkuya düşerdi ki?" Editöre göre eğer mücadele başarısızlıkla veya felaketle bitseydi, Çar, en az İslamiyet kadar popüler olan fanatizmini öne sürerdi ve ordunun harareti ile Türklerle yapılması addedilen savaşı kaçınılmaz hale getirebilirdi. Rakip orduların dövüş kaliteleri konusunda Türkler açısından fazla bir değişiklik olmazdı. Aslında bu Türklerin hazırlanması gereken olağan bir saldırıydı.

The Times editörünün farklı bir bakış açısı ile yaptığı değerlendirmeye göre barış şartları zafer ile gelişti ve şartlar özellikle dini fanatizm tarafından emredildiğinde daha katı olma eğiliminde oldu. Türk bakanlar halen en sonunda Rusya'nın İngiltere ile çarpışacağını ve Bab-ı Âli'nin kurtarılacağını düşünerek, bu samimi inançtan dolayı rahatladılar. Fakat bu tür bir teori kolaylıkla hezeyanların en ölümcülü haline gelebilirdi. Bu ülkenin Türk topraklarının mutlak parçalarının korunacağı konusunda uyarılmaya ihtiyacı yoktu. Fakat Mithad Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut pozisyonunu korumanın farklı bir şey olduğunu anlamalıydılar. İngiltere'nin Türkiye'deki çıkarlarını korumasının birçok yolu vardı ve söz konusu yollardan bazıları İstanbul tarafından hoşnutsuzlukla karşılanabilirdi. Eğer Türk yöneticileri sakin bir şekilde barış ihtimallerini ve savaş kesinliklerini kilitleyeceklerse, bunun Osmanlı gururunu incitmesine rağmen kaçınılmaz bir hata olacağını göreceklerdi. *The Times* Osmanlı İmparatorluğu'nu sonun başlangıcı olabilecek konferansta da açıklandığı üzere, birleşmiş Avrupa talepleri için ilk vuruş ateşleneceği ve ne İngiltere'nin ne de başka bir gücün Osmanlı İmparatorluğu'nu zarardan korumak adına araya giremeyeceğini rahatlıkla temin etmiştir. Bu bağlamda mücadelenin henüz başlarında bile Rusya'dan daha güçlü düşmanlar ortaya çıkacaktı (*The Times* gazetesi, *Editör Yorumları*, 27 Aralık 1876, Çarşamba).

1871 yılında Ali Paşa'nın ölümü iktidar merkezinin değişimine yol açtı. Böylece önceki durumdan daha bunalımlı bir sürece girildi. Abdülaziz yönetimde ağırlığını daha fazla hissettirmekle kalmadı, aynı zamanda reformcuların düşmanı

Mahmud Nedim Paşa'yı da sadrazam yaptı. Böylelikle Tanzimat'ın kurduğu bürokratik sistem dağılarak yüksek kademe memurlar sürekli değiştirilerek bürokrasi hareket edemez hale getirildi.

Bunlardan başka merkez dışındaki bunalımlar ve aydın akımları mevcut karışıklığı artırdı. Genç Osmanlılar hareketinin yanı sıra Panislamist⁵⁶ akımlar da etkisini gösterdi. 1873-1875 yıllarında yaşanan tarım bunalımı ve ülkenin iflasına yol açacak olan dış borçlar ekonomiyi içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Ayrıca 1875 Hersek Ayaklanması ve bu tür bir ayaklanmanın Balkanların tamamına yayılma tehlikesi dış müdahale ve savaş tehlikesini beraberinde getirdi (Sander ,2006, s. 338-339).

The Times gazetesi Hersek Ayaklanması hakkındaki editör yorumlarına sayfalarında geniş yer vermiştir. Buna göre, Hersek'teki savaş son hızıyla devam etmekteydi ve gittiği yere kadar gidecekti. Bu sırada Bab-ı Âli kulağa hoş gelen vaatlerde bulunmaktaydı. Öşür vergisinde indirimle gidilecekti. Bu söz daha önce de verildi ancak tutululamadı. Ayrıca birçok yönetim reformu, daha fazla insanı merkez hükümete dâhil edebilmek adına yürürlüğe konacaktı. *The Journal de St Petersburg* olası reformlara şaşırtıcı şekilde hürmet göstermekle birlikte bunun gibi bazı değişimlerin olabileceğini düşündü. Birkaç gün önce sadrazamın görevinden alınmasının imparatorluğun her yanına önemli reformları yapma olanağı sağlayacağı görüşünü savundu. Eğer Rus devlet adamlarının Bab-ı Âli'ye dair olan iyi niyetler için mağlup olmuş heyecanı paylaşılmıyorsa; bu değişimlerin yararlı karakterine karşı duyulan inanç körlükten kaynaklanmayacaktı. Değişimlerin niteliği gerçekten mükemmel sayıldı ancak *The Times* üzülerek belirtmiştir ki güzel sözler vermek Türk yönetiminin son yirmi-otuz yıldır yaptığı olağan bir davranış haline gelmişti. Zaten reformlar konusunda İslami çoğunluğun öfkesi dindirilememişti. Özellikle Osmanlı yargı sisteminde bu durum kendisini göstermişti. İngiliz konsüllerinin Türk İmparatorluğu'na dair raporları da bunu desteklemiş, yüksek yargı Hristiyanlara kapanmıştı.

---

⁵⁶ 19. yüzyılda İslam liderleri tarafından ortaya atılan İslami birlik düşüncesi.

Gazetede yayınlanan habere göre o zamana dek en azından Bosna ve Hersek ile ilgili olarak bu suçlamalar doğru çıktı; Türk işlerini genel olarak reddetme eğilimi kendisini geniş bir güven duygusuyla gösterdi. Suçlamalara dair yargılar yalnızca *Philhellene*⁵⁷ kişilerden gelmedi. Vergilere dair problemler ise yalnızca Hristiyanlara ait değildi; Hükümet Hristiyan, Ermeni ya da Müslüman olup olmadığına bakmaksızın köylüyü soydu. Yine de zarar görenlerin büyük çoğunluğunu Hristiyan çiftçilerdi. Çünkü bu grup para eden bir sınıftı ve Müslümanlara nazaran daha iyi çalışan beyinleri vardı. Tabii ki Hristiyanlar yabancılar tarafından boşuna korundu. Çünkü yabancı konsüller Hristiyan davalarının görüldüğü her mahkemede hazır bulunamadı. Özellikle İngiliz Hristiyanlar bu konuda İstanbul'daki büyükelçiliklerine şikâyetler götürdüler. Yabancıların İstanbul'da gerekli kontrolü sağlama istekleri bizzat kendi raporları ve imparatorluk genelindeki yargının ihanetine uğrayarak başarısız oldu. Türk Devleti'nin hastalığını yok etmek için çok daha derin cerrahi süreçlere ihtiyaç vardı.

Aynı makalede Osmanlı Sultanlarının iki üç tanesinin az ya da çok reformcu olduğunun anlaşıldığı yazılmıştır. *The Times*'a göre parlamentoya sunulan raporlara da bakılırsa, bu seferki Sultan, İngiliz Büyükelçisini son yıllardakinden daha büyük gelişmeler yaşanacağına inandırdı. Uzun süre görevde kalan sadrazamlar oldu. Bir Osmanlı yöneticisi eğer ki kötüye kullanımlar karşısında bir bildirim yoksa görevini hemen hemen yerine getirdiğini düşünürdü.

Bazı zamanlar reformlara dair gayretler oryantal zihinlerin alışlageldik miskinliğine ve lakaytlığına ters düştü. Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa⁵⁸ 1860 yılındaki meşhur teftişini gerçekleştirdiğinde zimmete para geçirmeleri tenkit etti ve imparatorluğu tekrar canlandırma konusunda neredeyse öfkeli bir azimlilik gösterdi. Suçlu memurlar henüz onun suçlamalarından veya kınamalarından önce sarsılmaya başladılar.

⁵⁷ Yunan hayranı.

⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin son döneminde 4 kez sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamı. II. Abdülhamit saltanatında 25 Eylül 1885 - 4 Eylül 1891, 2 Ekim 1895 - 7 Kasım 1895 ve 5 Ağustos 1908 - 14 Şubat 1909 tarihleri arasında ve V. Mehmet Reşat saltanatında 29 Ekim 1912 - 23 Ocak 1913 tarihleri arasında toplam altı yıl dokuz ay yirmi gün sadrazamlık yaptı ve üst düzey bürokrasinin çeşitli kademelerinde görevlerde bulundu.

Gazetenin gözlemleri doğrultusunda Bab-ı Âli'nin Hristiyan haklarının Müslümanların sandıklarından çok daha fazla olduğunu öğrendiklerinde hayrete düştüğü görülmüştür. "Türkiye şartları hiç şüphesiz iyiye doğru değişim yönündedir" cümlesi, eğer Sultanlar, bakanlar ve paşaların hepsi birden uykuya dalsaydı gerçekleşebilirdi. Fakat resmi olarak zimmete geçirmeler salgın haldeydi ve mahkemeler çöküşteydi.

Hersek gibi vilayetlerde Müslüman toprak sahipleri, köylüyü, göz göre göre baskı altında tuttu. Bu sırada Fransız köylülerin aristokrasiye karşı baş kaldırışı, rahatsızlıkları artan Hristiyan köylüleri için bir umut ışığı oldu. Bab-ı Âli söz verdiği tüm vergi düzenlemelerini yapmış olsaydı bile yine de Hristiyanlar tatmin olmayacaklardı ve belirli sıkıntıları giderilmeyecekti; Hükümet de kısa zaman içinde daha fazla para almak amacıyla harekete geçecekti.

The Times'ın inanışına göre dürüstlük saltanatını sürmeye başladı ancak bu başlangıç önceden yarım düzine kez daha gerçekleşti ve baskıdan asla kurtulamadı. Sadrazamlar bu konuda kesinlikle azimli davrandılar ve eğer imparatorluk yanıyorken devletin güvenliği konusunda içtenlikle tedirginlik duymamış olsalardı reformlar hakikaten gerçekleştirilebilirdi. Fakat bir sadrazam gizemli kaprislere ve gizli vekâletlere ne kadar karşı koyabilirdi ki? Dürüst paşalar huzursuz bölgelere gönderilebilirdi ama bugüne kadar söz konusu paşaların görev yerleri şaşırtıcı bir serilikte kaydırılmıştı. Bunlardan ancak birkaç tanesi gittikleri vilayetlerde yoğun şekilde artan etkin karmaşaların yerel etkileri konusunda yol kat edebilmeye yetecek kadar uzun süre görev yerlerinde kalabildi.

Yargıdaki problemler sürdü ve küçük rütbeli memurların rüşvet alma alışkanlıkları huzursuzluğu devam ettirdi. Dünyanın en zor işlerinden bir tanesi de yağma ve çapulculuğu öğrenen bir devlet memurunu ahlaki boyuta geri döndürebilmektir. Tüm bu gerçekler Bab-ı Âli'den gelen yasa değişikliği sözlerine çok fazla önem vermeyi yasakladı (*The Times* gazetesi, 05 Ekim 1875, Salı).

The Times aynı yılın Ağustos ayında Balkanlar'daki isyanların giderek kötüleşen bir hal aldığını bildirmiştir. Gazete yeni yazı dizisinde durumun ayrıntılı bir

değerlendirmesini yapmıştır. Buna göre, Hersek'teki isyan her gün daha dehşetli ve aşılması zor bir haldeydi. İsyancılar iyi silahlanmış ve Bab-ı Âli'ye olabildiğince uzun süre karşılık verebilecek gibi görünmekteydi. Karadağ Prensi tebaasını dizginleyememiş ya da dizginlemek istememişti ve *eski bir düşmanı* karşısında da savaşmayacaktı. Dalmaçyalılar'ın sempatileri de silahlı kuvvetlerin Avusturya tarafından engellenmesini önleyecek kadar heyecan yarattı. Ancak *The Times* ortada ağır bir gerçek olduğuna vurgu yapmıştır: isyanlar Bosna'ya doğru yayıldı ve Hersek'te birbirine bağlandı. Oluşan ortak ırk, nüfusun büyük çoğunluğu için ortak bir din ve ortak bir tarih demekti.

The Times'a göre durumun aciliyeti Osmanlı İmparatorluğu için son derece vesveseli bir durumdu. Sultan'ın bakanları Avrupalı'yı insancıl olabileceklerine ikna etmeye çalışacağına, tüm güçlerini ve yeteneklerini isyanın bir vilayetten diğerine hızla sıçramasını önlemek için harcasalar daha iyi edeceklerdi.

Avusturya'nın tedirginliği ve Rusya'nın ihtiyatı hiçbir Türk bakanın yanlış anlaşılmadığına işaret etmekteydi. Eğer Türk ordusu Ömer Paşa'nın⁵⁹ benzer isyanlarda gösterdiği başarıyı ve yeteneği gösterebilirse, isyanlar mutlak bir vahamete dönüşmeden önce bastırılabilirdi. Ancak Türk otoriteleri, Girit İsyanı'nda yaptıkları gibi bu isyanda da oyalanmaya vakit harcamamalıydı. Hersek ve civarındaki vilayetler Türkiye'nin en kolay tahrik edilebilir bölgeleriydi. Başka hiçbir yerde Müslümanlık ve Hristiyanlık fanatizmi böylesine kor halini alamazdı. Bu durum isyanları besleyecekti ve hızla yayılmalarını sağlayacaktı. Çıkabilecek herhangi bir savaş Bulgaristan'ı bile ayrılmanın bir elementi haline getirecekti. Lord Palmerston'a göre, Türkiye Hristiyan nüfusunun parçalanmasından kendini koruyabilseydi tekrar refah ve güç kazanabilirdi. Hristiyanlar da ülkenin efendileri olurlar ve İstanbul'un mülkiyetini kazanabilirlerdi. Bu, problemin herkes için en iyi çözümü olurdu. *The Times*'a göre mevcut durum Lord Palmerston'un çözümlerinin yeterli olamayacağı kadar büyük zorluklarla kuşatıldı.

⁵⁹ Osmanlı Devleti serdar-ı askeri. 1828 yılında Avusturya'dan kaçarak Osmanlı Devleti'ne iltica etti ve Ömer Lütfi adını aldı. Yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı, veliahtlığı döneminde Sultan Abdülmecid'in hocası oldu. 1843 yılında Eflak ve Boğdan'a gönderildi. Sırasıyla Rumeli Müşiri, Arnavut ve Kürdistan ıslahatına memur, 1852'de de Rus savaşında Serdar-ı Ekrem olarak Başkumandanlığa getirildi. 1854'de Kırım başkomutanı oldu ve çeşitli başarılar kazandı.

Gazete Türk Hükümeti'nin, İngiltere'nin dış politikalarını etkileyebilecek güçte olduğu zamanları çoktan geride bıraktığını hatırlatır. Irkın doğasında olan kusurlar ve iman anlayışı, büyüyen borçlar, devlet memurlarındaki bozulmalar, aydınlanmış ve mutlak bir vatanseverlik isteği ile kendi hataları yüzünden düşüşe geçen vasi idaresindeki bir devlet olma gibi özellikler devletin öz gücünü saldırı ve savunma ile tüketmesine sebep oldu. Yunanlar hiç olmadıkları kadar aktif durumdalar ve Ruslar Kırım Savaşı'ndan bu yana İstanbul üzerinde daha fazla nüfuza sahipti. Slav ırkları büyüyen cereyana daha hızlı kapılma eğilimindeydi; bazıları Rusya'ya, bazıları Avusturya'ya, bazıları ise Sırbistan'a doğru kaymışlardı. Vilayetlerdeki isyancıların da seçimleri bu doğrultuda oldu. Bu yüzden birleşmiş bir Hristiyan Türkiye'sinin gelişen elementlerine bile boş umutlarla bakılmaktaydı. Türkiye tüm bu olanlara direniş gösterebilirdi ve sonuç savaş olurdu. Rusya ve Avusturya yeni devletin üzerinde otorite sağlamak için birbirlerine entrikalar çevirirdi ve her halükarda Hristiyan-Müslüman çatışması devam ederdi.

The Times Slavların 1850'ye kadar daha fazla bağımsızlığa sahip olmalarına rağmen artık Türk yönetimini sevmediklerini ve başlarından atmak istediklerini dile getirmiştir. Slavlar Hristiyan yardımlarıyla kısmen savunuldu. Fakat Müslüman kesim için Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaçları Hristiyan yardımlarına bel bağlayabilmeye müsaade edecek cinsten değildi.

Öte yandan Hristiyanlar daha yüksek mahkemelere delil sunmaktan neredeyse tamamen mahrum bırakıldılar. Eğer bir Hristiyanın Müslüman bir kimseyle maddi bir problemi varsa adalet, Hristiyan tarafın onu satın alabilecek gücü yoksa sağlanamadı. Fakir olan Hristiyan kesimin eli kolu bağlı durumdaydı ve hakları nadiren korunmaktaydı.

Gazetenin değerlendirmeleri köylünün öfkesinin dini tutkular yüzünden de büyüdüğü yönündedir. Yapılan yorumlara göre bu kesim, Müslüman komşularına çok daha derin nefret besledi çünkü Muhammed'in buradaki takipçileri Türk değildi, kendileri gibi Slav ırkındandı. Bu insanların mezheplerle ilgili keskin çizgileri her şeyden daha hassastı çünkü mezhepler dini bir çemberden öte bir

aile niteliği taşımaktaydı. Buna rağmen mağduriyetlerin kaynağı Müslüman nüfus değil, vilayetlerin yöneticileri ve vergi toplayanlardı. Vergi toplamakla görevli memurlar en kötüsü sayılırdı çünkü *sorumsuzlukları* çok daha fazlaydı. İngiliz raporlarına göre, vergi ödeyen köylünün sabrı çoktan tükendi. Bu durumda İngilizler isyanların bir sonraki evresinin bir facia olacağı düşünürken (çünkü isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına ve Avrupa'nın muhtemel bir savaşın içine girmesine sebep olabilecek güçtedir) insanların zalimlere karşı el kaldırmasına şaşırmamakla birlikte isyan ettikleri için onları suçlamadılar (*The Times* gazetesi, 19 Ağustos 1875, Perşembe).

İşte bu ortam içinde iktidara gelmiş olan Sultan II. Abdülhamid Han, Mithad Paşa'nın desteğiyle "şartlı" bir hükümdar olarak tahta çıktı (Berkes, 2002, s. 318).

Her şeyden önce, Sultan V. Murad yetersiz bir padişahı. Kabinenin karşı karşıya kaldığı büyük sorunların çözümünde etkisiz kaldı. Oysa V. Murad anayasanın doğmaya hazırlandığı dönemde reformcuların ümidi olmasına rağmen, hükümdarlığının ilk günlerinden itibaren devlet işlerinde etkin bir rol oynayamadı. Bunun temel sebebi padişahın kılıç kuşanma töreninin dahi ertelenmesine sebep olan bozuk ruh sağlığıydı. V. Murad, Abdülaziz döneminde yaşadığı tecrit hayatı, aşırı alkol tüketmesi, askerler tarafından aniden tahta çıkmak üzere götürülmesi ve Abdülaziz'in intiharı ile Çerkes Hasan⁶⁰ cinayetinin doğurduğu şoklar sebebiyle ruhsal bir çöküntüye uğramış olabilirdi.

V. Murad'ın iyileşmesini beklemek ve başka bir padişah aramak arasında kalan nazırlar seçimlerini ikinci seçenekten yana kullandılar. Özellikle Mithad Paşa'nın II. Abdülhamid ile yaptığı görüşmeler bu seçimde etkili oldu. Nihayet 28- 30 Ağustos'ta yapılan toplantılarla karara varıldı ve bir fetva ile V. Murad'ın deliliği doğrulandı. Böylece ülkenin içinde bulunduğu koşullar sebebiyle diplomatik baskılar ve abartılı duyguların egemen olduğu bir ortamda Osmanlı İmparatorluğu için anayasal süreç tam anlamıyla başladı. Anayasal süreçle

⁶⁰ Sultan Abdülaziz'in kayınbiraderi. Çerkes Hasan, Sultanın tahttan indirilmesinin intikamını almak için Hüseyin Avni Paşa'yı öldürdü.

evrimini tamamlayan Meşrutiyetçilik felsefesi tek bir yerde sentez edilmedi ve çok da derin değildi (Davison, 2005, s. 366, 375, 377).

Bu noktada *The Times* gazetesinin II. Abdülhamid'e bakışını içeren haberini incelemek yerinde olacaktır. Buna göre, II. Abdülhamid'in sultanlığa Osman'ın kutsal kılıcı ile resmen getirilmesi, Türkiye'nin bir adalet ve barış ülkesi olmak üzere olduğuna dair yeni bir sözdü. Bu zahmetli günlerde bir ritüel gerçekleşmeden diğeri tamamlanamıyordu ve sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun insanın kafasını karıştıran törenleri bitti. *The Times* gazetesi temsilcisi, bu törenlerin Müslüman olmayan bir kişinin asla izleyememesi kuralına rağmen töreni izleyebildi; bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya karşı azalmış baskısı göz önünde bulunduruldu.

The Times yayınladığı makalede ihtişam dolu çeşitli törenlerle ölümsüzlüğünü ve bütünlüğünü vurgulayan Osmanlı İmparatorluğu'nun artık ölümcül bir düşüşe geçtiğini açıkça duyurmuştur. Bab-ı Âli'nin elinde birbiriyle rekabet eden iki medeniyetin oyun fişleri vardı ve rakipleri bu fişleri her ne kadar bir araya getirmeye çalıştılsa da bunu başaramadılar.

Gazete konu ile ilgili yazısında askeri gücünün her ne kadar Batı ordularının silik bir kopyası olmaya çalıştıysa da aslında halen Asya özelliklerinden kopamadığını vurgulamıştır. Habere göre artık Sultan, değil savaş meydanlarında bir asker olmak, peygamber yolunu takip etmek; gerçekte ismen bile askeri herhangi bir faaliyette bulunamamaktaydı. Tahta geçen hatırı sayılır kişinin algısındaki Türk hâkimiyeti, ordunun ihtiyaçları dışında her şeyi ikinci plana attı. Bu algıya göre Saray karargâh⁶¹ demekti; Osmanlı İmparatorluğu'nun düzenli ordusu dünyanın en iyi ordusuydu ve bu orduyu daha da güçlendirmek için imparatorluk içindeki yabancı ama itaatkâr gayri Müslimlerden para olarak ödenen vergi yerine onların çocuklarını almak daha uygundu.

The Times Osmanlı yönetimi hakkındaki kötümser düşüncelerine rağmen kuruluş dönemindeki yöneticilere olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Buna göre ilk

⁶¹ Askeri terminolojide, silahlı kuvvetler ile ilişkili herhangi bir birlik ya da kurumun, kumandan ile yardımcı şube ve bölümlerinden oluşan, askeri emir-komuta zincirine tabi organize kuruluş.

Sultanlar Avrupa'da *yalnızca kamp kurduklarını* unutmadılar. Bu yüzden amaçları, kendi garnizonlarını korumak için imparatorluğun muhalif ırklarını boyun eğme pozisyonunda tutmaktan başka bir şey değildi.

The Times rüşvet, miskinlik ve nefsine düşkünlüğün çok güçlü olumsuz etkiler olmasına rağmen ordunun elindeki silahların işe yaramazlığın başarısızlıktaki en önemli etkenlerden biri olduğunu savunmuştur: "O zamanlardan beri Osman'ın kılıcı arkeolojik bir eserden fazlası değildi."

Gazetede sıkça dile getirilen görüşe göre Osmanlı İmparatorluğu kesin düşüşüne inanana kadar Avrupa'ya ve geri kalmışlık uyarılarına asla kulak asmadı. Daha sonra ise, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tahta geçiş ritüelleri Asya özelliklerine, Avrupa özelliklerini kattı. Dini gruplar bakanlarla yan yana töreni izler hale geldiler ve bir zamanlar Batı'da estirdikleri dini terörün yerini, törende hazır bulunan Hristiyan unsurlara kıskanç bakışlar aldı. Artık Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı Hristiyan devletlerin ellerindeydi. Türk ordusu geçmişte zor kullanarak zaferler kazanmıştı ancak Paşalar imparatorluk gücünün zor kullanarak empoze edilemeyeceğini anlamışlardı.

Aynı habere göre yapacak hiçbir şey kalmadıysa, zaman kazanmak için yapılacak şey Türkiye'nin Batı'ya asimile olmak için duyduğu hevesi ilan etmek en doğrusu olacaktı. İşte bu yüzden tahta geçişten sonra bir ferman çıkarıldı Bu fermana göre, Sultan, imparatorlukta tüm insanlara özgürlük sağlanmasını komuta edecekti; bu toplumda ve imparatorlukta sağlanması gereken barış ve adalet ortamı için zorunluydu. Ancak aynı emirname daha önce de birçok kez duyuldu. Bu tür sözler sarf etmek, otoriteyi ele alan insanlar için moda haline geldi. Abdülmecid İngiltere'ye ve Fransa'ya imparatorluğu parçalanmaktan kurtarma sözü için minnettarlığını sundu ve kendi yönetiminin bir adalet modeli olacağını bildirdi.

The Times Hristiyanların ve Müslümanların kanun gözünde eşit olduğuna dikkati çekmiştir. Aynı haberde belirtilenlere göre Abdülaziz bir zamanlar ateşli bir reformcuydu. V. Murad'ın tahta geçişi de aynı sözlerle süslendi ve Abdülhamid de aynı reform sözlerinin sinyallerini verdi. Türkiye'de yaşanan adalet milenyum

çökmek üzereydi ancak “taşmalar” zorunlu sebeplerden dolayı ertelenmekteydi. Nihayet tüm bakanlar, başarısızlığın sebebi olarak kanunların yanlış uygulanmasını gösterdiler yani finansal çöküş, mahkemelerin etkisiz çalışmaları, gelişemeyen tarım ve endüstri hep kanunların yanlış uygulanmasındandı (!) Yoksa kanunların adaletsizliği diye bir şey yoktu, uygulama yanlıştı! En iyi Osmanlı kanunları bile kişisel çıkarlara, gücü muhafaza etme ve egemen ırkın fanatizmini tatmin etme uğruna yanlış uygulanmaktan kurtulamadı. İstenen şey saf bir kanun yönetimiymiş ancak bunun için şartlar İngiliz vekilliklerindeki kadar olgunlaşmamıştı. Her şeyden önce din ve ırk fanatizmi engellenemedi. Ancak yine de ülkedeki paşaların fikirleri düşünüldüğünde, yüzyılların gücünün verdiği alışkanlıkların şiddetinin azaltılmasına dair işaretler yok değildi. Buna rağmen insanlık tarihinde bu yönde bir değişiklik asla gerçekleşmedi. Türkiye için bu tarz bir devrimin mümkün olamayacağını düşünen Mr Grant Duff⁶² her türde değişiklik konusunda ümitsizdi. Ona göre Türkiye Hindistan modeline uyarlanmalıydı ve egemenlik Edinburgh Dükü’nün emri altına verilmeliydi. Bu “ilham verici” fikir bile ülkenin yüz yüze olduğu zorluklar nedeniyle uygulanabilir görülmedi. Türkiye için yazılabilecek herhangi bir barış, adalet ve zenginlik senaryosu ise satirik olacaktı. Ortada birbirleriyle uyuşmazlık içinde olan iki dini ve milli grup vardı; isyanlar kaçınılmaz olacaktı (*The Times* gazetesi, 14 Eylül 1876, Perşembe).

3.1.2. *The Times*’a Göre Sultan Abdülaziz’in Ölümü (1861 – 1876)

Sultan Abdülaziz’in kısa saltanatı boyunca (25 Haziran 1861- 30 Mayıs 1876) askeri ve ekonomik açılardan Avrupa bağımlılığı başladı ve ayrılıkçı ayaklanmalar yoğunlaştı. Abdülaziz’in askeri bir darbe ile tahttan indirilmesi ve dört gün içinde esrarengiz şekilde ölmesi Osmanlı İmparatorluğu tarihinin “son kanlı ve gizemli” trajedisiydi (Sakaoğlu, 2004, s. 504).

Sultan Abdülaziz, Avrupa başkentlerine seyahat düzenleyen ilk Osmanlı padişahı olması açısından Avrupalıların gözünde özel bir öneme sahipti. III. Napoleon’un

⁶² Politika ve edebiyat alanlarında iyi bilinen ve evrensel anlamda saygı duyulan bir kimse.

davetiyle 1867 Paris Uluslararası Sergisi'ne onur konuğu olarak davet edilen Sultan, büyük bir törenle karşılandı. Ziyaret ettiği yerlerde saygınlık uyandırdı. Fransa ve İngiltere ziyaretlerinden sonra Viyana'ya geçti ve Belçika ve Prusya Kralları tarafından da aynı derecede saygıyla karşılandı. Söz konusu seyahat Batı'da yankı uyandırmıştır ve Osmanlı İmparatorluğu seyahat sonunda istediği hedeflere ulaşamamış olsa da bu ziyaretlerin devlete sağladığı faydalar oldu. Girit ve Balkanlar'a Avrupa müdahalesi bir ölçüde engellendi ve Rusya'ya karşı İngiltere desteği sağlandı. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu başlattığı reformların başarıya ulaştırılması konusunda yeni bir aşamaya geldi.

Sultan Abdülaziz İstanbul'a döndükten sonra, İngiliz Bakan Lord Derby parlamentonun tatile girişi vesilesiyle yaptığı konuşmada Sultan'ın ziyaretine şu sözlerle değindi:

“Osmanlı padişahı gibi şanlı bir hükümdarın ziyaretinden dolayı vatani ve İngiliz halkını tebrik ederim. Çünkü Sultan Abdülaziz'in bu seyahati, iki ülke arasında var olan iyi ilişkilerin gelecekte de devam edeceğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Ülkemizdeki her türlü gelişme ve liberal düşünceden dolayı ortaya çıkan olumlu düşünceleri farklı milletler arasında mevcut olan birlik ve dayanışma bağlarını, insanlık ve medeniyet eserlerini görüp bunları kendi mülkünde de uygulayacağından şüphem yoktur” (Karaer 2007:150).

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin İngiltere ayağında İngilizler, bir Türk Padişahına yapılabilecek en parlak karşılama ve uğurlama törenini düzenledi; İngiliz halkı ve devlet erkânı kendisini candan alkışladılar (Karaer, 2007, s. 124).

Kuvvetin hâkim olduğu zamanların geride kaldığı ve modernliğin gücünün bilgiye ve çalışmaya dayanmasının anlaşıldığı bir dönemde Sultan Abdülaziz imparatorluğun kaderini *kör tesadüfün eline bırakmamak gerektiğini* anlaması önemliydi. Padişahın Avrupa seyahati bu bakımdan eşsiz bir olaydı. Seyahatin ne sonuçlar doğuracağından tamamen emin olunamasa da bu ziyaret daima bir hatıra olarak saklanacaktı ve Abdülaziz'in ne denli zeki bir padişah olduğu hep hatırlanacaktı (Şehsuvaroğlu, t.y., s.35).

Gösterilen bu yakın alakaya bağlı olarak *The Times* gazetesi Abdülaziz'in ölümü üzerinde dikkatle durmuştur. Özellikle Sultan'ın tahttan indirilmesi sürecini ve sonrasını gerek yorumlarla gerekse olay analizleriyle incelemiştir. Bu yüzden değerlendirmelerin tamamını *The Times*'in gözünden yapmak yerinde olacaktır. Buna göre, Sultan Abdülaziz'e, devleti reformlar yoluyla tekrar düzenleme konusunda yapılan teşviklerin ardından Sadrazam, Hüseyin Avni ve Mithad onu tahttan indirmeye karar verdiler. Bunun üzerine Dolmabahçe Sarayı'na birlikler sevk edildi ve V. Murad'ın yeni sultan olduğu ilan edildi. Süleyman Paşa askerleriyle ve memurlarıyla birlikte Abdülaziz'e kendisini *halkın tahttan indirdiğini* ima etti. Saraya getirilen birlikler Sultanı direnmenin faydası olmadığına ikna ettiler. Eski Sultan ailesiyle birlikte Topkapı Sarayı'na sevk edildi. Bab-ı Âli tam anlamıyla sevinçten uçmaktaydı. Başta İngiltere olmak üzere Fransa, İtalya ve diğer dış devletler yeni Sultan'ı tanıdıklarını bildirdiler. Boğaziçi aydınlatıldı ve Türk-yabancı bayraklarıyla donatıldı (*The Times* gazetesi, 01 Haziran 1876, Perşembe).

Konuyla ilgili yayınlanan bir habere göre eski Sultan Abdülaziz kendisinin yerine tahta gelen V. Murad'a bir mektup yazdı:

“Kendimi ilk önce Allah’a daha sonra sizin ellerinize bırakıyorum. Tahta geçişinizi tebrik eder; milletin isteklerine uygun hizmet edemediğim için duyduğum pişmanlığı dile getiririm. Sizin bu konuda başarılı olacağınıza inanıyorum. Umarım Majesteleri benim imparatorluğun bekası ve onuru için göstermeye çabaladığım yararlılıklarımı unutmazlar. Umarım beni ve mahiyetimi şu an ikametimiz için tayin ettiğiniz yerden daha uygun bir yere kurtarırsınız. Ailemize Abdülmecid Han’dan geçen tacımızı tebrik ederim. Abdülaziz.”

Aşağıdaki ferman ise V. Murad'ın tahta çıkmasından hemen sonra kendisi tarafından kaleme alındı ve gazetede yayınlandı:

“Benim Şanlı, Şöhretli Vezirim Mehmed Rüştü Paşa; bize atalarımızdan kalan tahta sizin düşmanca olmayan dilekelerinizle geçtim. Şunu doğrularız ki sizin bir Sadrazam olarak kapasiteniz ve imparatorluğa sağladığınız yararlar bilinmektedir. Yenilediğiniz komisyonu ve diğer bakanlık pozisyonlarını

doğruluyoruz. Buyrulur ki geçmiş zamanda devletimizin yaşadığı iç ve dış işlerdeki zorluklar, tıpkı finansal zorluklar ve ülke içi karışıklıklarla karşılaştığımız zamanlarda olduğu gibi halkın zihninde kendine güven eksikliği doğurmuştur. Sonuç olarak, devlet olarak görevimiz zihinlerde yer eden bu talihsizlikleri bertaraf etmek ve geleceğimizdeki mali, ahlaki ve güvenlikle ilgili şartları düzeltmektir. Bu sonuçla kesintisiz ve hakiki bir devlet mevcudiyeti ile elde edilebilir. Anacımız ve dileklerimiz bu hususa odaklanmak olmalıdır. Sizin göreviniz, bu temeller doğrultusunda Şeriat kurallarına da saygı göstererek devletin yönetim kadrosunu şekillendirmek ve özgürlüğü sağlayarak gelişimimizi tamamlamaktır. Bize, enine boyuna yaptığınız incelemelerin sonuçlarını sunacaksınız. Bahsettiğiniz dayanak noktaları olan Devlet Meclisi, Adalet Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı bizi, tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi başarıyla değişime götürecektir. Özellikle bütçe konusunda gerçek ve etkili bir kontrol mekanizması kurulmalıdır. Ayrıca diğer alanlarda yapılacak düzenlemeler sonucu elde edilecek olan maddi birikimler bütçemize de katkı sağlayacaktır. Üzerinde durmamız gereken bir başka konu da farklı anlaşmalar yoluyla ilişki içinde olduğumuz yabancı güçlerle olan münasebetlerimizin iyileştirilmesi ve güçlendirilmesidir. Diğer bir konu olan Abdülaziz'in ölümünün sabit bir raporla intihar olduğunun anlaşılmasına rağmen bazılarının buna dair şüpheleri vardır. Böylesi bir ölümün cinayet olması mümkün değildir. Diğer taraftan *The Times* gazetesinde de açıklandığı üzere açılan yaralar şiddet ve mücadele sonucu oluşmuş gibi görünse de buna dair herhangi bir delil bulunamamıştır. Ölüm raporunda da belirtildiği gibi bu yaralar yalnızca intihar yoluyla kişinin kendisi tarafından açılabilir. Bu yüzden Dr Dickson ve Sotto'nun fikirlerine güvenmeliyiz ve onların dürüstlüklerinden ve yeteneklerinden şüpheye düşmemeliyiz" (*The Times* gazetesi, *Sultan Abdülaziz ve Sultan Murad*, 15 Haziran 1876, Perşembe).

The Times'ın gözlemlerine dayanarak yaptığı yorum ağırlıklı haberler son derece ilgi çekicidir. Bu haberlerden birine göre dün olduğu gibi o gün de içsel sorunlar bir kenara bırakıldı ve Doğu'daki tiyatro sahnesi izlenmeye başlandı. Kısa bir süre sonra Osmanlı Büyükelçiliği Avrupa işleriyle ilgilenen herkesin buluşma noktası oldu. Sadık Paşa son gelişmeleri ve detayları verebilmek için tüm

günü otelde geçirmek zorunda kaldı. Saat 3 civarında ortada müthiş dedikodular dolanmaya başladı. Söylenenlere göre Rusya, Abdülaziz'in tahttan indirilişinden rahatsız oldu ve General Ignatieff eski Sultanı koruması altına aldı. Başka bir dedikoduya göre ise Karadağ açıkça savaş hazırlıkları içindeydi. Bu dedikodular doğrulanmamış olmasına rağmen ciddi şekilde tedirginlik yarattı. *The Times*'a göre kimse açıktan söylemeye cesaret edemese de hiç kimse Abdülaziz'in düşüşüyle barış sağlanabileceğine inanmadı. Bosna asilerinin ve onların yandaşlarının (artık onlar her kimse) isyanlara daha genel bir karakter verip işleri daha ciddi hale getireceklerine şüphe yoktu. Bu da sürekli bir sükûneti engelleyecekti. İsyanların başlangıcından beri işin içine Hersek, Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan da girdi. Dük Decazes bu konuda Türkiye'yi dostça uyardı ve bir an evvel yeni hükümetin resmi olarak kurulmasını ve asilerle iletişime geçmesini salık verdi Türkiye'ye dair tüm olumsuzluklar Fransa'nın çıkarına olacaktı. Ortalıktaki duyumlar da bunu destekler durumdaydı. İstanbul'dan gelen haberlere göre Sultan, Fransa'nın sözlerine kulak verip isyancılarla onların istediği gibi bir uzlaşmaya varırsa saygınlığını tekrar kazanabilirdi. Bu teorinin savunucularına göre Sultan, Fransa'nın liberal görüşleriyle şekillenmiş bir program şemasına sahipti: reformlar yalnızca isyan eden kesime değil, tek başına tehdit oluşturmayan imparatorluk içindeki unsurlara da genel anlamda uygulanacaktı. Gazete bu konuda şu yorumu yapmıştır: "Ne de olsa bir yangın çıktığında ilk iş komşuları düşünmek değil evi kurtarmaya çalışmak olmalıdır." Ayrıca uygulanması düşünülen reformlar Avrupa'yı olumlu olarak etkilese bile imparatorluk içinde bu memnuniyet Bab-ı Âli'ye karşı bir güvensizlik oluşturacaktı. Özgürlüklerin ve anayasanın kâğıt üzerinde kalma olasılığı az değildi. Aslında İngiltere, Türkiye'deki reformasyona karşı ılımlıydı ancak rahatsız olduğu şey Fransa'nın tavrıydı. Çünkü Fransa her ne kadar Türk reformları konusunda kendisine bir moderatör rolü biçmişse de iş uygulamaya geldiğinde gelişmelere kayıtsız kaldı. En azından taraflar karşı karşıya geldiğinde Fransız karakterinin yanlış anlaşılmasını engellemeye dair fazla bir çaba harcanmadı. *The Times*'ın yorumuna göre sırf bunun için dahi Fransa'nın olayları objektif olarak değerlendirmedeğini, tamamen "iyi niyetli" olmadığını söylemek yanlış olmazdı Fransa'nın *taraf* haline geldiği Berlin

Konferansı'nda da durum aynıydı. Fransa kendisine çizdiği rolle açıkça bağlı olunacak ikinci yer imajını çizdi. Ayrıca İngiltere'ye, oryantalist bir politika izlediğini göstermek istiyor gibiydi. Buna ek olarak, Fransa kendisini politik konularda söz sahibi olarak görmek istemekteydi ancak İngiltere'nin onurlu ve ılımlı tavrı İngiltere devletine daha somut bir şekil kazandırdı. Dedikodular bir yana bırakılırsa, insanların genel ve en içten sempatilerinin İngiltere için olduğu anlaşılmaktadır. Bu akşam aldığımız bir duyuma göre, İstanbul'daki büyükelçilerin Sultan ile Berlin Konferansı'na dair resmi olarak iletişime geçmeleri yasaklandı. Ayrıca İstanbul'dan gelen bir telgraf Girit Hristiyanlarının yeni Sultan'dan ve organik kanun düzenlemelerinden tatmin olmadıklarını haber verdi. Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında katı bir sivil eşitlik arzu etmekteydiler. Bu sağlanmadıkça güçlü bir isyan olasıydı. Buna ek olarak, yeni hükümetin Büyük Britanya'yı imparatorluğun bütünlüğünün ve Sultan'ın mutlak gücünün devamlılığı konusundaki kararlılıklarını bildirdiği; Büyük Britanya'nın da bu kararlılığı tasdik ettiği açıklandı (*The Times* gazetesi, 31 Mayıs 1876, Çarşamba, Paris, 09.30).

Aynı tarihte Budapeşte'den gönderilen ve gazetede yayınlanan bir mektup ise "İstanbul'da Devrim"i anlatmıştır. *The Times* gazetesinde haber olarak yayınlanan bu mektuba göre, Sultan Abdülaziz yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik nedeniyle tahttan indirildi. Aynı gecenin sabahında eski Sultan tahttan tamamen çekildiğini ve haklarından vazgeçtiğini bildirdi. Bunun üzerine yeni Sultan saraya geldi ve olağan biat töreninin uygulanmasından sonra insan haklarına saygılı olacağına dair özel bir fermanla söz verdi. Bu söz hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar arasında memnuniyet yarattı. İşlerin gidişatına kimin hâkim olacağı tam anlaşılamasa da yeni Sultan'ın Mithat Paşa'nın reformlarına duyduğu bağlılık ortadaydı (*The Times* gazetesi, 31 Mayıs 1876, Çarşamba).

İstanbul muhabirinin 5 Haziran 1876 tarihli telgrafına göre Abdülaziz'in ölümü hakkında şüpheli bir yaklaşım sergilenmekteydi. Söz konusu telgraf kısa ve öz açıklamasıyla korkunçtu: "Sultan Abdülaziz öldü. Kendisini kalbinin tam ortasından hançerledi. Derhal gömülecektir." İngiliz doktorlarına ve diğer

elçiliklerdeki doktorlara göre, Abdülaziz her iki kolundaki ana damarları bir çift makasla kesti. Kendisi olay gününün akşamı II. Mahmud'un mezarı yanına defnedildi. İlginç olan şey şudur ki her zaman takatsiz görünen bu adam kendisini öldürebilmek için “ani bir enerji patlaması” yaşamış olmalıydı. Daha da ilginç olan şey ise diğerlerine katılan herhangi bir insan için Abdülaziz'in ölümünün bir önemi olmamasıydı (*The Times* gazetesi, 5 Haziran 1876, Salı).

Abdülaziz'in intiharı ile ilgili aşağıdaki telgraf yurtdışındaki dışişleri bakanlıklarına gönderildi ve gazetede yayınlandı:

“Talihsiz bir olay yeni Sultanımızı ve hükümetini acıya sevk etmiştir. Abdülaziz Han daha önceden de gösterdiği birtakım ruhsal bozukluklarda olduğu gibi kendisini odasına kilitledi. Bir çift makasla kollarındaki damarları keserek öldü. Ölümünün ardından tüm yasal prosedürler uygulandı ve ölüm raporu yazıldı. Söz konusu rapor size derhal iletilecektir.”

Diğer gazetelere göre, Abdülaziz'in gösterdiği çılgın tavırlara şiddet her zaman dâhil olmuştur Tahttan indirilmesi de sadece bu deliliği tetikledi (*The Times* gazetesi, 6 Haziran 1876, Salı).

İngiliz Büyükelçiliği Fizikçisi Dr E. D. Dickson eski Sultan'ın detaylı ölüm raporunu okudu ve ihmal edilmiş bazı şüpheli detaylara dikkat çekti:

“Tam anlamıyla bir darbeden (coup de'tat) sonra meydana gelen bu kritik gelişmenin üzerine olan bu ölüm hakkında bilgi edindiğimde, eski Sultan'ın pis bir oyuna kurban gittiği hissine kapıldım. Bu olayın tüm yönlerini dikkatlice düşündüğümde ise Abdülaziz'in ölümünün –tatmin edici olmamasına rağmen- kendi elinden olduğuna ikna oldum. Abdülaziz hiç şüphesiz yarı deli bir insandan çok daha fazlasıydı. Psikolojik durumunu içine doğduğu şartlar ve ülkesinin talihsizliklerini görmesiyle şekillendirmişti.”

Aynı haberde “Abdülaziz'in İntiharı” başlıklı kısımda intiharla ilgili doktor görüşüne yer verilmiştir. 1862 yılında Abdülaziz'i tedavi etmek amacıyla

ziyaretine gelen Dr Mongeri'ye göre, Abdülaziz ağır manik depresif⁶³ nöbetler geçirmekteydi. Muhtemelen saraydan çıkarıldıktan sonra halüsinasyonlar görmeye başladı. Eski Sultan intihar ettiği sabah sakin bir şekilde, sakallarını kısaltmak istediğini söylediğinde kimse böyle bir olay olacağını tahmin edememiş olmalıydı ki kendisine küçük ve çok keskin bir çift makas verildi. Abdülaziz tüm hizmetkârları odadan çıkardıktan sonra kapıyı içeriden kilitledi ve intihar etti. Abdülaziz'in sesi uzun süre gelmediğinden hizmetinde bulunan kadınlardan biri Valide Sultan'a haber verdi. Bunun üzerine Abdülaziz'in annesi kapıyı zorladı ve içeriden ses gelmemesi üzerine kapı kırıldı. Eski Sultan kanepesinin üzerinde kanlar içinde yatmaktaydı. Kadınlar şoka girdi. Bir tanesi eline aldığı bir eşya ile camı kırdı ve yardım için çığlık atmaya başladı. Kadının feryatları Boğaziçi'nden bile duyuldu. Önce yangın çıktığını sanan askerler daha sonra durumu anlayabildiler ve doktorları çağırdılar. Ancak Abdülaziz'in vücudu hiçbir yaşam belirtisi göstermedi. Daha sonra ceset İslami kurallara uygun olarak cenazeye hazırlandı. Bu hazırlanışta diğerlerinden farklı tek uygulama Abdülaziz'in sakalının kesilip bıyığının bırakılmasıydı. Muhammed'e göre bu uygulama sadece deli olan insanların cenazelerine yapılırdı (*The Times* gazetesi, *Abdülaziz'in İntiharı*, 7 Temmuz 1876, Cuma).

The Times saray darbesi, Abdülaziz'in intiharı ve V. Murad hakkındaki telgraflarda ve haberlerde ciddi bir kısıtlamaya gidildiğinden yakınmaktadır ancak bu kısıtlamanın sebebini de aynı haberde açıklamıştır. İlgili habere göre bu sınırlandırmanın sebebi saray dedikodularına ve darbeye dair hikâyeci anlatımlara bir son vermektir. Bu hareketten bir süre sonra Mahmud Paşa'nın yerine vezir olan Mehmed Rüştü, Sultan Murad'ı yönetime dair reformların acil gerekliliği konusunda uyardı. Söz konusu reformlar Mithad Paşa'nın programını temel aldı. Bu reformların başlıcaları Sultan'ın mutlak gücünün sınırlandırılması, uluslararası ilişkilerde politik değişikliklere gidilmesi (bu maddede amaç Rusya'nın Türkiye üzerindeki etkisini kırmaktır) ve ülkenin eski güzel günlerine dönebilmesi için İngiltere ile kurulan dostluğun derinleştirilmesiydi. Bu öneriler

⁶³ Bu hastalık mani ve depresyon atakları ile karakterizedir. Hastanın duygulanımı mani dönemlerinde neşe, depresyon dönemlerinde umutsuzluk ve çökkünlükle kendisini gösterir. Ara dönemlerde kişi normale döner. Bazı hastalarda mani ve depresyon belirtileri bir arada görülürken, bazı hastalarda belirtiler hafif düzeydedir

Sultan Murad tarafından sabırsızlıkla ve kabalıkla karşılandı. Gazeteye göre mevcut durum baş vezir ve yanındakiler için kaçınılmaz bir “egemenlik” değişikliği olması zorunluluğunun göstergesi oldu. Pazartesi günü bir bakanlar konseyi kuruldu ve bakanlar Mehmed Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Mithad Paşa tarafından atandı. Bu isimler kabinenin ruhuydu. *The Times* üçlü otoritenin buluşmasında Abdülaziz’in tahttan indirilmesinin “değiştirilemez şekilde” azmettirildiğini iddia etmekteydi. Yayınlanan makaleye göre aslında Abdülaziz’in defterdarı Hafız Paşa darbeye dair gizli bilgileri kendisine iletmişti. Ancak Abdülaziz bu komplo iddiasının karşısında durarak herhangi bir önlem almaya teşebbüs etmedi. Eski Sultan’ın duyduğu güvene rağmen saraydaki hiç kimse onun tahttan indirilmesine karşı çıkmadı ve tereddüt etmeksizin darbeyi ve V. Murad’ı onayladılar. Böylece hazırlıklar kolayca tamamlandı; plan uygulamaya kondu. Abdülaziz’i saraydan çıkarmaya geldiklerinde o hala kendisine olanları anlatanlara “yalancı” demektedir (başta Redif Paşa’ya) ve kimseye inanmadı. Direnemeyeceğini anladığında ise öfkesi söndü ve Eski Saray’a gitmeye razı oldu. Onu ailesi, annesi, oğulları (Yusuf Efendi ve onun genç erkek kardeşleri) ile kızlarından ve hizmetkârlarından oluşan elli üç bot dolusu kadın izledi (*The Times* gazetesi, 8 Haziran 1876, Cumartesi).

The Times Abdülaziz’in intiharı sonrası yaşananları da detaylarıyla tasvir etmiştir. Buna göre Abdülaziz’in saraydan gönderilmesiyle saraydaki mevkilerin atamaları yapıldı. Kötü hava şartlarına rağmen sokaklara bayraklar asıldı, Boğaziçi aydınlatıldı. Ancak hiç kimsenin şaşırdığı veya heyecanlandığı söylenemezdi. Bu şartlar Kraliçe Isabella’nın⁶⁴ 1868 Eylülündeki düşüşünü hatırlattı ancak Madrid’den farklı olarak İstanbul’da herkes güvende görünmekteydi. Kan dökülmedi, zor kullanılmadı. İnsanlar öfkelerini ve düşmanlıklarını tüm gerçekliği göz ardı ederek eski Sultan’a ve onun hükümetine yönlendirdiler.

⁶⁴ 24 Şubat’ta Porto Rico’da “Grito de Lares”in neden olduğu bir ayaklanma oldu. 4 Ağustos San Miguel Rompe’nin Las Tunas’daki çiftliğinde devrimci etkinlikler için bir toplantı düzenledi. Carlos Manuel de Cespedes acil eylemler için ateşli bir konuşma yaptı. 14 Ağustos Santiago de Cuba’da devrimci bir komite kuruldu. Sonunda 24 Aralık 1868 tarihinde bir isyan tarihi belirlendi. Fakat isyan belirlenen tarihten daha önce başlamaya zorlandı. 18 Eylül günü İspanya Kraliçesi Isabella II tahttan indirildi. 23 Eylül’de ise Porto Rico’da Devrimci Cunta Porto Rico Cumhuriyeti ilan edildi.

Konuyla ilgili habere göre değişim herkes için bir ihtiyaçtı; herhangi bir konuda değişim kabul edilebilirdi çünkü hiçbir şey zaten mevcut durumda olduğundan daha kötüye gidemezdi. Yapılacak herhangi bir reform yabancı liderleri memnun edecekti ve bu reformlar suçlarla ya da hoşnutsuzluklarla gölgede bırakılamazdı. Bu yüzden Abdülaziz'in ya da bir başkasının kanı olmamalıydı.

Gazetede yer verilen yaygın görüşe göre Abdülaziz, onu Eski Saray'a götüren görevlilerden birisi tarafından öldürüldü ancak bu iddianın asılsızlığı da birçok kez ispatlanmaya çalışıldı. Sonuç olarak buna ikna olan bir çoğunluk bulundu. Eylemi gerçekleştirenler "mutlu bir aile" olmasalar da müttelik olmanın gereklerini yerine getirdiler. Bu da V. Murad'ın en iyi nezarette ya da himaye şartlarında tahta çıktığının göstergesiydi. Gazeteler bile sürekli onun zekâsından, dil yeteneğinden ve modern-liberal görüşlerinden bahsetmişler; onu sürekli övmüşlerdi. Mithad Paşa'nın da popülaritesi arttı. Herkes onun enerjisinden, karakterinden, yeteneklerinden ve fikirlerinden etkilendi. Mithad Paşa'nın en dikkatle üzerinde finans ve Osmanlı hazinesiydi. Türkiye'de onun öncülüğünde yapılacağına inanılan reformlar, ülkenin yabancıların gözünde kredi notunu yükseltmesine yetti. Özellikle Hristiyan unsurlar refah seviyesi daha yüksek, rasyonel ve liberal bir anayasal hükümetin temel elementini oluşturdu. Bu elementler İstanbul dışındaki, devlete zarar veren ayaklanmaların bitirilmesine katkıda bulunabilirlerdi (*The Times* gazetesi, 08 Haziran 1876, Perşembe).

Sultan V. Murad'ın hattı hümayunu Sekreter Sadullah Bey'in ciddi ifadesi eşliğinde Bab-ı Âli'de okundu ve gazetede yayınlandı. Kalabalık bir topluluk okunanları dikkatlice dinledi. *The Times*'a göre daha metnin en başında dikkat çekici bir ifade vardı: "Allah'ın inayeti ve hepimizin isteğiyle..." Hepimiz kelimesi o an için "millet" kelimesine en yakın olan ifadeydi. Zaten *millet* diye bir kelime henüz Türkçe'de yoktu. Yeni Sultan mesajında adalet sisteminin yönetiminde değişikliğe gidileceğini; rahatsızlık yaratan iç ve dış sebeplerin ortadan kaldırılacağını; bazı müdahalelerle ortaya çıkan ayaklanmaların dindirileceğini ve nihayet "herkesin özgürlüklerinin garanti altına alınacağını" taahhüt etti.

Gazetenin konuyla ilgili yorumu verilen sözlerdeki son ifadenin anayasal bir düzenin en sağlam işareti olduğu yönündedir. Son olarak yabancı güçlerle "iyi

arkadaşlık” ilişkileri içinde olacağını belirtti. Ancak Sultan’ın kullandığı birçok anayasal terimin Türk zihninde henüz bir karşılığı yoktu (*The Times* gazetesi, *Sultan V. Murad’ın Hattı Hümayunu*, 1876).

The Times’da konuyla ilgili yayınlanan bir başka habere göre Abdülaziz’in tahttan indirilmesinden beri yeni Türk Anayasası’ndan başka bir şey konuşulmamaktaydı. Bu saray devriminin şartları insanların akıllarını ister istemez Batı’nın organik reformlarına götürdü. Darbenin yapılış şekli ve darbe sonrasındaki gelişmeler olayın yalnızca değişimlerden ibaret olmadığını gösterdi.

Gazete her şeyden önce Mithad Paşa’nın aydınlanmış bir Türk olduğunu belirtmiştir. Yapılan gözlemlere göre sokaklarda Mithad Paşa’nın adı geçtiğinde bir saygınlık ve hayranlık uyanmaktaydı. Bu popüler ismin işlevi, Sultan ve hizmetkârlarının kapasitesizliğini ortaya koymak ve şimdiye kadar imparatorluğa ve insanlarına zarar veren şeytani işleri bazı değişiklikler yaparak engellemektir. Bu işlevi sağlayacak olan araç, otoriteye dair kısıtlamaları düzenleyecek olan anayasaydı.

Başlangıçtan itibaren *The Times* aslında adı geçen anayasanın tam gelişmiş bir form olmadığı görüşündedir. Gazeteye göre Sultan, tüm bakanlarının özgürlüklerine saygı göstermeliydi; onun fikrine zıt bir fikir ortaya atıldığında tüm bakanlar -yalnızca tek bir “adam” değil- hükümet politikalarını ve yönetim detaylarını değerlendirme ve bu konuda karar verme yetkisine sahipti. Ancak İlimiye sınıfı mensupları Sultan’ın haklarının kısıtlanmasını dine uygun bulmadılar ve katı şekilde bu fikre karşı çıktılar. İlimiye sınıfı imparatorluk içindeki Türklerin hâkim sınıf olmayı sürdürmesini ve Hristiyanları Türkler’den her anlamda ayrı tutmayı isteyecek kadar durumdan bihaber insanlardı. Anayasal sistemin lideri konumundaki Mithad Paşa’ya göre ise, yöneticinin kaprisleri ve despotik davranışları daha tutkulu bir konseptin oluşturulması için uygun zamanı hazırladı.

Aynı haberde üzerinde durulan şey Avrupalı milletlerin güvenlerinin ve iyi dileklerinin yalnızca gerçek bir anayasa ile kazanılabileceği gerçeğiydi. Sistematik ve dikkatle hazırlanmış bir anayasa, Türkiye’de yeni bir çağın başlaması demektir. İmparatorluğun düşmanları karşısında zafer kazanmaktan

ziyade eşitliğe ve düşman karşısında özgürlüğe ihtiyaçları vardı. Mithad Paşa Danıştay başkanı oldu ve önerilen reform tekliflerini destekleyenler Mithat Paşa'nın da destekçileriydi. İlk etapta kazanılan başarı reform anlamında çok büyük olmadı çünkü Mithad Paşa'nın da anladığı üzere devletin dikkat etmesi gereken çok daha acil sorunları vardı. Hüseyin Avni Paşa ise hem kişisel çıkarlarına ters düşmesinden, hem de bu reformların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumlar arasında uygulanamaz oluşundan değişiklik fikrine karşı çıktı (*The Times* gazetesi, 09 Ağustos 1876, Çarşamba).

Ancak *The Times* “yeni olana” dair karıştıllıkların herhangi bir şiddet uygulayabilecek kadar güçlü olmadığını savunmuştur. Söz konusu paşaların Meclis'in doğasına dair beklentileri zaten aşırı düzeyde sayılmazdı. Gazete deneyimler ve Türk insanının yapısı düşünüldüğünde, Meclis organının üyeleri birbirlerine boyun eğmemeyi temel alan bir yarış içine gireceğinden emindir.

Konuyla ilgili habere göre Türkiye'deki tüm Meclis görevlileri yönetime bağlıydı. Herhangi bir kötüye kullanıma izin vermediler ve kimsenin hakkına tecavüz etmediler. Ancak Türklerin “Evvvet Efendim! (Yes, Sir!)” cümlesini de az kullandıkları söylenemezdi. Diğer taraftan şu da göz ardı edilmemeliydi ki karakterlerde değişiklik olmasa da meclis fikri imparatorluk içindeki farklı unsurları bir araya getirebilmek açısından önemli bir adımdı. Mithad Paşa'nın bu projesinin bazı yönlerden muallâkta kaldığı da başka bir gerçektir. Asıl zor olan şey ise Şeriat kuralları ile bağdaşmayan her uygulamanın diğer dini gruplara doğrudan güç veriyor olmasıydı. Yine de ciddi fikir ayrılıkları ve uzun tartışmalara rağmen, çoğunluk komisyonun kanunlarına, fetvalara ve yüksek rütbelilere aykırı kararlar almadı. Böylece hükümeti belli bir ölçüde dostça eleştirme olanağı doğdu. Reformlarla ilgili yayınlar yapılamadı; özel toplantılarda ve halk toplantılarında konuyla ilgili tüm tartışmalar yasaklandı.

The Times reformların Sultan Murad'ın verdiği mesajda açıkça yeri olmasına rağmen şimdi halka yönetimle ilgili reformların derin çalışma ve araştırma gerektirdiğinin söylenmesine dikkati çekmiştir. Aynı yazıya göre söz konusu reformlar bu çalışma ve araştırmaların sonunda halklara uygun hale gelecek ve uygulanabilecekti.

Aslında konunun halkın dikkatinden uzaklaştırılmasının başka bir sebebi vardı. O sırada Kabine'deki uzlaşmaz fikir ayrılıkları uygulanabilirlikleriyle ilgili olarak hüküm sürdürmekteydi. Zaten anayasanın, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tanımından da anlaşıldığı üzere zorla uygulamalara dair tereddütleri vardı. Bu konuda azamet göstermeye çalışan bir kişiye, Hristiyan ya da Türk olduğuna bakılmaksızın kolayca hüküm giydirilebiliyordu.

Doğal olarak Türkiye'deki bazı kurumların İngiliz liberalizmi ile değerlendirilebilmesi mümkün olmadı. Egemenliğin fonksiyonları ve kapsamı açıkça belirtildi. Sultan bile kendisine verilen haklar dışındaki herhangi bir hakkı talep edememekteydi. Bu durumun tamamı gerçeğe uygulanabilir olsaydı hiç şüphesiz bu bir tür yanılsama olurdu (*The Times* gazetesi, 09 Ağustos 1976, Çarşamba).

The Times reform tartışmalarının revaçta olduğu günlerde Abdülaziz'in intiharı konusunda bir haber daha yayınlamayı uygun görmüştür. Bu habere göre Abdülaziz'in ölümü genel bir inanmazlıkla karşılandı. Bu durum hayret vericiydi. Gazete tüm doktorların raporlarına baktığında bu ölümün bir intihar ya da mani nöbeti sonucunda olduğunu inkâr etmenin imkânsızlığına inandı. Ancak yine de bu konuda genel bir tatminsizliğe engel olmak mümkün olmadı. Hezeyanlarının etkisiyle kendi canını alan Abdülaziz hiç şüphesiz Muhammed'in takipçilerindendi ancak intihar etmenin İslamiyet'te yeri yoktu. Bu durum delilik kapsamına sokularak örtbas edilse de eski Sultan'ı İngiltere'de görenler bu fikri desteklemediler. Onlara göre eski Sultan kendisine böylesine şiddet içeren bir eylemi uygulayacak biri değildi. Kimilerine göre Abdülaziz mutlaka bir zehirin etkisinde olmalıydı. Ayrıca Abdülaziz'in öz annesinin makasıyla ölmesi, güvenliğinin sağlanmamış olması, kimsenin bir şey duymamış olması ve kanı görmemesi bu intihar masalını daha da sırlı bir hale bürüdü. Yine de on dokuz doktorun altına imza attığı bir belge bunun intihar olduğunu doğrulasa da bu eylem mutlaka "yüksek bir sorumluluğun baskısı altında" gerçekleşmiş olmalıydı.

Ayrıca ceset bulunduğunda neden yerinden oynatılmıştı ve bir doktor odaya gelmeden önce temizlenmişti? Bu ölümüne dair ipuçlarının silinmesine yol açmamış mıydı? Korkulması gereken şey şudur ki eylem Abdülaziz'in kendisi

tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile daha fazlasını bilmek isteyen insanlar mutlaka çıkacaktı.

*The British Medical Journal*⁶⁵a göre resmi raporlar tıp açısından tatmin edici değildi. Raporda beden araştırmasının sonuçları yerine fiziksel görüntü tasvirleri vardı. Ayrıca vücudun etrafında bulunan kan miktarı kanamaya bağlı olarak gerçekleşen bir ölüm için yeterli değildi. Öyleyse ölüm sebebinin rapora yansıtıldığı gibi ana damarların kesilmesi sonucu gerçekleşen kan kaybına bağlı ölüm olarak telaffuz edilmesi mantıklı ve tatmin edici değildi. Ayrıca keskin makasların darbe biçimleri ve yönleri pekâlâ başka biri tarafından da yapılmış olabilecek şekildeydi. Bu yüzden olayın intihar olduğuna dair gösterilen kanıtlar buna inanmak için yeterli olmadı.

O halde *The Times*, hazırlanan ölüm raporunun gerçek ölüm sebebi hakkında ciddi şüpheler uyandırmak dışında bir işleve sahip olamadığı kanısına varmıştır (*The Times* gazetesi, 09 Temmuz 1876, Cuma).

The Times gazetesi İstanbul muhabiri, darbeden çok kısa bir süre sonra Bab-ı Âli’de bulunan üst düzey görevlilerle ve darbeye bizzat katılan isimlerle olayın detayları hakkında konuşma ayrıcalığı edindi ve elde edilen bilgiler gazete aracılığıyla kamuoyu ile paylaşıldı: 29 Mayıs günü, saat 12 civarında Abdülaziz ve General Ignatief arasında Rusya’daki birliklerle ilgili gizli bir toplantı yapıldı. Kendisini, Mithad Paşa’nın varlığından özgür kılmak isteyen Abdülaziz, Mithad Paşa’ya “millet kelhaya” tüm insanların temsilcisi) olarak Broussa⁶⁶’ya gitmesini ve kontrolü eline almasını emretti. Ancak Mithad Paşa bunu reddetti. İmparatorluğun daha despot olduğu günlerde bu reddedişin bedeli kelle ile ödenirdi. Mithad Paşa’nın bu reddedişinden sonra gerçekleşen olayların finali eski Sultan Abdülaziz’in trajik sonu ile yapıldı. Bu sırada Necib Paşa her türlü telgraf trafiğini yasakladı ve Avrupa’ya haber gitmesini önlemek için her yola başvurdu.

Her şeyden önce gerekli olan şey Abdülaziz’in tahttan feragat ettiğini açıklamasıydı. *The Times*’ın ilginç bulduğu şey Avrupa’ya giden haberlerin

⁶⁵ İngiliz tıp dergisi.

⁶⁶ Bursa.

engellenmesinin Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden önce gerçekleştiği ve aslında bunun, trajik sonun başlangıç işareti olmasıydı. Bu işaretin anlamını kavrayan bir Rus dragomanı telaş içinde bir mesaj yazmak istedi ancak mesajın sevk edilmesi Necib Paşa tarafından kesin bir dille reddedildi.

Bu sırada yerel haberler de çıkmaktaydı. Örneğin, "Ülke bugün sakin bir gün geçirmektedir. Devlet olağan işleriyle meşguldür. Ülke insanları ekinlerini biçmektedir ve elde edilen ekinin kalitesi ve miktarı artmaya devam etmektedir". Çıkan diğer yerel haberlerin konuları ise kısaca Rusya, Kraliçe ile yapılan kutlamalar ile partiler, gümrükle ilgili rutin haberler ve boşa harcanan barutlardı.

Her şey olağan bir günün yaşandığını destekler gibidir ama aslında bu sırada birkaç cesur adam ülke ile ilgili kökten değişimleri planlamaktaydı (*The Times* gazetesi, 10 Temmuz 1876, Pazartesi).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamıza Tanzimat Dönemi (1838-1878) başta *The Times* gazetesi olmak üzere çeşitli çalışmalardan ve örneklerden yararlanılarak anlatılmıştır. Bu incelemelerden elde edilen sonuçları ele alarak araştırmayı değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızın temelini oluşturan *The Times* gazetesi İngiliz basınının en önemli temsilcilerinden biriydi ve Tanzimat Dönemi'ne özel bir dikkatle eğildi. *The Times*'a göre Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir düzen sağlamak amacıyla yapılmıştır ve imparatorluk sınırlarında yaşayan Müslüman-Hristiyanların ilişkilerinin önemli bir evresidir.

Gazete XIX. yüzyılın başlarında kapladığı alan ve barındırdığı nüfus açısından dünyanın en büyük devletlerinden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişiyile gurur duymayı sürdürdüğü sırada yaşadığı toprak kayıplarının doğru gtmeyen bir şeylerin göstergesi olduğuna dikkati çekmiştir. Editör yorumlarına ait ifadelerle göre derin uykusundan uyandırılmanın etkisiyle huzursuzlaşan dev, ilk adım olarak eski güçlü günlerine dönmeyi ve kaybettiği toprakları geri almayı amaçladı. Ancak girişilen düzenlemeler ile hedeflenenlere ulaşılamadığı fark etdildi. Çünkü silahların yerini diplomasi almıştı.

Yayınlanan haberlere göre dağılma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki yeri savunma haline geldi ve yeni müttefiklere ihtiyaç vardı. Avrupalıların geleneklerine uyulması bir zorunluluk oldu. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu 1798 yılında Napoleon'un Mısır'ı işgalinden sonra *denge politikası* izlemeye başladı. Bu politikanın amacı Avrupalı güçlerin çıkar çatışmalarından faydalanılarak imparatorluğun ayakta kalmasını sağlamaktı. Bu politika 1878

Berlin Kongresi'ne dek işe yaradı ancak kısa süre sonra imparatorluğu'nun dağılmasına engel olunamayacağı anlaşıldı.

İmparatorluğu bu noktaya getiren süreç özellikle İngiliz basınının yakından ilgilendiği bir konu olmuştur. Her ne kadar imparatorluk içindeki gazete ve dergiler “dar” bir çerçeveye sıkışıp kalmışlarsa da, yabancı basın daha tarafsız hale gelmiştir. Tarafsızlığını ve özgürlüğünü tarihsel süreçte kanıtlayabilmiş bir gazete olan *The Times* gazetesi araştırmamızın bakış açısını “farklı” hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

Gazete Koleksiyonu

Tanzimat Dönemi'ne ait (1839-1876) *The Times* gazetesi koleksiyonu.

The Times Gazetesi: 19 Ağustos 1875, Perşembe.

The Times gazetesi, 9 Aralık 1938, Çarşamba.

The Times gazetesi, 2 Haziran 1857, Perşembe.

The Times gazetesi, 5 Ekim 1875, Salı.

The Times gazetesi, 8 Kasım 1938, Perşembe.

The Times gazetesi, 23 Eylül 1839, Pazartesi.

The Times gazetesi, 15 Eylül 1940, Salı.

The Times gazetesi, 01 Haziran 1876, Perşembe.

The Times gazetesi, *Sultan Abdülaziz ve Sultan Murad*, 15 Haziran 1876, Perşembe.

The Times gazetesi, 31 Mayıs 1876, Çarşamba, Paris.

The Times gazetesi, 31 Mayıs 1876, Çarşamba.

The Times gazetesi, 5 Haziran 1876, Salı.

The Times gazetesi, 6 Haziran 1876, Salı.

The Times gazetesi, *Abdülaziz'in İntiharı*, 7 Temmuz 1876, Cuma.

The Times gazetesi, 8 Haziran 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, 8 Haziran 1876, Perşembe.

The Times gazetesi, *Sultan V. Murad'ın Hattı Hümayunu*, 1876.

The Times gazetesi, 09 Ağustos 1876, Çarşamba.

The Times gazetesi, 09 Ağustos 1976, Çarşamba.

The Times gazetesi, 09 Temmuz 1876, Cuma.

The Times gazetesi, 10 Temmuz 1876, Pazartesi.

The Times gazetesi, 05 Ekim 1875, Salı.

The Times gazetesi, 19 Ağustos 1875, Perşembe.

The Times gazetesi, 14 Eylül 1876, Perşembe.

The Times gazetesi, 01 Ağustos 1863, Cumartesi.

The Times gazetesi, 02 Haziran 1857, Perşembe.

The Times gazetesi, *Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul*, 25 Haziran, 4 Temmuz 1863, Cumartesi.

The Times gazetesi, 05 Eylül 1863, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Eflak ve Boğdan Vilayetleri*, 9 Mart, *İstanbul*, 6 Nisan 1963, Pazartesi.

The Times gazetesi, *İngiltere Büyükelçisi ve Sırp Meselesi*, 07 Şubat 1863, Cumartesi.

The Times gazetesi, 28 Mayıs Perşembe.

The Times gazetesi, 23 Haziran 1863, Perşembe.

The Times gazetesi, *Sırp Meselesi*, 13 Temmuz 1863, Pazartesi.

The Times gazetesi, *Süveyş Kanalı, İstanbul*, 25 Mayıs, 04 Haziran 1863, Perşembe.

The Times gazetesi, 16 Kasım 1863, Pazartesi.

The Times gazetesi, 20 Ekim 1863, Salı.

The Times gazetesi, 24 Kasım 1863, Perşembe.

The Times gazetesi, 02 Şubat 1864, Salı.

The Times gazetesi, 07 Temmuz 1864, Perşembe.

The Times gazetesi, 14 Eylül 1864, Çarşamba.

The Times gazetesi, 23 Haziran 1864, Perşembe.

The Times gazetesi, 21 Haziran 1876, Çarşamba.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 26 Aralık 1876, Salı.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, Londra, 26 Aralık 1876, Salı.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 27 Aralık 1876, Çarşamba.

The Times gazetesi, 19 Aralık 1938, Çarşamba.

The Times gazetesi, *Doğu Sorununun Genel Gidişatı*, 16 Aralık 1853, Cuma.

The Times gazetesi, 21 Eylül 1864, Çarşamba.

The Times gazetesi, *Doğu Sorununa Bakışlar*, 04 Eylül 1858, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 11 Şubat 1859, Cuma.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 16 Ağustos 1860, Perşembe.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 15 Eylül 1862, Pazartesi.

The Times gazetesi, *Doğu Avrupa İşlerinde Kriz*, 13 Mayıs 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Kırım Savaşı*, 26 Ocak 1860, Perşembe.

The Times gazetesi, *Kırım Savaşı*, 28 Ocak 1860, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Kırım Savaşı*, 07 Nisan 1860, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 19 Mayıs 1866, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 18 Mart 1869, Perşembe.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 26 Ağustos 1869, Perşembe.

The Times gazetesi, 26 Temmuz 1865, Çarşamba.

The Times gazetesi, *Kırım Savaşı'nın Gizli Tarihi*, 25 Ocak 1873, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 17 Ekim 1876, Salı.

The Times gazetesi, *Editör Yorumları*, 24 Nisan 1856, Perşembe.

The Times gazetesi, 12 Mayıs 1876, Cuma.

The Times gazetesi, *Reuter Haber Ajansı'nın 11 Mayıs tarihli Telgrafı*, 12 Mayıs 1876, Cuma.

The Times gazetesi, 13 Mayıs 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Berlin Konferansı*, 13 Mayıs 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, 16 Mayıs 1876, Salı.

The Times gazetesi, 17 Mayıs 1876, Çarşamba.

The Times gazetesi, 18 Mayıs 1876, Perşembe.

The Times gazetesi, 19 Mayıs 1876, Cuma.

The Times gazetesi, *Avusturya Muhabirinden*, 19 Mayıs 1876, Cuma.

The Times gazetesi, 20 Mayıs 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, 22 Mayıs 1876, Pazartesi.

The Times gazetesi, 23 Mayıs 1876, Salı.

The Times gazetesi, 24 Mayıs 1876, Çarşamba.

The Times gazetesi, *Prusya Muhabirinden*, 25 Mayıs 1876, Perşembe.

The Times gazetesi, *Fransa Muhabirinden*, 26 Mayıs 1876, Cuma.

The Times gazetesi, 27 Mayıs 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, *Macar Muhabirden*, 27 Mayıs 1876, Cumartesi.

The Times gazetesi, 29 Mayıs 1876.

The Times gazetesi, *Prusya Muhabirinden*, 30 Mayıs 1876, Salı.

The Times gazetesi, *Macar Muhabirden*, 30 Mayıs 1876, Salı .

Araştırmalar

Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, İkinci Meşrutiyet Olayları (1908-1909). (Bayram Kodaman- Mehmet Ali Ünal haz.) (1996). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Adanır, F. (2009). *Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Çarlık Rusya'sı ve Habsburg İmparatorluğu Arasında Osmanlı'da Vatandaşlık.* Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı 182. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ahmed Cevdet Paşa Tarihi, Maruzat, (Yusuf Halaçoğlu haz.). (1980). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Akarlı, E. D. (1978). *Belgelerle Tanzimat: Osmanlı Sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların Siyasi Vasiyyetnameleri,* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Alemdar, K. (1978). *İstanbul 1875-1964 Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi,* İstanbul: AİTİA Yayınları.

Algül, K. (2009). *Atatürk Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1935), Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul Üniversitesi.

Andrews, L ve Taylor, H.A. (1970). *Lords and Laborers of the Press: Men Who Fashioned the Modern British Newspaper,* Carbondale: Southern Illinois University Press.

- Barbier, F ve Lavenir C. B. (2001). *Diderot'tan İnternete Medya Tarihi*, İstanbul: Okuyanous Yayınları.
- Barker, H. (2000). *Newspapers, Politics and English Society: Themes in British Social History, 1695-1855*, England: Longman.
- Baykara, T. (1999). *Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve 19. Yüzyıla Dair Araştırmalar*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birsel, C. (1940). *Tanzimatın Harıcı Siyaseti, Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayını.
- Black J. (1991). *The English Press in 18th Century*, Great Britain: Mackays of ChatkamLtd, Kent.
- Camrose, V. (1947). *British Newspapers and Their Controllers*, London: Cassell.
- Can, D. (1998) *Tanzimat Dönemi Osmanlı- İngiliz İlişkileri (1833-1878)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Cebeci, D. (2010). *Tanzimat ve Türk Ailesi (Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbulu'nda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme)*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Çelik, H. (2002). *Bir Medeniyet Analizi: Türk Yanlısı İngilizlerin Osmanlı'ya Bakışı*, İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi (13. Yüzyıl-20. Yüzyıl)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gencer, A. I. (2007). *Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi.
- Graves, P. P. (1999). *İngilizler ve Türkler: Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

- Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Habermas, J. (2009). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü* (Tanıl Bora, Mithat Sancar çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harris, B. (1996). *Politics and The Rise of the Press: Britain & France*, London: Rutledge.
- Harris M. and Lee A. (1986). *The Press in English Society from 17th to 19th Centuries*, London: Feirleigh Dickinson University.
- Herd, H. (1973). *The March of Journalism: The Story of the British Press from 1622 to the Present Day*, London: Greenwood Press.
- İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar: Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnuğur, N. (2002). *Basın ve Yayın Tarihi*, Ankara: Der Yayınları.
- İrtem, S. K. (1999). *Şark Meselesi, Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi* (Osman Selim Kocahanoğlu haz.), İstanbul: Temel Yayınları. .
- İslam Ansiklopedisi*, 11. Cilt. (1970). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karadağ, R. *Şark Meselesi*. (2005). İstanbul: Emre Yayınları.
- Karaer, N. (2007). *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Karal, E. Z. (1970). *Osmanlı Tarihi (V-VI. Ciltler): Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaul, C. (2006). *Media and The British Empire*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kaynar, R. (1954). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Keyder, Ç. (2007). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Koloğlu, O. (1981). *Türk Basınında 150. Yıl 1831–1981 Takvimi Vekayi*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Koray, E. (1999). *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kuneralp, S. (1970). *Bir Osmanlı Diplomati Kostaki Musurus Paşa 1807–1891*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Linton, D. (1994). *The 20th Century Newspapers Press in Britain: an annotated bibliography*, London: Mansell.
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi* (Halim İnal çev.), İstanbul: e Yayınları.
- Mardin, Ş. (2001). *Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye*, İstanbul: İsav Kitaplığı.
- Meram, A. K. (1969). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarih*, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri: Bildiriler, Ankara 13–14 Mart, 1985*, (1987). Ankara: Türk Tarih Yayınları.
- Namık Kemal: Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri I*, (Nergis Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara haz.) (2005). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Neumann, C. K. (2000). *Araç Tarih Amaç Tanzimat: Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Onüçüncü Asr-ı Hicri'de Osmanlı Devlet Ricalı ya da Sonun Başlangıcı*, (Ali Rıza-Balıkhane Nazırı Mehmed Galib haz.) . (2001). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Oryantalizm: Tartışma Metinleri* (Aytaç Yıldız haz.). (2007). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Osmanlı Ansiklopedisi*, 2. Cilt, (1999). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

- Osmanlı Ansiklopedisi*, 2. Cilt, İstanbul (1993). İstanbul: Ağaç Yayıncılık
- Osmanlı ve Dünya, Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri*, (Kemal Karpat haz.) . (2006), İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Öz, M. (1997). *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları (16. Yüzyıldan 18. Yüzyıl Başlarına)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Poole, S. L. (1999). *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Can Yücel çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Raymond, J. (1999). *News, Newspapers & Society in Early Modern Britain*, Great Britain: Routledge.
- Raymond, J. (1996). *The Invention of the Newspaper*, UK: Oxford University Press.
- Rea, R. R. (1963). *The English Press in Politics, 1760–1774*, Lincoln: University of Nebraska Press.
- Roderic, H. D. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856–1876*, (Osman Akınhay çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Sakaoğlu, N. (2004). *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Sakaoğlu, N. (2008). *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Sander, O. (2000) *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sander, O. (2006). *Siyasi Tarih: İlkçağlar'dan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1994). *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâla (1838–1868)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shaw, S. J. (2008). *III. Selim Eski ve Yeni Arasında: 1789- 1807*, İstanbul: Kapı Yayınları.

- Sommerville, C. J. (1996). *The News Revolution in England: Cultural Dynamics of Daily Information*, UK: Oxford University Pres.
- Spector, R. D. (1992). *Political Controversy: A Study in 18th Century Propaganda*, New York: Greenwood Press.
- Şehsuvaroğlu, H. (t.y.) . *Sultan Aziz: Hususi, Siyasi Hayatı, Devri ve Ölümü*, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Şirin, İ. (2006). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2006). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu haz.). (2006). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler) 25–27 Aralık 1989*. (1991). Ankara: Milli Kütüphane Yayınları.
- The History of The Times, "The Thunderer" In The Making 1785–1841*. (1935). London: The Office of The Times, Printing House Square.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmud'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuncer, H. (2000). *19. Yüzyılda Osmanlı- Avrupa İlişkileri*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Türk-İngiliz İlişkileri (1583–1984) 400. Yıldönümü*, (1985). Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Türkler Ansiklopedisi*, 14. Cilt. (2003). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Türk Dünyası El Kitabı*. (1992). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Uzun, A. *Tanzimat ve Sosyal Direnişler (Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme, 1941)*. (2002). İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Ülken, H. Z. (1966). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya: Selçuk Yayınları.
- Ülman, A. H. (1972). *I.Dünya Savaşı’na Giden Yol*, İstanbul: Eko Matbaası.
- Walker, S. (1999). *City Editor*, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Yıldız, H. D. (1992). *150. Yılında Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, M. (2002). *İngiliz Basını ve Atatürk’ün Türkiye’si*, Ankara: Phoenix Yayınları.

SDAY, JULY 2, 1857.

from Constantinople we learn that M. BLONDEEL VAN ESSELEBRUCK, the Representative of Belgium, has received his passports, and has been informed by the Minister of Foreign Affairs that the SUBLIME PORTE will hold no further relations with him. It is intimated that the displeasure of the Turkish Government is confined to the personal acts of M. BLONDEEL, and that on his departure it will freely communicate with the *Chargé d'Affaires* of the Mission. That this incident will make a stir in Europe is very improbable. Belgium is a small State on the opposite side of Europe to the Turkish Empire; the latter Power is strong with the passive strength which has brought it through so many dangers, and there is consequently no reason to believe that the PORTE is likely to retract the step it has taken. Furthermore, we cannot doubt that in this case the SULTAN'S Government has acted under the advice of one or more of the great Ambassadors. The conduct of M. BLONDEEL, which was the immediate cause of the rupture, must have been deeply offensive both to the British Ambassador and to the Austrian Internuncio. The PORTE will, no doubt, have the support of both of these powerful functionaries, even though its present act may prove a heavy blow to the system which invests them with such large authority.

The nature of the relations between Christian diplomacy and native government at Constantinople is now pretty well understood. The timidity of the PORTE of late years has had the same result as its contemptuous indifference in the day of its power. The four great States, England, France, Austria, and Russia, have been represented from time immemorial by a series of Ministers of the highest class, and possessed of far more than the average of ability. Neither chiefs nor subordinates have been chosen, as a general rule, for those graceful qualities which gain men appointments on the banks of the Seine or the Arno. It has always been felt that work was to be done which could be intrusted only to the firmest and most energetic members of the craft, and consequently the Turkish capital has for years been the battle-field on which the rival Embassies have bearded each other, and united only in enforcing on the PORTE obedience to their high will and pleasure. Now, of course, it is only the Representative of a first-class Power who can hope to turn out Pashas and reject protocols. The Ministers of small States are of no account in Stamboul, and it is the height of folly for Naples or Belgium to attempt rivalry with the great diplomatic tetrarchy. M. BLONDEEL would have done well to confine himself to his social duties in the Levantine *salons*, and to the extension of his *segis* over any bootmaker or pastrycook of his country who might have settled in the Turkish capital. But in an unfortunate hour the Belgian Minister took himself and his office seriously.

calling him or addressing to him an official rebuke. The Turks are, no doubt, glad to have the opportunity of asserting their own independence and getting rid of an objectionable diplomatist by the same act. Whatever may be the future extent of Ambassadorial influence in the East, we cannot regret that such excesses as we have described should meet a check. The vigour with which the PORTE has acted on this occasion will, no doubt, have the best effect on the forthcoming deliberations at Bucharest and Jassy. It is well that the world should know that the independence which Europe has so solemnly recognized is something more than a phrase or a formality.

We invite attention to two distinct protests on the part of Peers, whose signatures are affixed, against the Divorce Bill as it has been sent down from the Lords to the Commons. The first of these protests may be considered as a declaration of the great principle that in Divorce there should be perfect reciprocity between the sexes. In the second, Lords LYNTHURST and HUTCHINSON (DONOUGHMORE) maintain that wilful desertion on the part of the husband should entitle the wife, not merely to a legal and recognized "separation," but to an absolute Divorce. In the course of the last week we have published other protests in an adverse sense from other Peers and from Bishops, who are of opinion that the Bill as it stands errs on the side of laxity, that it weakens the sanctity of the marriage tie, and that it unfairly imposes a burden upon the consciences of the clergy. Now, in a matter so deeply interesting to the feelings of the community as this is, we had rather bear for a while longer with evils to which English society has accommodated itself than attempt to jump at once at a perfect settlement when the probable result of such an attempt would be defeat, and the indefinite adjournment of the discussion. We feel the sanctity of the marriage bond as deeply as the Bishop of OXFORD can feel it; we acknowledge as entirely as Lord LYNTHURST could desire that the wife is very hardly used under the present, and will be so even under the amended Law of Divorce; but we say that if this battle is to be won it must be won by degrees. Nothing would be simpler than to write a tissue of hysterical declamation about the injuries inflicted upon women, and the injustice which has been done to them under the former state of the law; but the result of such a proceeding would be the rejection of the Bill. On the other hand, it is not difficult to write a tolerably efficient invective against the sin and wickedness of the adulterer; but it does not follow that Parliament would sanction a proposition for making him amenable to the enactments of the criminal law. On the whole, let us be content with what we have got. Don't let us just yet

Ek 3

the same summary justice as can be executed in a Western country. We must, to some extent, allow for the difficulties of the Imperial Government, and if we do we shall be in all the stronger position to assert our rights with vigour if it prove ultimately necessary. It is to be hoped that this is the spirit in which Mr. WADE has accepted, for the time, the concessions or the reparation, which may have been offered him.

While the war in Herzegovina continues to be little more than a series of desultory skirmishes, which seem to leave the end as far off as ever, and while the Servian Ministry has deranged some calculations by resigning, the Insurgents have put forth a specific statement of their grievances, and the PORTE has given a practical reply in the form of a promise to amend. This pledge certainly looks well. The Government will reduce the tithes by two-and a half per cent., leaving them at the rate of ten per cent. This boon was promised to Crete when the insurrection in that island was put down, but it was not granted until the other day, or until our own Ambassador had pointed out the bad effect produced on the opinion of Europe by so glaring a violation of a public engagement. The same remission of taxation will now be extended to the whole of the Empire. No arrears of the taxes due down to the financial year 1873-4 will, with an important exception, be exacted from those subjects of the SULTAN who are poor. Several administrative reforms are also to be executed, with a view to making the local Councils more truly representative, and in order to bring the people more directly into relation with the Central Government. There is also some word of an intention to convert the oppressive tithes into a land tax. The *Journal de St. Pétersbourg* was doubtless thinking of some such changes when it paid a startling tribute, a few days ago, to the determination of the GRAND VIZIER to introduce important reforms throughout the whole Empire.

If we cannot share the unwonted enthusiasm of Russian statesmen for the good intentions of the PORTE, it is from no blindness to the beneficial character of the changes which it has specified. They are excellent so far as they go. They are pleasing on paper, and if they were made realities many grievances of the Rayahs would pass away. But, unhappily, verbal reforms of beautiful promise have been the commonplaces of Turkish legislation any time during the last twenty or thirty years. The PORTE has put forth edicts that would have ushered in a Turkish millennium if such a state of bliss could come from fair speech. The last two or three Sultans have all been more or

naturally exaggerate their grievances, for the main cause of their anger is that they are ruled by a Mahomedan minority, and all redress will fail to appease them so long as they feel thus degraded. We are able, however, to subject their complaints to a pretty good test, for in 1860 the English Consuls throughout the Turkish Empire sent to the Foreign Office a specific statement of the condition of the Christians. These Reports are, perhaps, the most valuable evidence ever compiled respecting the administrative state of Turkey, and they are still substantially a true picture. They will also be found to show that the accusations of the Rayahs, while certainly exaggerated, are true in the main. The charge is that the local Courts are at the bidding of the Mahomedans, that the Pashas themselves are unable to withstand the fanaticism and the corruption of these tribunals, that Christian evidence is refused in the higher Courts, that the Rayahs are pillaged by the tax-collectors, and that the Christians are often at the mercy of an insolent minority of Moslems. So far, at least, as Bosnia and Herzegovina are concerned, these accusations are true, and some replies to them denote a large trust in the general ignorance of Turkish affairs. It is no answer to say, as appears, from a statement we quote elsewhere by a "PHILHELLENE," to have been said, that the Rayahs themselves are debased beings, for they would have been strangely gifted beings indeed if they had escaped unscathed from centuries of degradation. Nor is it of the slightest importance that the tithe-farmers are usually Christians. The real accusation is that the Government permits, nay, impels, these persons to rob the peasantry, and it matters nothing whether they are Armenians or Mahomedans. Most of them are Christians for the simple reason that the Christians form the bulk of the money-making classes, and have better brains than the Mussulmans. Equally futile is it to say that the Christians are protected by the foreign Consuls. The Consuls cannot be present at every trial of a Christian cause, and those of England, at least, are apt to be rebuked if they send many complaints to the Ambassador at Constantinople. Nor, as a rule, does much come of their charges even when they are brought to the ear of a Turkish Minister, for he can but write a letter of complaint to the Pasha, and the Medjlises are often strong enough to set both Minister and Pasha at defiance. The failure of the Consuls to make up for the want of sufficient control at Constantinople and of purity in the Courts is betrayed by their own Reports and the general state of the Empire. A much deeper process of surgery than that proposed by the Turkish Ministry will be needed to remove the maladies of the Turkish Empire.

Ek 4

two or three Sultans have all been more or less of reformers, and the present one, as we learn from the unimpeachable testimony of Reports presented to Parliament, assured our Ambassador more than a dozen years ago that his highest aim was the greatest good of the greatest number. There has been almost a monotony of "reforming" Grand Viziers. An Ottoman Prime Minister would scarcely think that he had done his duty if he were not to begin by some declaration against abuses. Sometimes the zeal for reform has presented a startling contrast to the usual indolence and apathy of Oriental minds. When the Grand Vizier KIPRISLI MEHEMED PASHA made his famous tour of inspection in 1860, he displayed an almost furious determination to put down peculation and to "regenerate" the Empire. Guilty officials quaked before his denunciations; Christians were astonished to learn that their rights were of as much account in the eye of the PORTE as those of the Mahomedans; and English Consuls sent to our Government the expression of their high hopes that at last the reign of reform had begun. But what has come of all this zeal, all these pledges, the troops of reforming Grand Viziers, the competition between Turks of the old school and Turks of the new for the honour of smiting abuses with strong language, and the benign good wishes of successive Sultans? The condition of Turkey has, no doubt, changed for the better, as, indeed, it would have done if Sultans, Ministers, and Pashas had all gone to sleep; but official peculation is as rife, the Courts of Justice are as corrupt, and in such Provinces as Herzegovina the Mahomedan landlords oppress the peasantry as flagrantly as ever. Meanwhile, the Christian population is growing more discontented every year on account of much the same causes as those which made the French peasantry turn against the aristocracy when their own material condition was improving, and when they saw some hope of deliverance. The Rayahs would not be satisfied even if the PORTE should make all the remissions of taxation which it has promised, although they would then have certainly fewer specific grievances. But we have yet to see whether those pledges will or can be fulfilled. Every one of them might easily be evaded if the Central Government be as lax and the local officials as corrupt as usual. Even, for example, if two and a half per cent. be struck off the tithes, the power of valuing the products on which these imposts are charged

The Ottoman steamer Peiki Chevket arrived at Constantinople on the 8th, from Candia, with despatches from the CAPITAN PASHA and the Governor of the island, for RIFAAT PASHA. The intelligence so brought was of a satisfactory nature, inasmuch as it announced the approaching termination of the insurrection. TAHIR PASHA complained of the restraint imposed upon him by the European Consuls, and of his being obliged to treat with lenity men who cowardly murdered his soldiers every time they met them isolated, and ravaged with impunity the property of the Mussulman inhabitants of the island. TAHIR PASHA demanded instructions from his Government; and suggested a plan which he pledged himself would put a speedy end to the revolt without too great an effusion of blood. The Peiki Chevket sailed on the 14th for Candia, with the reply of the Divan to TAHIR PASHA.

SAID BEY and SAMI BEY were still in quarantine at Silvi Bournou, where they were the object of the most delicate attentions on the part of the Ministers and most of the high functionaries of the Empire. It was thought that on leaving the quarantine SAID BEY, SAMI BEY, and their suite, would remove to the palace of the Minister of Finance, where apartments had been prepared for their reception.

As we have already stated, RESCHID PASHA, the former Minister for Foreign Affairs, was appointed on the 13th Ambassador Extraordinary to the Court of France. On the following day he was waited upon by the great dignitaries of the Sublime PORTE, who congratulated him on the new mark of confidence shown to him by his Sovereign. NEDIM EFFENDI, the chief of the Foreign Department, was to accompany RESCHID as First Secretary of Embassy.

NOURI EFFENDI, the last ambassador of the Porte in Paris, had been appointed member of the Council of Justice.

The SULTAN had presented General JOCHMUS with a splendid sabre, in testimony of his gratitude for the services which he had rendered the PORTE during the campaign of Syria.

M. CHRISTIDES, the Greek Minister, charged by MAVROCORDATO with the Department of Foreign Affairs, was preparing to leave for Athens. He

PRIVATE CORRESPONDENCE.

CONSTANTINOPLE, Oct. 17.

I feel happy in having it at last within my power to send you the address from the Commander-in-Chief of the Russian forces in Circassia to the inhabitants of that province, as well as of the spirited answer of the latter to this address. It appears from the last letters received from that country, that the disasters the Russian fleet experienced during the summer have been so great as to oblige the land forces to suspend for the present the war operations. In a letter of August the 19th from Mr. Bell the country is represented as enjoying perfect tranquillity. A report was prevalent at Sinope and Samsoon that this gentleman had been taken by the Russians, and as it may reach his friends in London, it may be well to mention, that a person who arrived at Trebisonde on the 10th inst. assured that the rumour was false, and that he had only 16 days before seen Mr. Bell, who intended to leave in a fortnight by a boat that had been detained expressly for him. He will run no chance of falling in with Russian cruisers, as they have not been seen on the coast for a long time, and it is supposed that they have either retired, or at all events grown very indifferent to keeping a strict blockade. Upwards of 80 individuals had lately arrived from Circassia at Trebisonde, but at the request of the Russian Consul, Osman Pasha, the Governor, would not allow them to proceed on to Constantinople. On representations being made by their friends here, the Porte has sent orders to the Pasha to set them at liberty. Very lately the same Osman Pasha obliged every Turk in the province to surrender into the hands of the Russian Consul the Russian slaves whom they had at different times bought of Circassian merchants. Upwards of 150 of them being Polish deserters, these unfortunate beings will probably on their arrival in Russia be sent to work during their lifetimes in the mines of Siberia.

The Turkish Admiral's Aide-de-Camp, the son of Sir R. Lee, arrived here on the 14th inst. from Vourla, by the steamer belonging to the Ottoman squadron. The principal object of Mr. Lee's voyage appears to have been the presenting to the Sultan a painting executed by himself representing the Ottoman and British squadrons now at Vourla, at anchor off the Dardanelles. In order to express the satisfaction the subject of the picture gave him, the Sultan invited Mr. Lee to his Palace, and presented him with a valuable diamond snuff-box. Captain Moresby, who accompanied Mr. Lee, embarked with him yesterday to return to the fleet. It is said that the Ottoman fleet will spend the greater part of the winter with the English fleet in the Mediterranean.

The following is the address I have above referred to:—

"Inhabitants of Circassia and of the adjoining provinces!—Anxious to put an end to the anarchy and misrule under which, in common with the other populations of Asia, they were groaning, and aware of the advantages of being placed under a Sovereign under whose aegis they might enjoy security and tranquillity, several of the tribes of the Caucasus implored the protection of the Emperor of all the Russias. Their request was graciously granted, their provinces were incorporated with the empire, and from that day the Emperor has not ceased from looking upon their inhabitants in the same light as the rest of his subjects, and watching with unremitting solicitude over their welfare.

"More recently, in virtue of the treaty concluded at Adrianople between the Imperial Court of Russia and the Sublime Porte, the Sultan agreed and consented to the total cession to Russia of Circassia and the adjoining provinces. You have in consequence become placed under the absolute and exclusive dominion of Russia, and neither the Porte nor any other Power possesses the slightest right of interfering in the affairs of your country.

shall be inscribed in the registers of Government, and to them protection from our troops shall be refused.

"Inhabitants of Circassia! Once more I repeat to you my friendly advice: accept without hesitation the proposals my august master, the Emperor, is graciously pleased to make to you. They are the offsprings of his innate kindness and mercy, and be not foolish enough to imagine that his object in inviting you to accept them is thereby to facilitate the conquest of your country. I expect an answer from you.

"From the Russian camp, in the neighbourhood of Sotshah, on the 12th day of the month Seffer, 1254."

To this communication the Circassians returned the following answer:—

"From the Camp near Soodjah, the 14th of Seffer, 1254.

"Russian General,—We have received the letter you have addressed to us, and perused its contents. We have well understood the meaning; and, though we do not consider your words as deserving of an answer, yet we shall make a few observations on some of the most striking passages.

"You allude in the most abusive terms to the Englishmen who are residing with us. Whether they are honest men or not we have better means of judging than you. They are merchants, subjects of the King of England, a country indebted for its greatness and prosperity entirely to commerce; and, notwithstanding your remarks on their character and the quality of their goods, we prefer them vastly to you, and while they choose to remain with us they shall be treated by us with the kindness and respect we have from time immemorial been in the habit of showing to strangers.

"You would have us believe that the Sultan in the treaty of Adrianople made our country and its inhabitants over to Russia. How can this be true or possible, since from the remotest period down to the present hour our country never had a sovereign, and without interruption enjoyed an independence which, with God's assistance, we trust to be able to maintain?

"It is now ten years that you have been endeavouring through all kinds of misrepresentations to impose upon us. Simple-minded as we are, we have sufficient intelligence left us to see plainly through your artifices and falsehoods. One of the most glaring proofs of your effrontery is the attempt on your part to make the world believe that our country was one of the provinces of the Ottoman empire. When was its conquest achieved by the Ottomans? Did not previous to the war your merchant vessels, and those of other European nations, freely frequent our ports, not only without paying any port dues or custom duties, as in every other port throughout Turkey, but even without requiring a firman from the Sultan? You know very well, that neither the Sultan nor his Viziers ever claimed the slightest authority over us. But falsehood has ever proved your most constant and powerful auxiliary. The perfidiousness of your Government's policy is proverbial, not only throughout the world, but even in our mountains.

"We know how you have of late years been endeavouring to overthrow the throne of the Sultan, and are aware of the baseness of the means you have called into operation to accomplish this, the foremost object of your ambition. After creating and fermenting revolution among his Greek subjects, and instigating the most powerful among his Pashas to revolt, you have offered your assistance to enable the Sultan to restore tranquillity to the empire. Aware of the perfidiousness of your friendly professions and offers, he declined your good services, and replied, that if left alone he had power sufficient left to quell the insurrection of the Greeks. This object was on the eve of being accomplished, when, finding no other means of preventing it, you, in the midst of peace, after entering as allies and friends into the harbour of Navarino, destroyed in the space of a few hours the unsuspecting fleets of the Sultan.

Ek 7

FEBRUARY 11, 1859.

rights against the Porte, on the one hand, and Vienna on the other. Russian influence can only work through the machinery which the Treaty of Paris has established. It must be by using the forms of liberty, and trusting to the sympathy of electors and deputies, that the greatest of Autocrats can advance his ends against his old enemy. It will be a question for the political observer whether the free institutions with which we have endowed the Greek and Danubian races will do more to alienate them from Russia than religion and gratitude for former protection attract them to her.

In the anxieties which Imperial madness have inspired nearer home, the affairs of this region have been little regarded of late. Indeed, it is difficult to interest anybody in those most uninteresting people, the Moldo-Wallachians; and as for the Servians, though they were great folks in the last generation, when the deeds of CZERNY GEORGE were fresh in remembrance, they and their valiant pig-breeding chiefs are now almost forgotten. Yet these provinces are in the full career of political excitement, and both have made something like a national demonstration, which, if the world had been at leisure, might have sent diplomatic notes flying from every capital in Europe. The Servians have brought back their old chief, MILOSH, who has entered Belgrade in state, and the last news is that the Wallachians have elected as Hospodar ALEXANDER COUZA, who had previously been elected Hospodar of Moldavia. This act will, of course, be looked upon as a great triumph by the Unionist party. The news was received with joy in Bucharest and the city was illuminated in honour of the event. And certainly the Wallachian Legislature has burst asunder the filigree by which the Conference of Paris sought to separate the two provinces. It will be remembered that the Treaty of Paris relegated the organization of the Principalities to a future conference, to which all the Powers which signed the Treaty should be parties. The plan which found favour with France and Russia was to make the Principalities into an independent State, after the fashion of Greece, with a monarch chosen from one of the minor Royal

or the Porte would become a mere shadow, and a Power would be created at the mouth of the Danube hostile to us and to the ally the independence and integrity of whose empire had been the cause of the war. These reasons prevailed, and the Danubian Principalities remained separate, but were administratively assimilated. The right of electing the Hospodars was lodged in the respective Assemblies. This power has been used by the Unionists for the advancement of their own cause. By the simple plan of electing the same Hospodar they place the supreme authority of both the Principalities in the hands of a single man, and make them as much one as England and Scotland were after the accession of JAMES I. and before the Legislative Union. The new Hospodar, ALEXANDER COUZA, will administer the affairs of both provinces, command the common army, appoint the officials in both, and dispose of the revenues of both, the only defect in the absolute unity being the existence of Assemblies both at Bucharest and Jassy.

Should the scheme work well the Unionists will certainly have carried the day, and the Conference of Paris must expect a little of the ridicule which attends the evasion of elaborate prohibitions. However much diplomacy may affect to ignore the fact that the Principalities are united, the world will consider them as one, if it finds that in no conceivable case can they act independently of each other. No immediate effects, indeed, are likely to follow from this amalgamation. The Hospodar is, after all, not a Sovereign ; and, though the PORTE cannot dethrone him, he is responsible to the protecting Powers, and governs on good behaviour. Europe has not committed the mistake of placing another OTHO on the northern frontier of Turkey. So the Powers opposed to the union may as well let matters rest. They made a blunder in not stipulating that the same Hospodar should be incapable of election by both provinces ; but, since the thing is done, and the Roumans can unite without travelling out of the four corners of the Convention, the Powers may as well bear their defeat with a good grace. The fact is, that the Christian populations are becoming so independent that all attempts to support the Ottoman authority in the Northern Provinces must soon be abandoned. To rouse the Ottoman Government is

The effect of these serious events is already to be discerned in an increase of the uneasiness which has for some time prevailed in other parts of the Empire. Our Constantinople Correspondent sends a despatch describing the apprehensions which affect even the highest Frank society of the capital. It has long been known that the fanaticism or patriotism of the lower classes of Turks has been excited by fervent religious appeals, and it has been observed that they have been more than usually sullen and ill-disposed. The Christians have lately taken alarm, and communicated their apprehensions to the diplomatic world. Rumour accuses Turks in high positions of encouraging the animosity of the multitude, and of using it for political purposes—either to impel the PORTE to a bolder policy, or to intimidate the European Powers by the menace of what is called a Holy War. The most audacious of these schemers would probably shrink from planning an actual outbreak, but it is an old experience that those who attempt to use the passions of a crowd continually fail to restrain the demon whom they have roused. It is enough to say that in the opinion of persons not ordinarily apprehensive there exist at present dangerous elements among the Turkish population, capable of producing, if not a general assault on the Christian population, at least local disturbances, with assassination and plunder such as have been so often witnessed on Turkish soil. In fact, the notion is that what occurred in Syria sixteen years ago may be repeated, though perhaps on a smaller scale, to-day, and that it is the duty of the Powers to be prepared for some such outrage. Hence the state of feeling indicated in our Correspondent's telegram. The outbreak at Salonica has no doubt excited both Turks and Christians to the utmost; it is intelligible that the zealots of the dominant creed should be menacing and insolent to the Christians of their own class, and that these should believe that the threats so often repeated are now about to be executed. The Christians report their fears in higher quarters, and hence the agitation which seems to prevail. "Travellers," we are told, "are leaving *en masse*; resident Europeans are sending away their families; incessant applications are being made to Embassies by persons apprehensive of approaching danger. The diplomatists are sitting in permanence daily, and are acting unanimously." But, in the opinion of the Frank community, some

At this momentous crisis in the affairs of Eastern Europe, it is desirable that the public should receive with caution the rumours of the hour, and avoid adding to political difficulties by alarms that may prove to be excessive. At the present moment there is a panic among the Frank and the native Christian residents in the chief cities of the Turkish Empire. All those in the West who are connected with them are informed of their apprehensions, and consequently a vague fear prevails that any day may bring the news of some terrible commotion. The murder of the two Consuls at Salonica has intensified a feeling which has been in existence for many months, and we know not which is the more to be expected, some outbreak of Mahomedan fanaticism inspired by the late fatal example, or some violent and senseless fit of apprehension on the part of the Christian inhabitants. The affair of Salonica has caused extraordinary excitement; it is treated by the Powers principally concerned as a serious political event, and may have an important influence on their deliberations. The story is told in a different way by each narrator, but it seems to be agreed that, whether the actual crime was premeditated or sudden, the Turks had been for some time ready for mischief, and are now more dangerous than before. One authority states that the two Consuls are still unburied, and must remain so until a force more powerful and more trustworthy than the Turkish garrison arrives at the spot. It necessarily follows from this that no inquiry has yet been made into the circumstances of the murder, and no attempt to arrest the murderers. Squadrons of all nations are directing their course to Salonica. The Powers which maintain ships of war in the Mediterranean will be first on the spot, but the German Empire is sending some of its largest and most formidable vessels. The SULTAN's Government has been profuse in apologies, and an ironclad from the Golden Horn carries the Commissioners who are to search out and punish the guilty. But the presence of the foreign squadrons will bear witness that the Powers are not content to trust to the ability or sincerity of Turkish officials; that here and elsewhere, if necessary, they are resolved to maintain their own rights and the rights of humanity with a strong hand.

Empire is at peace, and the SULTAN's authority prevails in the depths of Asia more completely than that of any of his predecessors. Supposing that Herzegovina should be made after a time practically independent, is the loss of these mountains and their needy inhabitants to be compared with the prospect of losing Constantinople, and probably the most advanced and wealthy regions of Asia Minor? The Pashas have still too fine an estate to rush into a hopeless conflict for sentiments or doctrines which affect them very lightly. We have no doubt that, whatever be the party or the object of a Minister, he will do his best to repress any attempt at serious outrage on the Christian community, to say nothing of Ambassadors and Envoys. It is likely, indeed, that the new Government will be more vigorous than its predecessor in keeping the peace, and that its energy will take the form of pushing the campaign against the Insurgents, so as to improve the position of the Government while its destinies are debated at Berlin.

The death of M. RICARD had not been unforeseen, but it is not the less a misfortune for France. A man who is at once liberal in his ideas and rational in his conduct is not easily spared anywhere, and perhaps least of all among our neighbours across the Channel. The time of M. RICARD's death adds to the importance of the event. The Republic has been fairly started, but it has still many enemies. The people of wealth have been trained to think that their possessions are not safe, except under an Empire or a Monarchy, and it is too soon to expect that their false notions should be expelled by the facts of experience. Elderly people do not easily change, and the rich are as a rule elderly. There is another class of great influence in France, the members of which have paid us the compliment of thinking that the way to save France from recurrent convulsions is to introduce English institutions into it, but they have, unfortunately, never been able to discriminate between the substantial and the accidental parts of our political machinery. The stability of the United Kingdom depends upon the fact that it is self-governed, and "the rest is all but leather or prunella." This is rarely understood at Paris. The people who call themselves educated there, and are respected throughout the country as if they had mastered the essential truths of life.

Ek 11

RDAY, MAY 13, 1876.

Ministers. It appears that at the Embassies it has been thought necessary to take precautions against any sudden riot. The impression these events make on us is that, though the apprehensions are not unreasonable, and though the precautions are simply prudent, there is no ground for supposing that the SULTAN's Government is disposed to encourage, or even to connive at, any acts of violence. The Statesmen of the type of RESHID and ALI have passed away and left no successors, but the present men, whether they be called old Turks or new, whether they be classed with the War Party or the Peace Party, have sense enough to know that a rising of the Mahomedans against the Christians in Constantinople or throughout the Empire would be the death-blow of the Turkish Power. It would, indeed, be the most effectual solution of the Eastern Question. The three Imperial Governments would need nothing more to unite them, and the Chancellors now assembled at Berlin might conclude their deliberations at a sitting. The three Western Governments would by the same influence be fused with the others at once. The policy attributed to Russia would prevail by the irresistible force of events. All lingering regard for the SULTAN's independence, all hesitations caused by divergence of views, and possibly by mutual mistrust, would vanish before the absolute necessity of putting an end at once to the crimes of a barbarian horde. We know how quickly an occupation by European troops followed the massacres in Syria. An occupation would ensue as quickly in the present case; and who could say whether it would ever come to an end? To such an operation on the part of Europe the PORTE could offer no serious resistance. We hear from time to time fanciful suggestions of a Holy War to be undertaken by the SULTAN, who would unfurl the standard of Islam, and call upon the faithful throughout the Empire to do battle with the Infidel. The notion that such an enterprise is possible is the merest hallucination. The days are past for a *jihād*. War cannot be extemporized in the present state of military science by a nation so dependent as the Turks on more advanced communities for all the necessities of a campaign. Besides which the fanaticism of Islam—or, indeed, of any creed—does not furnish the qualities indispensable for

Ek 12

Y, SEPTEMBER 14, 1864.

THE OTTOMAN EMPIRE.

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT.)

CONSTANTINOPLE, SEPT. 3.

In reviewing the events which influenced the condition of Turkey during the last ten years, there has never been a moment, perhaps, which presented such a calm and tranquil aspect as that which we witness just now. The constant and dark rumours of threatened insurrections and conspiracies against the Ottoman rule seem, for the present, to have died away. The underhand measures of Russia to provoke a dissolution of the Empire have made room, as far as appearances are to be trusted, for a policy more straightforward and more friendly. France, it is true, has shown a disposition to assume that overbearing attitude which has been abandoned by Russia, but it is, perhaps, more in the hope of being in a position to profit by any remote contingency of dismemberment than from a desire to provoke an immediate crisis.

The events which have lately occurred in the Rouman provinces, although they have weakened the slight link which connected those provinces to the Porte, are not, it is believed, of a nature to threaten any immediate danger to the integrity of the Ottoman Empire. In the course of the illegal proceedings of Prince Couza, which commenced with the appropriation of the "dedicated convents," and terminated with the *coup d'etat*, it had been noticed that, while going through the form of protesting against those acts, the Porte did not look upon them quite with an unfavourable eye. The reason, perhaps, is not difficult to be found. So long as the country remained in the hands of the Boyards no permanent or (as regards Turkey) safe Government could be relied upon. The conflicts of the contending factions among that body threatened every moment to place that country under the power of either Austria or Russia. The blow which Prince Couza struck against the privileges and prerogatives of the Boyards has diminished their power and destroyed their *prestige*. The rural law which has just been promulgated weakens their hold over the peasantry by conferring upon the latter the lands which they held under conditions of serfdom, and secures to the present Government the support of a powerful element in the country. In achieving these things, which have now been recognized by the protecting Powers, the Prince has trampled upon liberty in a manner which has transformed a country comparatively free into as complete a despotism as it is possible to imagine, but these are considerations which do not weigh much with the Porte. It is their belief—and information received from in-

It was observed at the time of the Crimean War that no one could point out the precise cause of the conflict—the precise incident in the absence of which Europe would have remained at peace. All that appeared in reviewing the past period of impotent negotiation was an ungovernable impetus of feelings and events in one direction, and under it the nations seemed to have moved purposeless and spell-bound into war. In 1870 the exact reason of the French aggression was equally hard to discover. The Government of NAPOLEON III. declared war to prevent a project which had been abandoned, if it had ever been entertained, and to avenge an insult which had never been offered. Should the present political disputes have an unfortunate issue, it will not be less difficult to say for what Russia and Turkey went to war. After some twelve months of projects framed, modified, abandoned, or rejected, we have at least come to the point that Russia has declared her readiness to accept certain conditions and that the PORTE substantially intimates its adhesion. The latest proposals of the British Government have been accepted by the other five Powers, and the PORTE in presenting alternatives has taken care to exhibit itself as anticipating and surpassing all that was demanded of it. The Powers demand a reformed administration in the Slavic Provinces. "You shall have reform throughout Europe and Asia," replies the PORTE. "We must have an Armistice for a month or six weeks with no onerous conditions," say the Powers. "Take one for six months with no conditions at all," answers the PORTE. It is true that this prompt overbidding of the Turk may possibly conceal some artifice; and the Russian organs have been quick enough in finding arguments to show that the Turkish proposals will facilitate the evasion of their just demands. The military advantages of a six months' Armistice are said to be all on the side of the Turk; and, moreover, nothing is more likely than that the SULTAN'S Government, having obtained this long suspension of hostilities, after which the war could hardly be renewed, would evade the fulfilment of its pledges and assent only to a nugatory reform. Allowing all that the partisans of the Slav can urge, we cannot but see that the difference between the two hostile States is now reduced to something which with goodwill could be arranged in half a hour. If Russia and Turkey be both sincerely desirous of peace; if Russia seeks

The truth is we are in the presence of forces which become more intense every day, of passions which cease to regard even the objects they sought but yesterday. The friends of the Turks, and even the Turks themselves, tell us that the Moslem cannot be made to concede much more ; that very probably that popular impulse which the Pashas must obey will determine the Government to face a great war, trusting to the power of resistance which belongs to the race and to the difficulties which a march through Roumelia would offer to the Russian invader. On the other hand, it is needless to dwell on the patriotic and religious fanaticism which have been awakened in Russia during the last four or five months. The politicians who would treat it as a trick of Russian statecraft or an illusion of credulous Europe make the usual mistake of those who would be too wise and penetrating. We have been so accustomed to think of the Russian as passive and unexcitable, a mere machine, moving according to the behests of a Ruler like NICHOLAS, that we can hardly conceive a nation shaken by excitement beyond that sullen frontier, deflecting by its passions the judgment of the Ruler, and possibly filling gray-headed statesmen, the supposed incarnation of astuteness, with venturous enthusiasm. Yet it may be that the solutions which a year ago would have satisfied a self-reliant Government, uninfluenced by popular pressure, may be difficult when the Muscovite, excited by Servian battlefields, faces the Turk reeking from Bulgaria. The war fever, the passion for defiance and combat, the hate of race gain rapidly when once they come into being. In the present case the hostile disposition has been increased by

vernment to support the Berlin Memorandum and the despatch of the Squadron to Besika Bay were followed in some quarters by boastings which must now appear simply ridiculous. While the Government prudently reserved to itself a very pacific explanation of its conduct, the professed interpreters of its designs were talking of the total collapse of Russian policy, and demonstrating that the Empire of the CZAR, being on the verge of bankruptcy, could not possibly go to war. The folly and presumption of these utterances must now be sufficiently apparent. The course of events since that time has been such that a peaceful settlement, even though it may secure all the original objects of the Government as comprised in the ANDRASSY Note or Berlin Memorandum, will seem tame and unsatisfactory to an excited section of the nation. This, indeed, counts among its numbers men to whom rank, years, and official position might be expected to give sobriety of judgment.

Thus the task of the peacemaker is hard. Our Government, which has accepted that benevolent but thankless part, finds more and more that it has to deal, not with the motives or arguments of statesmen, but with unknown and irregular forces of extreme violence. These, as manifested as yet, are mainly on the side of Russia, but they may show their existence on the side of Turkey also. Yet, if there be cause for discouragement, there is none for despair. The task of the British Government is difficult, but with energy and goodwill it may succeed ; and, even if its precise object be not attained, it may range Europe in a more favourable position, and take precautions against eventual dangers. The principal aim of this country should now be to unite the Continental Powers in such a scheme as may be presented to Russia and Turkey as the definite judgment of Europe, the rejection of which will expose either antagonist to the reprobation of all the neutrals. It is not so much towards Russia as towards the other Powers which are capable of influencing Russia that the efforts of the British Foreign Office must be directed. It must be obvious to every person of sense that if Russia is to be arrested at all by foreign influences, those influences can only proceed from the contiguous Empires, particularly from that which has been Russia's most constant ally and is now her most powerful neighbour. In the meantime it is advisable to take away every reason or pretext for

THE BERLIN CONFERENCE.

(FROM OUR PRUSSIAN CORRESPONDENT.)

BERLIN, MAY 17.

As you will have seen from my yesterday's telegram, the result of the Conference is a compromise between the two principal actors. Austria making a great concession, and Russia acknowledging the sacrifice by a tender of less consequence, an agreement was speedily effected. Vienna rescinded her former resolution to ignore the Insurgents' programme; Russia, in return, did not insist upon the occupation of Bosnia as a means for the immediate dismemberment of Turkey. There is little reflection needed to perceive that by this ingenious arrangement, though the final decision is put off, Russian views are strengthened in the council chamber and the Insurgents supported in the field. On the one hand, the rebels having their programme partially approved by the Powers are virtually acknowledged as belligerents under foreign protection, who cannot be expected to lay down their arms unless some sort of independence is accorded them; on the other hand, now as ever, Russia allows as little interference with Servo-Montenegrin policy, and the rebellion is sure to go on swimmingly, until a hint from St. Petersburg or some desperate act of the Turk shall give matters a new turn. Thus, while Austria has succeeded in averting a sudden crisis, she has failed to prevent matters assuming an aspect dangerous to herself and the Porte. If this allays the worst apprehensions entertained in Vienna, it creates fears for the future. To Austria the most favourable feature of the transaction is that, decisive measures having been postponed, she retains the chance of calling in others before subscribing to a settlement at variance with her oft-announced and, indeed, manifest interests.

As has been allowed to transpire, the first act of the Conference Powers was to communicate their resolutions to England, Italy, and France. These resolutions, involving no immediate change, were acquiesced in by the two last-mentioned Powers; whereas England is bent upon a more reserved attitude, tolerating where she cannot unconditionally approve. The next proceeding will be to induce the Porte to conclude a fresh armistice and to settle with the Insurgents while the truce lasts. For this purpose the Porte is to be addressed by the Northern Powers, and as many of the others as will join them. The method recommended involves the nomination by the Porte of a Commission, to be selected by the Powers, for the supervision of Bosnian affairs; though whether this Commission is to be appointed at once, and to continue after the necessary reforms have been carried through, is more than we know, and perhaps than has been settled. Probably this part of the programme has been left sufficiently vague to admit of being adapted to the demands of the Insurgents and the Porte. Should either party object to the propositions submitted, the work of the Conference will have to be done over again, either by the three Northern Powers or by the six signatory Powers conjointly. In such an event fresh groupings of the Powers may be occasioned by Austria getting tired of the rebellion, or Turkey objecting to be

While we are waiting to see how the Ottoman Sieyes acquits himself of his arduous task, it may be desirable to inquire in what frame of mind the very peculiar population for whose benefit Mithad Pasha is working are looking forward to the probable results of his labours. In the first place, it is important to bear in mind the fact, of which some English readers are perhaps hardly aware, that there is such a thing as a Press in Turkey, and that its numerous organs, limited as they are as to means, and hitherto subject to the arbitrary and irresponsible control of the *Bureau de la Presse*, may be taken as sufficiently faithful interpreters of the various phases of public opinion. We have in Stamboul many papers in the Turkish language, among which the *Bassiret* is, I believe, most extensively read; there are Greek, Armenian, Bulgarian, and other prints, and for European readers a variety of French journals, among which *La Turquie*, *Stamboul*, *Courrier d'Orient*, *Phare de Bosphore*, &c., are conspicuous. The *Levant Herald*, published in English and French, and best known in England, has been suspended for two months, dating from its publication of the violent attack on the Russian Ambassador, General Ignatieff. All these papers are now filled with interesting articles on the auspicious events by which a new era has been inaugurated for Turkey; and all speculate on the possibilities of the introduction of a Constitutional Government in a community placed in such extraordinary circumstances as the Ottoman Empire.

In the *Stamboul* of last Thursday, for instance, Khalil Ghanem, a Syrian Christian, discoursed, with what seems to me sound sense, on the "*question du jour*." There are, he says, in Turkey three distinct races. One consists of the real Turks, or Osmanlis, the conquering race; another of the conquered Mussulmans, Moslems by birth or conversion, many of them inhabitants of the Asiatic Provinces, but a considerable number also made up of the Slavs, Bulgarians, and others, who embraced Islamism after the conquest. The remainder are non-Mussulmans, Greek and Latin Christians, Americans, Jews, &c. For about 400 years Khalil Ghanem says the Osmanlis monopolised the Government, i.e., they filled all the highest dignities and offices at Court, in the government of the capital and the Provinces, in the Army and Navy, &c., to the exclusion both of the conquered Mussulmans and of the non-Mussulmans. In the opinion of Khalil Ghanem, all difference in this respect between the Osmanlis and the conquered Mussulmans could and should at once and for ever cease, and the most perfect equality both of civil and political rights should be established. With respect to the Christians and other non-Mussulmans—and it is a Christian who speaks—such a complete and immediate equality would be "illusory." The equality can only be "relative." The conquering people, he argued, claimed, exercised, or reserved all the ruling power, but in most instances, and in their own interest, they deputed to the other races, and especially to the Christians, as much of their authority as they were either unwilling or incompetent to exercise themselves; thus, for instance, they submitted the

befall him who might be so advised, as the dervishes, the soldiers, and zaptiehs, who happened to witness the chastisement, would cut down the sacrilegious offender on the spot. For Moustapha, who is only a rogue, is by the Mussulmans looked upon as a madman or an idiot, and therefore a "saint," to be humoured in all his vagaries and to be held inviolable as well as irresponsible. Whether this is written in the Koran I know not; but, from this mere trifling sample of Mussulman regard for traditional rites, it is easy to argue what hope the Christians in Turkey may have of ever seeing their country organized on principles in any manner corresponding to the exigencies of European civilization. The answer that the Turk is master in his own house, and the Frank may leave the country if it does not suit him, may be perfectly satisfactory so far as mere strangers are concerned; but the Christian subjects of the Porte were at home here before even the Mussulman settled among them. The vanquished have rights to the soil as well as the conqueror, and the question is whether the new charter is to acknowledge and establish those rights, or whether religion is to be made the pretext for a continuance of those discretionary powers by which the ruling race has worn itself out at the same time as it debased and corrupted the subject people.

In the opinion of Khalil Ghanem, a Christian, the Christians will be little disposed to raise either their demands or their expectations too high. Half a Constitutional loaf will be better for them than no bread; and the truth is that the Christians in the Provinces are too prostrated and ignorant even to feel their grievances or to aspire to redress; while, in the capital, the Christian community consists chiefly of merchants and traders whose interests are in a great measure wound up with those of the Empire, who see in any attempt at innovation the danger of a general dissolution and bankruptcy which would involve their ruin, and whose conservatism makes them, therefore, more Turkish than the Turks themselves.

In such circumstances there is no great doubt in my mind that the Mussulmans will give the Constitution such a shape as best suits their views and objects; and the articles in the *Stamboul* and the *Bassiret* above alluded to may be taken as revelations of the mind of the Party now in power. What we have hitherto is only a task set to Mithad Pasha, probably for the purpose of allowing him a ride on his hobby, to draw up the plan of a Constitution. That plan, when mature, will have to be laid before the Council of Ministers, and no one knows to what extent it may have to be revised, modified, and altered.

Far more, however, than at any prospect of the development of their domestic liberties, the people here exult at the brave and independent attitude assumed by the Ottoman Government in its foreign relations. They look upon Russia as utterly discomfited; they hail England as the heroine of a possible second Crimean war. We have not yet any intelligence of the resolution of the Insurgents in Herzegovina may have come to with respect to the announcement of the six weeks' suspension of hostilities offered by the Ottoman Government; but it is more than probable that they will virtually accept the armistice, and, if they consent to it, notwithstanding the right to re-victual Niksic reserved by Ahmed Mukhtar Pasha, their ultimate submission may be looked forward to as a necessary consequence—for, Niksic has been all the time the key to the Insurgents' position. If, at the end of six weeks, the Herzegovinians lay down their arms, or, if, in the event of their continuing the hopeless struggle, they are overcome, the same success which disposes of

populations are gradually drawing the wealth of the country into their hands. Elsewhere, and when acting on a different race, Mahomedanism has cultivated science, literature, and the graces of civilized life ; but in Turkey it has dried up all the fountains of intellectual progress and moral strength by keeping the Turks as far apart from the civilization of the West as if she lay in another planet. Even the virtues of its Turks are merely such as we always find in a race accustomed to command, and such as perish when exposed to the rude touch of political equality. The Turks have lost their sagacious, intrepid Sultans. They have lost those trained officials and military leaders who never flinched in their devotion to the Empire. They have lost those military qualities which were once a substitute for patriotism. They have lost even the vigour of provincial rule, which existed so long as the great Mussulman feudatories had some independence. On the other hand, the motto of the officials has been " Every one for himself." They have allowed every part of the Empire to fall to ruin, because not one in a hundred of them thinks of public duty until national danger is actually visible ; and, as they dare not admit the Christians to a partnership of power, the whole Empire is honeycombed with plots. It is unnecessary to suppose that the Russians have required to use much craft to ruin the Turkish Empire. The Turks themselves have been ruining it with all their might for the last two hundred years, and Muscovite plotters have needed to do little more than lend a hand now and then to let Turkey reap the harvest she had sown. Hence the futility of all projects of reform which assume that Ottoman authority shall remain untouched. The moral regeneration of a people is not accomplished by the command of the Divan.

An imperfect copy of the Treaty of Peace has appeared in the columns of a contemporary, but it is probable that the appearance of Lord CLARENDON in the Lords this evening will give the most satisfactory assurance that all is concluded at Paris. No doubt, there are those who would rather that the result of a terrible war and a long negotiation were announced by a more pompous messenger, and in a more triumphant tone than his Lordship is likely to assume. We trust he will be able to state, in plain and unmistakeable language, that the objects of the war have been accomplished ; that the integrity and independence of the Turkish empire, including the Principalities, have been guaranteed ; that the Black Sea has been neutralized for the commerce and representatives of all nations ; that its shores are to be dismantled of its remaining arsenals and military strongholds ; that the Danube has been opened ; and that the firman conceding equal political rights to all subjects of the PORTE has received a European sanction. These safe and moderate results may not satisfy all people. There are those, of course, who wish peace to represent only victory and power. Could a great General, in the flush of recent successes, inform the British nation that an ancient and implacable enemy had been laid prostrate at our feet, and that we had granted such terms as proved at once the irresistible power of our arms and our clemency,—that would gratify those who abandon themselves to the illusions of the hour. Such peaces there have been in our history, and such messengers have been heard in our Senate. Before very long, too, a distinguished nobleman will resume his place in the Lords, and inform them that in the course of a seven years' administration he has conquered or otherwise annexed to the dominions of HER BRITANNIC MAJESTY four splendid and populous kingdoms. But for the people so conquered we feel neither sympathy, nor hostility, nor jealousy ; our honour is not concerned, and our interests but slightly advanced, by their subjection. What are they to us, or we to them ? It is otherwise when we come to the members of the European brotherhood, and to the partners of our religion and civilization.

strength in war, and destroying her most youthful and most powerful State. The Conference at Paris represents not merely the peace, but the power of Europe; and the power, it must be remembered, of all Europe—the greatest power, the most civilized, the most amenable to reason, the most moderate and humane in the world. Who would willingly and deliberately see that great federate power neutralized and paralyzed by the prostration and abasement of one of its few States? Lest it should be imputed to us that we are only shaping our language to the result, we beg to say that long before the arrival of one British ship in the Black Sea we incurred some abuse for anticipating that the result would be rather honourable than glorious to this country. England has now tasted war; she now knows that the most lavish expenditure will not render her always ready; that the bravest armies may meet with equal foes, and worse foes than armed men; that the finest navy in the world may be found useless in the hour of need; and she has come to the rational conclusion that, having accomplished the necessary objects of the war, she is not justified in attempting to win glory from Russia. War is not our natural state. It is not the direction in which the genius of the people is best developed. Though, as is natural to us, we hope that each year will repair the errors of the last, still we have always found war—as, indeed, what nation has not?—full of vicissitudes, and sure of nothing but misery, bloodshed, and cost. War is always an evil, with but little mitigation.

We rejoice, then, that this state of things has ceased, and that Europe has returned to tranquillity and mutual respect. We are not exulting over a fallen foe; we are not bragging that at a cost to ourselves alone of 50,000 men lost to our army in killed or disabled, and near a hundred millions lost in national wealth, we have, with other powerful allies, induced Russia to give up a certain dream of aggrandizement and to respect the independence of a weak neighbour. There is nothing to boast of here. Had we done all single-handed, and were there none to consult but our own proud or angry feelings, we might have stood out for more

"It is difficult for us to tell whether the latest proceedings of France at Constantinople are the result of a deep policy deliberately pursued by Louis Napoleon, or whether we must attribute them to his representative alone. Yet it is almost impossible to doubt that what has recently occurred is the consequence of a fixed design formed by Louis Napoleon to acquire an exclusive patronage over the Catholics of the East; a design which has the double object of establishing his ascendancy over us, and of captivating the French priests by making the French Emperor the head of the Catholic Church. We are driven to assume that, requiring some commotion for the attainment of his ambitious schemes, and fearing that were he to try his hand in Belgium or on the Rhine he would be resisted by a European coalition, he will be tempted to give trouble in the East as the surest means of carrying his policy into effect. If we are right in supposing these to be his views, we cannot expect him to make us any concessions at Constantinople. He has, indeed, offered to enter into a private arrangement with ourselves respecting the Sacred Shrines. But we cannot anticipate a satisfactory result from special negotiations with him, for he continues to take his stand on Treaties concluded in the 16th century—treaties first modified and subsequently altogether negatived by events; at any rate, as regards their literal execution. On the other hand, the recall of M. de Lavalette, and the despatch to Constantinople of another Envoy, will supply you with a new standard by which to measure the sentiments of the French Government. Your conduct must in a great measure be modelled upon that of the new French representative.

"Concerning our relations with the English Government they are good, but of too recent a date to be exactly defined or understood. The present Cabinet of Great Britain has not been long enough in office to allow us to judge of its policy. Lord John Russell apparently assuming the Ministry of Foreign Affairs only temporarily makes it all the more difficult for us to feel our ground in London. I may, however, tell you that the personal character and diplomatic antecedents of Lord Aberdeen warrant us in believing in his moderation and good sense. The re-establishment of the Napoleonides, and the reminiscences of the First French Empire, will be, moreover, sufficient to produce a certain identity of views between ourselves and England. Notwithstanding the uncalled-for haste with which the British Government recognized Napoleon III., without waiting for the three other Powers, and consulting them touching the reservations suggested by the nature of the case, England had no wish to separate herself from us, but only thought it necessary, under the circumstances, to deviate from the rules adopted towards the First Empire. But England no longer feels that sympathy with France which, owing to the similarity in point of Constitutional Government, she experienced on behalf of the Monarchy of Louis Philippe. She fears Napoleon, has no confidence in him, and only associates with him the more effectually to bind him to the Treaties of 1815, and, conjointly with ourselves, force him to acknowledge the *status quo*. No doubt, if the only questions at